

MIHAIL EMINESCU

D I V E R S E

CU O PREFAȚA

DE

I. L. CARAGIALE

IAȘI

EDITURA LIBRĂRIEI ȘCOALELOR FRĂȚII ȘARAGA

Reproducerea din acest volum. ieste cu desăvârșire interzisă pe ori-ce cale de publicitate, afară însă de scrieri critice și cărți didactice.

On. Cetiitori sunt rugați a trimite librăriei editoare tot ce se va găsi publicat de M. Eminescu, prin diverse ziare politice și reviste și care nu se află conținut în volumul de față. Asemenea și ori-ce scrieri inedite.

Librăria Editoare

IAȘI
STABILIMENTUL GRAFIC «MIRON COSTIN»

IN NIRVANA

Sunt peste douăzeci de ani de atunci.

Locuiam într-o casă unde trăsesse în gazdă un actor, vara director de teatru în provincie. Stagiunea migrării, actorilor se sfîrșise : era toamnă, și aceste pasări călătorești se întorceau pe la cuiburile lor.

Văzîndu-mă că citeam într-una, actorul îmi zise cu un fel de mîndrie :

«Îți place să te ocupi cu literatura... Am și eu un băiat în trupă care citește mult ; este foarte învățat, știe nemțește, și are mare talent : face poezii ; ne a făcut câteva cuplete minunate. Eu crez că ți-ar face plăcere să 'l cunoști.»

Și 'mi povesti cum găsise într'un oțel din Giurgiu pe acel băiat — care slujea în curte și la grajd — culcat în fin și citind în gura mare pe Schiller.

În Țeslele grajdului, la o parte, era un găman-tan — biblioteca băiatului — plin cu cărți nemțești.

Băiatul era foarte blînd, de treabă, nu avea nici un viciu. Era străin de departe, zicea el, dar nu voia să spună de unde. Se vedea bine a fi copil de oameni, ajuns acî din cine știe ce împrejurare.

Actorul îi propuse să 'l ia sufler cu șapte galbeni pe lîmă, și băiatul primi cu bucurie. Își luase biblioteca și acumina se afla în București.

Seara trebuia să vie la directorul lui — astfel puteam să-l văd.

Eram foarte curios să 'l cunosc. Nu știu pentru

ce, îmi inchipuiam pe tînărul aventurar ca pe o ființă extraordinară, un erou, un viitor om mare.

În inchipuirea mea, vîzîndu-l în revoltă față cu practica vieții comune, găseam că disprețul lui pentru disciplina socială e o dovadă cum că omul acesta trebuie să fie scos dintr'un tipar de lux, nu din acela din care se estrag exemplarele stereotipe cu miile de duzine.

Deși în genere teoria de la care plecam eu ca să gîndesc astfel — că adică un om mare trebuie în toate să fie ca neoamenii—era pripită, poate chiar deloc întemeiată, în speță însă s'a adevărit cu prisos.

Tînărul sosit.

Era o frumusețe ! O figura clasică încadrată de niște plete mari negre ; o frunte înaltă și senină ; niște ochi mari—la aceste ferestre ale sufletului se vedea că cineva este înăuntru ; un zîmbet blînd și adînc n. elancolic. Avea aerul unui sînt tînăr coborît dintr'o veche icoană, un copil predestinat durerii pe chipul căruia se vedea scrisul unor chinuri viitoare.

«Mă recomand, Mihail Eminescu.

Așa l-am cunoscut eu.

Cîtă filosofie n'am depănat împreună toată noaptea cea cu nepregetul vîrstei de șaptesprezece ani !

Ce entusiasm ! Ce veselie !

Hotărît, inchipuirea nu mă înșelase... Era un copil minunat.

Într'o noapte mă pusese în curentul literaturii germane, de care era încântat.

«Dacă ți place așa de mult poezia, trebuie să și scrii, i-am zis... Am aflat eu că dumneata ai și scris.

— Da, am scris.

— Atunci, -- și mie 'mă place poezia, deși nu pot scrie,—fii bun și arată-mă și mie o poezie de d-ta.»

Eminescu s'a executat numai decît. Era o bucată dedicată unei actrițe de care el era foarte înarmorat... D'abia mă țiu minte. Știu atîta că era vorba de strălucirea și bogățiile unui rege asirian

nenorocit de o pasiune contrariată... cam așa eeva. Poezia aceasta îmi pare că s'a și publicat prin 68 sau 69 în *Familia* din Pesta.

A doua zi seara ne-am întâlnit iarăși. Dar peste zi o nemulțumire intimă intervenise. Actrița fusese foarte puțin mișcată de măhnirea regelui asirian. Eminescu era de astă dată tăcut și posomorît, vorbea foarte puțin și contradicția îl irită. În zadar l'am rugat să'mi mai arate vreo poezie sau să'm-o citească tot pe aceea care o cunoșteam. A plecat să se culce de vreme, și dimineată la amiază, când m'am dus la el, l'am găsit tot dormind.

L'am sculat. Se dusesese acuma supărarea, ba era chiar mai vesel ca alaltăieri. Am petrecut toată ziua rîzînd, mi-a vorbit despre India antică, despre Dacî, despre Ștefan-cel-Mare, și mi-a cântat doîna.

Îi trecuse ciuda regelui asirian și acum se bucură în liniște de avuțiile și strălucirea lui.

Așa l'am cunoscut atuncia, așa a rămas până în cele din urmă momente bune: vesel și trist; comunicativ și ursuz; blînd și aspru; mulțumindu-se cu nimica și nemulțumit totdeauna de toate; aci de o abstenență de pustnic. aci apoi lacom de plăcerile vieții; fugind de oameni și căutându'î; nepăsător ca un bătrîn stoic și iritabil ca o fată nervoasă. — Ciudată amestecătură! — fericită pentru artist, nenorocită pentru om!

Primăvara următoare a plecat cu o trupă ambulantă de teatru prin Moldova. Am așteptat toamna pe Eminescu în zadar — trupa s'a întors fără dînsul.

Părintele lui, de fel din Botoșani, l'a regăsit pe excentricul fugar, și mai cu binele, mai cu deasila, l'a luat acasă și d'acolo l'a trimis la Viena.

Am văzut mai târziu *«Ideal pierdut în noaptea unei lumi ce nu mai este...»* Eminescu își ținea făgăduiala: copilul creștea om mare.

Mai în urmă, l'am întâlnit tot aici pe Eminescu cu un frate al lui, ofițer. Plecau amîndoi în străinătate, el la Viena, celălalt la Berlin.

Militarul era frate mai mare; tot așa de frumos, de blând și de ciudat—o isbitoare asemănare în toate.

Acela a mers la Berlin; în câteva luni a speriat Academia militară cu talentele-i și a dat un examen care l'a făcut pe mareșalul Moltke să se intereseze foarte de aproape de soarta lui, hotărît să 'l ia pe lângă dînsul. Ca să-și încoroneze succesul, militarul s'a dus acasă și, fără să lase măcar o vorbă, s'a împușcat.

Peste mai multă vreme, când am vorbit cu Eminescu de trista împrejurare a militarului, el mi-a răspuns rîzînd:

„Mai bine! ala era mai cuminte ca noi!”

Peste câțiva ani a venit în București tata lui Eminescu. Era un bătrîn foarte drăguț, glumeț și original. Făcuse o bună afacere și venise să 'l cumpere fiului haîne și ciasornic și să 'l dea «din vieată» o sută de galbeni, partea lui de moștenire din averea părintească.

L'am întrebat atunci pe Eminescu dacă muma lu trăiește. Mama murise, dar, după aerul posomorît cu care mi-a răspuns, am înțeles că de moartea ei se lega niște amintiri mai crude de cît ca de o moarte normală, nu numai dureroase, dar și neplăcute.

Am aflat apoi că o soră a lui, care 'l iubea foarte, trăia retrasă într'o mănăstire: biata fată era paralizată din copilărie.

Și auz fost oameni, nu de rînd, oameni de seamă, căroro le-a plăcut să facă sau să lase a se crede că nenorocirea lui Eminescu a fost cauzată de vițiu.

Era, în adevăr, un om desordonat, dar nicîdecum vițios. În lumea asta, mulțimea celor de rînd crede că plăcerile materiale ale vieții sunt privilegiul lor exclusiv și că oamenii rari nu au voie să aibă și ei defecte.

Avea un temperament de o excesivă neegalitate, și când o pasiune îl apucă, era o tortură nepomenită. Am fost de multe ori confidentul lui.

Cu desăvîrşire lipsit de manierele comune, succesul îi scăpă foarte adesea... Atunci era o sbuciumare teribilă, o încordare a simţirii, un acres de gelozie, cari lăsaŭ să se întrevadă destul de clar felul cum acest om superior trebuia să sfîrşească.

Când ostenea bine de acel cutremur, se închidea în odaia lui, dormea dus şi peste două trei zile se arăta iar liniştit ca «Luceafărul lui — nemuritor şi rece.»

Acum începea cu verva lui strălucită să 'mî predice *budismul*, şi să 'mî cînte *Nirvana*, ţinta supremă a lui Buda-Çakiamunî.

O aşa încordare, un aşa acces a avut în ultimele momente bune: acela a fost semnalul sfîrşitului. După cutremur, el nu s'a mai închis în odaie să s culce şi să mai facă ce făcea mai nainte Luceafărul. A pornit înainte, tot înainte, până ce a căzut sub loviturile vrăjmaşului pe care 'l purta în sînu-i încă din sinul mamei sale. Copil al unei rase nobile şi bătrîne, în el se petrecea lupta decizivă între flacăra celei mai înalte vieţi şi germenul distrugerii finale a rasei — geniul cu nebunia.

Lupta a fost groaznică. Incercarea, drumul, către Nirvana a fost tot aşa de dureroasă cît şi de străucită.

În capul cel mai bolnav, cea mai luminoasă inteligenţă — cel mai mîhnit suflet în trupul cel mai trudit! Şi dacă am plîns cînd l-aŭ aşezat prietenii şi vrăjmaşii, admiratorii şi invidioşii, sub «teiul sfînt», n'am plîns de moartea lui; am plîns de truda vieţii, de cîte suferise această iritabilă natură dela împrejurări, dela oameni, dela ea însăşi.

Acest Eminescu a suferit de multe, a suferit şi de foame. Da, dar nu s'a încovoiat niciodată: era un om dintr'o bucată şi nu dintr'una care se găseşte pe toate cărările.

Generaţii întregi or să suie cu pompă dealul care duce la Şerban-Vodă, după ce vor fi umplut cu ni-

micul lor o vreme, și o bucată din care să scoți un alt Eminescu nu se va mai găsi poate.

Să doarmă în pace necăjitul suflet!

Ferventul budist este acum fericit : el s'a întors în Nirvana — așa de frumos cântată, atât de mult dorită—pentru dînsul prea tîrziu, prea de vreme pentru noi.

1889, Iunie 1^a.

I R O N I E

Am cunoscut foarte de-aproape pe un om de o superioară înzestrare intelectuală; rareori a încăput într'un cap atâta putere de gândire. Era pe lângă aceasta un mare poet; cu cea mai nobilă și mai înaltă fantazie, ajutată de un rafinat instinct artistic, el a turnat într'o lapidară «formă nouă limba veche și 'nțeleaptă», pe care o cunoștea atât de mult.

De felul lui mândru, el fugea de onorări știindu-le câte concesii costă. Melancolic și pasionat, deși 'n același timp iubitor de veselie și de petreceri ușoare, ura din convingere așa numitele conveniențe și poleiala lumii. Niciodată nu primea bucurosi laude nici chiar dela pușinii prietini, foarte pușini, pe cari'i avea și 'n judecata și sinceritatea cărora credea, — dar-mi-te pe ale acelei mulțimi de seci fără talent, judecată, nici sinceritate, cari se tot vîră în biata noastră literatură ca microbii rău-făcători în trupul omului sănătos, și cari nu se sfiesc a se fuduli *à tout propos* cu un prieteșug ce nu le-a fost nicicând acordat! laudele acelora îi inspirau d'a dreptul «desgust».

Dar daca nu dorea onoruri, daca fugea de sgomot și de laude, asta nu era decât din pricina deșertăciunii lor, iar nu din vreo falsă modestie ce l-ar fi făcut să n'aibă deplină și manifestă încredere, față cu toată lumea, în talentul lui. Avea talent și o știa mai bine de cât ori cine: nici o critică nu 'l putea

face să se ndoiască de sine, iar aplauzele nu i-ar fi putut spune decât mai puțin de ce credea el însuși. De aceea opera ce ne-a lăsat-o nu denotă nici un moment de ezitare sau de nencredere în sine. Câtă încredere avea în puterea talentului său, ne-o spune singur.

Iată ce-i zice femeii care n'a înțeles că trebuia să-i cază roabă în genuchi la farmecul primei lui aruncături de ochi :

Dându'nu din ochiul teu senin
O rază dinadins,
În calea timpilor ce vin
O s'ea s'ar fi aprins ;

Ai fi trait în veci de veci
Și rinduri de vieți ;
Cu ale tale brate reci
În mărzureai mareț

Un chip de-apururi adorat,
Cum nu m'ai au perechi
Acele zine ce strabat
Din timpurile vechi !

. . . . .

Tu trebuia sa te cuprinzi
De acel farmec sfânt
Și noaptea candela s'aprinzi
Iubirii pe pământ !

«Se poate o mai mare și mai îndreptățită îndrăzneală ? Și iată ce gândea apoi despre mulțimea «amatorilor» și «cunoscătorilor» :

De-oiu urmî să scriu în versuri, teama mi-e ca nu cumva
lămenii din ziua de-astăzi sa me 'nceapă-a lauda :
Dacă pot cu ușurină și cu zîmbet a lor ură,
Lăudele lor de sigur m'ar scribi peste mesura.

Sîrmane omule ! dac'aî înviîa, aî vedea că de ce te temi, nici moartea nu te poate scăpa !

Omul acesta a trăit, mai des măhnit, mai rar vesel, într'un cerc foarte restrîns de prietini. Dar eră și un om ciudat ! El își făcea o plăcere din necaz și din durere o voluptate. Dacă n'avea vreo supărare, și-o căută; dacă nu venea să'l întîmpine durerea din afară, el știa să și-o scormonească singur din rînrunchi. Cu un astfel de caracter mai eră și de tot sărac. Imîi vine destul de greu să contrazică niște autorități în materie literară, știind bine căt le iritează contrazicerea și căt de primejdioasă e iritația lor pentru soarta și reputația unor simpli muritori ca noi ; dar trebuie să spun odată că poetul de care e vorba a trăit material rău ; sărăcia lui nu este o legendă : a fost o nenorocită realitate și ea îl afectă foarte. Ce Dumnezeu ! doar n'a trăit omul acesta acum cîteva veacuri, ca să ne permitem cu atîta ușurință a băsnî despre trista lui viață !... a trăit pînă mai ieri, aci, cu noi, cu mine, zi cu zi, anî întregi... Pe cine vrem noi să amăgim ?

Talentul lui de poet nu'î producea nimica ; două trei funcțiuni cari le-a avut,—bibliotecar, apoi revizor scolar—destul de slab plătite, a trebuit să le părăsească silit și într'un tîrziu să găsească mijloc de traiu în presa militantă. Cum stoarce puterile unui om de talent acest fel de muncă, unde este silit să 'și avorteze zilnic prin provocare voită gîndirile și concepțiile, și căt de rău e prețuită la noi, se știe.—Poetul a trăit cum a murit—foarte nenorocit și ca viață materială : copil ursit să sufere și cu sufletul și cu trupul. De foame nu pîerea, ce-î drept ; dar suferea amar de sărăcie.

S'a susținut că disprețuia averea... E un neadevăr—pe care nu'l poate spune decît saă cine n'a cunoscut pe poet, saă cine... vrea să spună un neadevăr—o afirm eu aci cu siguranța că, afară de teorii fantaziste, psihologice, etnice, etice, estetice, șcl. nu voiă căpătă nici o desmințire serioasă. L'am cu-

noscut, am trăit lângă el foarte aproape vreme îndelungată, și știu cât de mult preț punea pe plăcerile materiale ale vieții. L'am văzut destul de adesea scrișnind de lipsă. Contrarietatea patimilor, dorul vag de poezie, acel dor de care se depărtează ținta cu cât îi pare lui că se apropie de dânsa, îl aruncau ce-î drept în cea mai întunecată melancolie, dar nu-l sdrobeau niciodată; lipsa materială însă îl excită, îl demoraliză, îl sfârșimă cu desăvârșire... da, dar era prea mândru ca să se plângă de asta și mai ales acelora ce trebuiau s'o înțeleagă ne-spusă.

S'a zis că era risipitor și că, orice sume ar fi trecut prin mână, el tot nefericit ar fi fost, de vreme ce nefericirea lui era de un fel curat moral. Minunată judecată, dar ieftină scuză pentru acei ce l-au lăsat todeauna în lipsă, deși-l puteau ajuta cu toată dignitatea, deși apropierea lui le-a făcut cinste și... profit — și încă le face. Da, era risipitor, pentru că iubea și el plăcerile brutale ale vieții; și doar are și un om de valoare dreptul să dorească aceste plăceri; da, nenorocirea lui era de un fel moral și tot nenorocit ar fi fost dispunând de ori și câte mijloace; însă, fiindu-i sufletul atât de iritabil, îi mai trebuia și trupul chinuit și nemîngîiat? și obținerea bunurilor lumești i-ar fi sporit, ori alinat chinul sufletesc?

Astăzi nu mai încapă îndoială că el era osîndit dela naștere să moară cum a murit; însă neajunsurile practice ale traiului, hrană ordinară, interior mizer, nevoie continuă de muncă grosolană obligată și ridicul plătită,—cu acelaș fin și nobil instrument cu care trebuia să cânte *plutirea lunii pe mișcătoarea mărilor singurătate*—și pofta arzătoare, atât de ieftină pentru alții, atât de scumpe, mai adesea imposibile de mulțumit pentru el, i-au trebuit scurtă calea către tristu-i sfîrșit.

Cînd era în culmea funcționării, mașina cea admirabilă s'a stricat deodată: regulatorul, care avea dela început în aliajul său un punct țicnit, s'a frînt

În toiul mișcării: «organele erau acum sfărmate și maestrul nebun!» pînă aci trăise destul de rău... Cine ar fi, nu plătit, ci barem citit versurile lui? Aproape niminea. Căți îl știa că există? Foarte puțin. De-acu 'ncolo, țin' te, popularitate!...

Mulți cumiți trec pe drum și, dacă nu sunt și puternici, din căți cunosc d'abia unii le scot căciula; dar după un nebun, fără să'l cunoască nimeni, se strînge și se ia toată lumea. Și astfel succesul primei ediții a întrecut toate așteptările editorilor.

A trecut apoi cîtva timp și l-am revăzut. Întîia criză trecuse; nu mai era acelaș om, dar era un om ca toți oamenii, cu mintea normală întreagă, și tocmai de aceea nu mai era acelaș om.

Era liniștit, trist, sfios, și, o probă mai mult că devenise iar cuminte, era cam rușinos, avînd conștiință deplină de tot ce i se întîmplase. Acum încalte nu mai poate încăpea vorbă, era în completă mizerie.

Iată ce scriea el către un amic,—scriptura este excesiv de îngrijită, pare că s'ar fi temut ca nu cumva, din vreo aruncătură mai liberă a condeiului, să iasă bănuiala că mintea ț-ar mai fi cătuși de puțin nestăpînită,—iată :

«Boala îndelungată de care am suferit m'a împiedicat de la ținerea unei corespondențe regulate. Acum fiind intru cîtva mai restabilit, vin a vă ruga să v'aduceți aminte de mine, de lipsa aproape absoluță în care mă aflu. Dacă ve este cu pu ință a'mi veni în ajutor, ve rog, a o face că de curînd, căci cea mai mare mizerie me amenință...»

Trist document !

După destulă vreme de mizerie, a venit recidiva și apoi, din fericire, moartea.

Moartea — ea a desăvîrșit opera nebuniei. Crierul care a gândit despre soarta omului de geniu —

Or sa vie pe-a ta urmă în convoiu de 'nmormântare
 Splendid ca o ironie, cu priviri nepăsătoare ;
 Iar d'asupra tuturoră va vorbi un mititel,
 Nu slăvindu-te pe tine, lustruindu-se pe el
 Sub a numelui teu umbra,...

— n'a apucat încă să putrezească bine, și ce de asociații și comite cari să 'l garanteze trecerea la posteritate ! ce sgomot ! ce popularitate ! ce de «mititei» !

Dar nu e meritată popularitatea aceasta ? se va zice.

— Ba da.

— Dar nu era în adevăr un om de geniu ?

— Nu mai încape vorbă.

— Dar nu se cade să ridicăm statue la asemenea oameni ?

— Negreșit... Inșă...

Ierî d'abia 'l cunoșteau și 'l aprețiaă câți-va prietenî de aproape, și astăzi e un nume la modă, universal cunoscut ; ierî d'abia avea ce mânca «în lipsă aproape absolută de subsistență amenințat de cea mai mare mizerie», și astăzi se mănincă mulți banî, direct cu opera lui, indirect sub pretextul numelui lui ; ierî d'abia haine și hrană, astăzi statue și monumente de bronz, de marmură, de... hârtie velină — mai știu eu de ce !

Atât de desăvîrșită necunoaștere și părăsire în viață, ș'apoî într'o clipă atâta sgomot, atâta solitudine și închinăciune după moarte !

Apoî nu-î aceasta o crudă ironie ?

1890, Iulie.

DOUE NOTE

Am de mult intenția să dau publicului o sumă de note asupra vieții lui Eminescu, — fiind că inexactități, nimicurile născocite, neadevărurile absurde ce se spun de trei ani de zile pe socoteala lui mă revoltă tot atâta cât mă revoltă și scandalul cu portretele și busturile puse fără sfa'ă în circulație ca fiind ale lui, ca și cum ar fi vorba, încă odată zic, de un tip din evul meziu, iar nu de cineva care a trăit în mijlocul nostru atâta vreme; — pînă atuncea este, crez, aici locul să spun următoarele.

Cu toată inegalitatea temperamentului său, Eminescu avea două coarde totdeauna egal de întinse: vecinic înamorat și vecinic avînd nevoie de bani — se putea altfel? și poet și sărac... Vecinic visă niște «mălini subțiri și reci», vecinic vîna un cămătar, care să'î cumpere pe nimica leafă 'nainte cu câteva luni.

Așa, odată, ca todeauna, înamorat și fără un ban, a venit de dimineată la redacție foarte amărit: avea acu numai decît «nevoie de o sumă însemnată; dacă n'o găsea, se 'mpușcă». N'a voit să ne spună de ce anume avea sumă și de ce atîta grabă, a refuzat să meargă să prînzim ca după obiceiî împreună și a dispărut dintre noi.

Seara, se află... unde? La bul masecat la Teatru. Trepădase toată ziua după cămătar; îl găsise, din norocire; luase iar bani cu procente orbești; își

cumpărase un rind de haine de lux, cilindru, botine de lac, mănuși galbene, și deghizat astfel cât putuse mai bine, umbra de colo pînă colo amestecat pînă mulțimea de gură-cască. Urmărea foarte gelos pe persoana gândurilor lui, care avea o patimă nespunsă pentru *flirt* sub mască și domino—lucru ce, prin trivialitatea lui, lovea pe poet și'n amor și'n mândrie. Norocul în ziua aceea n'a voit să fie întreg pentru bietul nostru prieten: pe uzurar i'l scosese în cale bine dispus; pe femei o trimesese la bal pentru altcineva. Nu e vorba, după bal, galantul contrariat «și-a plătit *un souper fin*.» —ceea ce l-a făcut să fie a doua zi foarte fără chef, cu atât mai mult cu cât era foarte ușurat de greutatea banilor prinși cu destulă alergătură în ajun: ca toți oamenii de felul lui, îi asvîrlise seare ca să'î dorească dimineața.

* * *

Versurile citate la pagina 14 sunt exact acele pe care Eminescu le-a citit în «Junimea». Mai târziu s'a făcut modificarea lor după observațiile și cererea câtorva persoane din cercul acela, a căror sensibilitate extremă se simțea jignită de expresiile prea viguroase, prea crude ale poetului. El —se știe bine aceasta—a făcut concesiune delicateții acclora și a'ngăduit să se toarne în veninul lui nativ și sincer puțină apă de trandafir... să i se schimbe *Fămenii* în *Oamenii* și *scîrbi* în *măhni*; dar nu din toată inima a făcut această concesiune, deși, în discuția fără șir nici căpătăiță ce se iscase, ca de obicei, după citirea poemei, stătuse și «votase» pentru modificarea anodină și o damă, la care el ținea foarte mult în acel timp.

Le spun acestea ca să nu se creadă de cătră public—mai puțin inițiat în ale mișcării literare—că ar fi în citațiunea de mai sus o falsificare: este o va-

riantă originală, aceea anume la care ținea poetul, o variantă ce mi se pare mie, care am groază de «apa de trandafir», cu mult preferabilă celei puse în vânzare de domniî editorî. Eminescu nu era androgin, era bărbat ; el pe impotențîi intelectualî nu'î considera ca *oameni*, ci ca *famenî*, și de aplauzele lor nu s'ar fi *mîhnit* — se *scîrbea*.

Dar la varianta aceasta cedase el cel puțin, sub ce influență nu ne pasă... Mai tîrziû însă s'a petrecut ceva mai rău... mai tîrziû, pe cînd artistul era cu mintea bolnavă, s'a făcut în opera lui publicată în volum îndreptări, purgări și omisiuni cu desăvîrșire arbitrară. Eu cred că asta trebuie relevat.

Editoriî sunt liberi să tragă cîte exemplare vor, să le vînză cum și cît le place, să profite de munca și de pe urma sîrmanului pierdut cît pot, sunt liberi ; să rămână negustorul cîstit și câștig bun să'î dea Dumnezeu ; dar să stea la taraba lui și să nu s'amestece a poci opera artistului.

Criticîi din parte-le, «cu flori deșarte, cari roade n'aû adus», sunt liberi să judece, după cum îi taie capul acea operă, să desbată, să analizeze, să comenteze, să interpreteze și cîte toate — tot lucrări de seamă și de fond :

Și cînd propria ta viață singur n'o știi pe de rost,
O să'îl bată alțiî capul s'o pătrunză cum a fost !
Poate vreun pedant cu ochiî cei verzuî, peste un veac,
Printre tomuri brăcuite așezat, și el un brac,
Aticismul limbei tale o să'î pună la cântar,
Colbul ridicat din carte-ți l-o suflă din ochelari,
Si te-o strînge 'n două șiruri, așezându-te la coadă
În vre-o notă prizărită sub o păgînă neroadă.

De această onoare postumă nu poate scăpa nici un om de talent, și orî-ce generație e mai mult saû mai

---

Notă : Pagina XVI rîndul 18 „versurile citate la pag. 14 „ce-
tește“ pag. 10“.

puțin bogată de așa grindini de opinii, de teorii și de «note prizărite sub pagine»... savante. — Bibliotecii întregi s'au scris numai despre «Hamlet», și roatele tipografilor noștri de miș și sute de ori se 'nvirtesc pe zi și or să se mai 'nvirtească în pofida lui Eminescu. Liber încă odată ori-cine să'si alăture pe o bucată de hârtie numele-l de o zi cu un nume pe veci traînic, cum se aprinde un chibrit în fața soarelui; liber e oricine să spună despre o operă de artă și ce știe și ce nu, și dacă o pricepe și dacă nu, numească-se el Taine, sau fie ilustrul ciubotar al lui Apelles. Pe vârful unui obelisc bătrîn se abate câte odată și un vultur, dar mai ales se strîng tot-dea-una roiuri de muscuțe să bizuie pe creasta monumentului înfierbîntată de arșiță. Apele norilor, vînturile vremilor spală și svîntă piatra nobilă de urmele acelor efemere, și ea rămîne tot curată ca mai nainte și pentru mai nainte. De clintit nu o poate clinti decât trăsnetul cerului, ura fanatică a sectarilor exaltați, ori securea Vandalului imbecil și rău, sau ignoranța barbară, care doboară și sfarmă frumuseța ceea ce să'si 'acă un prag inform la o sirmană colibă... Dar astea toate sunt elemente oarbe ale naturii, mișcate de sus fără conștiință, de jos de o conștiință din cale afară obtusă ori smintită... Însă a cînti cu conștiința limpede și cu sînge rece o operă de artă?... Și de asta e vorba aici.

Care artist, care amator, care om de bun simț și de treabă ar îndrăzni să ia un penel și să îndrepteze o trăsătură măcar a unui Rafael, să prefacă numai o măsură a lui Beethoven, ori să potrivească coapsa lui Apolon sau șoldul unei Venere, după pesonala lui judecată și după pornirea gustului său actual? Lucrarea ce un mare artist ca Eminescu o lasă este, cu toate calitățile și defectele ei, ceva sfînt, fiind-că 'n ea se 'ntrupează pipăit, și pentru o viață mai durabilă decît chiar a neamului său întreg, gîndiri și simțiri de veacuri ale acestuia, și de aceea, fără teamă de exagerare, s'a putut zice că o așa lucrare este patrimoniul omenirii întregi, nu numai a unui neam.

Și așa dar, a pune mîna fără sfilă pe o asemenea

lucrare cu calităţi eterne şi a cuteza s'o potriveşti sau s'o rai ciopleşti, după trecătorul tău gust şi cu competenţa ta discutabilă, discutabilă pentru că e negativă faţă cu realitatea evidentă şi palpabilă a monumentului ce'l judeci — discutabilă fie ea cât de autorizată în părerea'ti proprie şi a cător-va clienţi — va să zică a mutila lucrarea de artă pentru restul fără capăt cunoscut al lumii şi vremii, este a te face vinovat de o faptă reprobabilă, este cu un cuvânt o profanare... Iar de profanare nu e capabil decât un om fără inimă şi cu spiritul îngust, un om care nici-odată nu se poate uita pe sine, care nu poate avea nici-o ridicare de suflet pe d'asupra egoismului strîmt, nici-o emoţie... cum să zic? impersonală, — ca să întrebuiţez şi eu nişte platitudini platonice scoase de curînd iar la modă, — nici un fel de respect chiar când se află în faţa lucrurilor sfinte... fiind-că n'are, fiind-că nu poate avea nimica sfînt pe lune.

Veacul acesta care se stinge a inaugurat spre onoarea lui şcoala aşa numitului spirit de examen, pentru a putea măsura cât mai exact încrederea ce trebuie să aibă urmaşii în afirmările străbunilor : *jurare in verbu magistris* este astăzi, din norocire pentru spiritul uman, un adagiū mort şi îngropat.

Astăzi critica onestă şi în adevăr savantă cearcă să elimineze din textele clasicilor anticî alterările introduse de pe vremuri de către copişti nepricepuţi sau infideli, şi să afle în fine adevăratul original. Ea ricie de pe zidurile monumentelor scoarţa pusă rînduri-rînduri, după mode trecătoare, de către nişte restauratori inculţi, ca să afle formele primitive curate; ea restabileşte numele asiriane, pe cari transcriitorii ebraici din primele secole ale erei noastre le-au deformat după sensul actual al lor prin introducerea punctelor vocalice subscrise în vechile cărţi biblice; iar din miturile străvechi asiatice, încărcate, în migraţia lor pe atâtea ş'atâtea drumuri, de elemente eterogene şi intunecătoare, distilându-le cu dibăcie, scoate raze de adevăr ce ne luminează originea neamurilor Europei civilizate.

Noi Români avem pretenţia îndreptăţită şi interesul

a ne pune în rîndul acestor neamuri, alături cu popoarele moderne; trebuie dar să înțelegem că nu nu putem asista nepăsători la alterări voite sau nevoite făcute sub ochii noștri în textul celui mai mare scriitor român; și ast-fel orîcine e dator, credem, a denunța opiniei publice luminate, falsificarea copiei — atât mai rău dacă de fapta lui neiertată copistul nu s'ar putea scuza numai cu ignoranța.

I. L. Caragiali.

Revista Externă.

Se vorbește, că în consiliul de miniștri al României s'ar fi hotărît de a face întrebare tuturor puterilor garante, afară de Rusia, ce purtare să păzească România, în caz de a i se cere din partea guvernului rusesc permisiunea de a trece c'o armată prin țară. S'a hotărît tot-odată de a nu răspunde Rusiei la o asemenea cerere de cât atunci când vor fi răspuns definitiv toate puterile la întrebarea României.

În complicațiunea de interese și tendență a puterilor garante, întrebarea României, dacă se va confirma, va avea meritul să aducă claritate în situație. Căci, său puterile se vor declara formal și solidar contra unei asemenea permisiuni și vor trebui să și apere cu arma în mână declarația lor, fără chiar ca Rusia să poată fi supărată pe noi, căci ne vom putea referi la hotărârea acelor puteri, său răspunsurile lor evasive, îndoelnice și contrazicătoare vor reda României libertatea de acțiune, libertatea de a se hotări pentru unul din cele două mari curente istorice, curentul de nord-est, tinzând a schimba fața Europei și curentul de vest, ce tinde a menține statu-quo.

Hotărîrea noastră pentru răsărit său apus v'a atârna de sigur de viitorul ce ni'l vor asigura și aceasta nu ca stat numai, căci statul român prin teritoriul său șes și deschis din toate părțile nu pare menit de providență de a fi militar și cuceritoriu, ci ca nație. Ni se pare evident că viitorul Orientului este o confederație de po-

poare, în care egalitatea naționalităților și limbilor, pe ori-ce teritoriū se vor afla ele, va fi lucru principal, iar formațiuniile de state lucru secundar.

Asemenea e evident, că reforma Orientului poate ave două patronate; pe Rusia și pe Austro-Ungaria — care această reprezentează imediat politica occidentală.

Asupra unei hotăriri a Românilor din principate va ave decī influență natura politiceī exercitate de Austria față cu naționalitățile în genere și cu cea română în parte.

Pentru a nu da însă o întindere prea mare materiei vom vorbi numai de *poziția Românilor din Austro-Ungaria*.

Înainte de a spune însă o vorbă asupra acestei întrebări, anticipăm concluzia, că acea întrebare nu este, nici a fost politică în puterea cuvântului, ci bisericească, scolastică și cel mult administrativă locală.

Permită-ni-se a vedea clar lucrurile și a susține că idealul unității politice a Românilor, restabilirea regatului lui Decebal prefăcut în Dacie traiană, se ține de domeniul teoriilor eftene, ca și republică universală și pacea eternă. Românii din Austro-Ungaria, dar mai ales din așa numita Ungarie, au trăit sute de ani împreună cu alte naționalități și au jucat rol politic numai în vremea autonomiei Transilvaniei. Această autonomie însăși, care le dedese preponderanța în această țară, avea și răul ei. Românii din Ungaria proprie ar fi rămas de-o parte, meniți — nu de a fi absorbiți, căci e de a dreptul absurd de a crede în puterea asimilătoare a neanului fino-tartaric din mijlocul Europei — dar meniți de a fi vexați singuri de solgabiraele fraților Maghiari, de a sta izolați sub presiunea administrativă și financiară a închinătorilor sfintului Gül-Baba; pe când împreunați sub greutatea aceluiași suferințe ei li vor pute rezista. Întrebarea este dacă și când va veni vremea, în care softalele din Buda-Pesta să fie silite de a recunoaște, că sistemul lor de guvernământ în finanțe foarte asemănătoriu cu cel turcesc — și-a trăit veacul și nu mai este cu puțință. Căci numai atunci, pe baza autonomiei comunale și județene sau comitatense, Ro-

măniî ar începe alătura cu Ungurii, o viață liniștită și proprie, cu deosebire că de aceste s'ar bucura nu numai Transilvanii; ci în mod egal Bănățenii, simpatici Crișeni și Stravechiul Maramuraș. Așa dar idealul românilor din toate părțile Daciei lui Traian este mântuirea unității reale a limbei strămoșești și a biserice naționale. Este o Dacie ideală aceasta, dar ea se realizează pe zi ce merge și cine știe, dacă nu-i de preferat celei politice. Românul de baștină e dotat cu o doză mare de receală, el nu admiră ca și Romanul vechi, aproape nimic, de aceia nici credem că invidiază din inimă poziția de stat a Ungariei căci, la dreptul vorbind, nici n'ar prea avea ce să invidieze. El e supărat pe obrăsnicia conlocuitorului seî, nici de cum pe puterea lui.

În vremea din urmă ziarele ungurești au făcut multă vorbă despre o alianță maghiaro-română. Remâne acum să stabilim, în ce condiții s'ar pute spera această alianță, bine înțelegându-se că nu este vorba aici de acele casteluri trecătoare dintre guvern și guvern, pe care le rupe ziua de mâî, ci de un modus vivendi și o conlucrare perpetuă, solidară pe acest pământ al dușmăniei și răutății, în care popor pe popor caută să-l înghită și om pe om să nimicească. Este dar vorba, dacă Ungurii sunt destul de creștinați (căci până acuma se părea că numai pielea li-i botezată), nu ca să ne iubească, ci să ni dea bună pace. Sarcina iubirei o luăm toată asupra noastră și fie ei încredințați că am fi tot atât de zeloși apărători ai existenței lor, ca și ai neamului nostru.

Cât despre austriaci, cu ei treaba stă alt-fel. Nu credem să putem vr'o dată mistui acea mestecătură de evreu, German și Slav, care ni se prezintă sub mura beamterului și jurnalistului austriecesc și care în vremea din urmă a început să facă politică pan-germanistică și să jure în numele sahastrului de la Varzin, care nici cu spatele nu vra să știe de ei. Urmașii lui Arpad nu ni pot face un reu esențial, ei vexează, dar bastardul evreo-germano-slovac e dușmanul dibaciu al oricărei naționalități. Ungurii știu proverbul nostru: «Românul nu uită nici odată» și ni-aducem aminte ca

prin vis, că un ziar unguresc se. găsisese să comenteze acest proverb în tom melancoliă, știind că socotelile, ce le are de răfuit cu noi nu sunt tocmai curate. Dar să nu se sperie. Românul uită și nu uită, după cum o ei. Românul nu urăște de cât pe cei ce i s'aũ bagat în suflet și ca dovadă putem aduce pe Românii din Turcia. E sigur că ei trăesc sub acelaș regim ca și Bulgarii, Sîrbi și Grecii ; cu toate acestea ei trăesc bine cu Turcii și le țin partea. Nicî aicea nu-i urâm pe Turci, de și de sigur că ei numai dovezi de iubire nu ne-aũ dat nicî odată. Ungurii n'aũ de cât să se întrebe pe cine-i urâsc ei, ca să știe pe cine urâm și noi. Credem că asta-i destul de clar, de și în emoțiunea noastră n'am ajuns încă să facem hagialăc la mormintul lui Gül-Baba.

Așa dar biserica și scoala, atâta cer Românii din Austro-Ungaria pe sama lor și prin aceasta și-aũ cerut păstrarea naționalității și nimic mai mult. În de judecarea lucrurilor acestei lumi și mai ales în secolul nostru, ne-am deprins a aplica o singură măsură, cea a interesului material, a stăpânirii asupra puterii fizice ; și cu toate acestea oamenii chiar cei mai materialişti, lucrează fără să vreaie, ba fără să știe, pentru un scop mai înalt. Această conștiință o are poporul, n'o are câte odată omul cult. În zadar am căuta în lume poporul, care să trăiască numai pentru câștig material ca atare, la toate vom găsi că acest câștig este numai mijloc, nicî odată scop ; chiar la rasa evrească a căreia lege nu admite nemurirea sufletului și este deci inferioară celor lalte legi ale pămîntului, chiar la evrei, zic, unde se pare că ochii sunt ațintiți la câștig material, vedem, răsărind o idee mai înaltă.

Din acest punct de vedere privită, cestiunea, pentru un popor ca cel românesc, devine simplă. Nu veleitățile unei vieți de stat mai mult sau mai puțin precare, nu deșărtăciunea sgomotului în istorie este lucrul pe care-l voin. Oamenii, de cari se vorbește mai puțin și popoarele item sunt cele mai fericite. Dar ceea ce voesc Românii să aibă, e libertatea spiritului și conștiinței lor în deplinul înțeles al cuvîntului. Și fiind că spi-

rit și limbă sunt aproape identice, iar limba și naționalitatea asemenea, se vede ușor că Românul se vrea pe sine, își vrea naționalitatea, dar aceasta o vrea pe deplin.

Și nu sunt așa de multe condițiile pentru păstrarea naționalității. Cei mai mulți oameni nu sunt mențiți de a-și apropia rezultatele supreme ale științei, nu de a reprezenta ceva, dar fie-care are nevoie de un tezaur sufletesc, de un razăm moral într-o lume a miseriei și durerii și acest tezaur i-l păstrează limba sa proprie în cărțile bisericești și mirene. În limba sa numai i se lipsesc de suflet preceptele bătrânești, istoria părinților sei, bucuriile și durerile semenilor sei. Și chiar dacă o limbă n'ar avea dezvoltarea necesară pentru abstracțiunile supreme ale minții omenești, nici una însă nu e lipsită de expresia concretă a simțirii și numai în limba sa omul își pricepe inima pe deplin. Și într'adevăr, dacă în limbă nu s'ar reflecta chiar caracterul unui popor, dacă el n'ar zice oare-cum prin ea: «așa voesc să fiu eu și nu alt-fel», oare s'ar fi născut atâtea limbi pe pământ? Prin urmare simplul fapt, că noi Românii, căți ne aflăm pe pământ, vorbim o singură limbă «una singură» ca ne alte popoare și aceasta în oceane de popoare streine, ce ne încungiură, e dovadă destulă că așa voim să fim noi, nu alt-fel.

Vedem dar că cestiunea noastră se simplifică din ce în ce. Românii voiesc a li se garanta uzul public al limbei lor pe pământurile în cari locuiesc și vom vedea că toate inișcărilor, pe cari le-au făcut, în acest senz le-au făcut.

Față cu această cerere întâlnim însă în amândouă părțile imperiului austro-ungar o rezistență necalifica bilă prin obrăznicia ei.

Constatăm mai înainte de toate, că Românii nu sunt nicăiri coloniști, venițuri, oameni nimăruți, ci pretutindenea unde locuiesc sunt autohtoni, populație nepomenit de veche, măi veche de cât toți conlocuitorii lor. Căci dacă astăzi se mai ivește câte un neamț singular, care caută să ne aducă de preste Dunărea, nu mai întrebăm ce zice un asemenea om, ci ce *voiește* el. Nici mai este

astăzi cestiunea originii noastre, abstrăgând de la im-
 prejurarea că o asemenea interesantă cestiune nu este
 de nici o importanță. Dacă său Români, Români sau
 Daci e indiferent, suntem Români și punctum Nimeni
 n'are să ne'nvețe ce-am fost său ce-am trebui să fim ;
 voim să fim ceea ce suntem — Români. A mai discuta
 asupra acestui punct sau a crede că frica de Ruși ne-ar
 ademeni să ne facem Nemți, său vice-versa său cum
 cred Unguri, că de frica acestor doi ne-am pute găsi
 flatați să ne contopim ca nația maghiară, toate acestea
 sunt iluzii de școală ; limba și naționalitatea românească
 vor peri de odată cu Românul material, cu stingerea
 prin moarte și fără urmași a noastră, nu prin desna-
 ționalizare și renegațiune. A persecuta naționalitatea
 noastră nu însemnează însă a o stinge ci numai a ne
 vexa și a ne învenina împotriva persecutorilor. Ș'apoi
 ni se pare, că nici un neam de pe fața pământului nu
 are mai mult drept să ceară respectarea sa de cât toc-
 mai Românul, pentru că nimene nu este mai tolerant
 de cât dânsul. Singure țerile românești sunt acelea, în
 cari din vremi străvechi fie-care a avut voie să se
 închine la orî ce d-zeu a vroit și să vorbească ce
 limbă i-a plăcut. Nu se va găsi o țară în care să nu
 se fi încercat de a face proseliți din conlocuitorii de
 altă lege orî de altă limbă ; Hugenotii în Franța, Maurii
 în Spania, Polonii față cu Rutenii, Ungurii cu Români
 toți au încercat a câștiga pentru cercul lor de idei po-
 pulațiile conlocuitoare și aceasta prin presiune, cu dea-
 sila ; Românul privește c'un stoicism neschimbat bise-
 rica catolică, atât de veche în Moldova și nu i-a venit
 în minte să silească pe catolici de a deveni orientali ;
 Lipovenii fug din Rusia și trăiesc nesupărați în cultul
 lor pe pământul românesc, apoi Armenii, Calvinii, Pro-
 testanții, Evreii toți sunt față și pot spune dacă guver-
 nele românești au oprit vr'o biserică său vr'o școală
 armenească protestantă său evreească. Nici una.

Ni se pare deci că pe pământurile noastre strămo-
 șești, pe cari nimene nu le stăpânește jure belli, am
 ave dreptul să cerem să ni se respecte limba și bise-
 rica, precum le-am respectat'o noi tuturor.

Ce se va zice însă, când vom arata, că pe pământ românesc, în Bucovina, sub sceptrul austro-ungar, sinagoga evreească are mai multă autonomie de cât biserica Românului? Căci dacă Evreul are Rabin, și-l alege singur, dacă are școală jidovască, își caută singur de dânsa. Dar dacă îi trebuie Românului preot, îl numește (mediat) guvernul de la Viena; dacă biserica lui are avere, o administrează tot guvernul de la Viena; dacă are școală, profesorii sunt numiți tot de guvernul de la Viena. Și cu toate aceste Bucovina n'a fost luată cu sabia, ci din contra prin bună învoială și cu condiția ca starea de lucruri în trebile bisericesti și politice să rămână intactă.

Ce se va zice dacă în Ungaria vom vedea pe Români, *mai cu samă* pe Români, tratați în mod cu totul excepțional. Lasă că Transilvania e de atâta amar de ani într'o adevărată stare de asediu, lasă că în lăuntrul ei se aplică o altă lege electorală și e preste tot lăsată la discrețiunea înțelepciunii ministeriale din Pesta; dar poporul românesc în parte, în mod casuistic e vexat de guvernanții seî. Procese urbariale îndreptate contra averei lor private, legi electorale îndreptate contra voinței lor legitime, voturi virile în municipie pentru a îneca voturile locuitorilor, c'un cuvânt un painjiniș întreg de măsuri arbitrare, adaos prin călcarea zilnică a tuturor dispozițiilor din lege, cari au mai rămas în favoarea naționalităților.

Prin urmare întorcându-ne de unde am plecat și considerând asiduitatea cu care presa austriacă cere de la Români ca în caz dat să se sacrifice pentru «civilizație», ni se va da voie să întrebăm dacă civilizația austro-maghiară, în forma în care ni se arată, merită să ni ridicăm brațul pentru ea, dacă se poate cere de la Români, ca ei să meargă alături cu o putere care stăpânind ea însăși peste trei milioane de Români, îi tratează într'adins și într'una cu disprețul celui mai elementar simț de justiție, — căci Români — să fie bine stabilit — nu cer privilegii, prerogative; ei cer în Ungaria cel puțin aplicarea conștiințioasă a legii *pozitive* a naționalităților, în Bucovina nu cer decât exercițiul liber al con-

fesiei lor, autonomia bisericeii lor ; o autonomie pe care-o au Evreii, Lipovenii, Calvinii, ne mai vorbind de loc de puternica poziție a bisericeii catolice ; — dacă c'un cuvânt se poate ce să ne vîrșăm sângele pentru a asigura contra mișcării slave supremația simulacrului de civilizație evreească din Austro-Ungaria.

După tonul cu care vorbim, s'ar putea presupune că în dreaptă indignare exagerăm lucrurile. De aceea vom vorbi asupra materiei în mod cu totul special.

După câte se vorbesc prin jurnale, Austria pare a avea o constituție. Pare a avea zicem, pentru că în faptă nu există de cât pentru a fi batjocorită de o mîna de evrei și de beamteri, cari cărmuesc acest complex de țeri, în cari nimene nu-i mulțămît. Afară de aceea, libertatea religioasă este, dragă Doamne, garantată prin o multime de terfeloage de origine supremă, cari se vor fi respectând față cu alții, numai față cu Români nu. Astfel Constituția din 4 Mart 1849 § 1, Patenta din 31 Dec. 1852, «Diploma» din 30 Oct. 1860, în fine constituția (Reichsgrundgesetz) din 21 Dec. 1867 art. 15 în care se zice : Fie-care biserică, recunoscută de stat, are dreptul de a-și exercita cultul după credința ei, *a-și conduce școlile sale, a stăpîni, și întrebuința fondurile și averile sale bisericesti și școlare după trebuința și dorința ei.*

Și într'adevăr, acest articol se și aplică — pentru Lipoveni și Evrei, pentru Români nu.

De două-zeci și șase de ani Români Bucovineni se prinblă de la Ana la Caiata, pe la naltetele scaune cum zic ei, pentru a putea exercita un drept garantat de constituție și de 26 ani îmblă în zădar.

Pentru a înțelege anomalia atîrnării bisericesti din Bucovina — atîrnare eretică, contrarie canoanele ritului răsăritean și cea mai nedreaptă iniuriere asupra credințelor poporului, vom trebui să caracterisăm în două cuvinte așa numitul partid liberal-constituțional din Austria. Intr'un mozaic de popoare cu un singur guvern a trebuit să se ivească oameni, cari nu se țin de nici o nație în special, oamenii interesului personal, cari cu aceeaș ușurință pot fi Maghiari, Poloni, Germani, c'un

cuvânt ce li s'ar cere să fie. Acești indivizi fără nici o comunitate de principii, una fiind numai întru exploatarea naționalităților, cari nu au nimic sfânt în lume, nu țin la nimic decât la sine, sunt «liberalii» din Austria. De aceea nu ne vom mira dacă vom găsi pe D-ni ca Giskra, miniștri a tot puternici, uniți la escamotări ordinare cu evrei parveniți, întreprinzători de drumuri de fier; nu ne vom mira zic, dacă vom găsi că într'un rând cel mai liberal consiliu de miniștri din Austria se constituise în consiliu de întreprinzători. Mai toți foștii miniștri liberali sunt astăzi milionari — din avocați fără pricină ce au fost. De unde? De odată cu fotoliul de ministru mai ocupați și fotoliul de membri în consiliile de administrație ale tuturor bancelor și întreprinderilor posibile și imposibile, cari în vremea marelui «Krach» au prezentat aspectul zilei de apoi, în tumultuasele strigăte ale particularilor înșelați, a micilor capitaliști ruinați — un adevărat Pompei, surprins de lava Vezuviului. — Austria, crezând a putea abstrage de la serviciul oamenilor cu părinți cerți, cari să fi vorbit o limbă certă, să fi ținut la un cămin, să fi avut în suflet «simț istoric» singurul care întărește împărățiile, s'au folosit din contra de oameni, cari nu ținneau la nimic, nici la Austria ca abstracție, de oameni, pe care în jurnalele lor îi vedem vânduți la Turci (ca Neue freie Presse) la imperiul german, la Ruși, cu'n cuvânt Austria s'a servit de un element venal, corupt, lipsit de caracter, adevărat gunoiu al catilinarismului. Acești oameni guvernau și guvernează. Contingentul cel mai mare pentru formarea acestui «clei» al împărăției» cum îl numesc ei, îl dau Evreii. «Ce mi-î Hecuba?» zice evreul, ce-î pasă lui de seriosul German, de energicul Ceh din Boemia, de cavalerescul Polon, de melancolicul Rus, a sa țintă una este: succesul, strălucirea, banul. Cum că acești oameni se numesc astăzi «Germani» e curat întâmplător și trebuie atribuit puternicei ridicări a vecinului imperiul germanic; tot acești oameni se numesc în Ungaria Maghiari «noi». Ei nu au naționalitate pentru că n'au trecut, n'au istorie. De aceea guvernul austriecesc, înaintea venirii contelui Hohenwart la mi-

nister, era un guvern de parvenții, stăpâniți ei, la rândul lor, de hetere. După căderea contelui, regimul «bursel» a reinceput, neutralizat întru cât-va de blestemele populațiilor ruinate de la un capăt al imperiului până la celalt. Astfel dar era firesc, ca predecesorii lui Hohenwart, cari în viața lor n'au simțit instinctul respectării proprietății, să răspundă într'un rând Bucovinenilor, că «fondul religios greco-oriental nu ar fi al bisericeii, ci al guvernului».

Noi nu ne putem nici închipui măcar o asemenea lipsă de orî ce simț de pudoare. Într'adevăr, la noi moșiele mănăstirești s'au prefăcut în avere a Statului, dar numai moșiile *bisericeii Statului român*, care a luat asupra-și întreținerea fără deosebire a tuturor scolilor, spitalelor, mănăstirilor mai însemnate, puindu-se capăt exploatării prin călugări streini, cari se îmbogăteau aici în țară și ridicau cu banii noștri institute grecești.

Dar guvernul român nici a gândit vr'o dată să iee în administrarea sa averea bisericilor catolice, protestante, lipovenești, etc., cari nu sunt biserici ale Statului român.

Și nici în Austria n'ar fi cutezat nimeni până la aceste parveniți să ridice pretenții asupra averii unei biserici, neatârinate, neconfundabile cu Statul austriac.

În fine cabinetul Hohenwart, care din nenorocire pentru naționalități avu o durată atât de scurtă, dacă nu li-a dat Românilor siguranța averii lor stremosești, cel puțin a neutralizat rapacitatea predecesorilor săi, căci în vremea lui s'au pus în fața lumii int'o adunare de proprietari, preoți și țeranî în număr de 4000 inși din toate unghiurile pământului clasic al Bucovinei, drepturile necontestate, neatacabile ale bisericeii resăritene asupra fondului religios.

(Iată dar cum stau lucrurile).

Trecând Bucovina sub Austria, Divanul Moldovei și Vodă se vede că s'au îngrijit, ca prin tractatul de cesiune, Austria să fie obligată de a mănține în aceste ținuturi statu-quo. Guvernul austriecesc a găsit în Bucovina stări de lucruri cu totul fericite în privirea îndestulării materiale a locuitorilor.

A găsit mănăstirile pline de averi, o numeroasă clasă

de ȣeranŃ cu totul liberŃ, maziliŃ, ruptaŃŃ Ńi rezăŃŃ, bresle de meŃteŃugaŃŃ, stăroŃiŃ de neguŃtori, c'un cuvânt o feudalitate cam târzietică în viața ei, dar liniŃtită Ńi liberă. Ceea ce era vechiŃ în vechea Moldovă era legătura, pe care clase întregi o aveau cu statul. MaziliŃ Ńi ruptaŃŃ, boeriŃ cu scultelniciŃ lor erau obligați de a servi gratis în ori ce ocaŃie statului, era se vede remăŃiță a organizației militare de sub Domniele vechi. Aceste legături dintre Domnie Ńi populație, prerogativele acestei din urmă erau neînțelese pentru noiŃ guvernânți, obligați a ține statu-quo ; afară de aceea ei sperău a deduce din drepturile Domniei moldoveneŃŃi drepturi ale împărăției Austriei. Cu acest scop guvernul austrieccesc face la a. 1782 întrebare Divanului Moldovei ca să'l lumineze în materiile juridice, dar mai ales în materie de succesiune. Din toate acele întrebări (26 de toate) se vede, cum noiŃ guvernânți umblau cu mâta pe lângă păsat, doar s'ar putea deduce cum-va dreptul de proprietate a «Stăpânirei» asupra pământurilor mănăŃtiresți, răzăŃești Ńi a locurilor din târguri.

Iată câte-va din aceste curioase întrebări ;

Veniturile podurilor Ńi alte venituri ce au fost *DomneŃŃi*, le-au stăpânit DomniŃ însuși sau cu scrisori le-au dat altora ?

Un stăpân de moșie, ce nu are copii sau moștenitori, are putere a face cu moșiele sale ce-Ń va fi voea ? Poate să facă pe un străin moștenitor *fără voea Domnului țarei* ?

Poate fiește-care stăpân de moșii să facă diată sau are -osebire unul de altul ?

Un stăpân poate să *vînză moșia sa de istov* ?

Din răspunsurile Divanului se vede, că de Ńi tot pământul Moldovei a fost înainte de vremi nepomenite «domnesc», prin daniile luminaților Domni, prin descălecarea de orașe Ńi sate au devenit proprietăți particulare, la cări «stăpânitorul țarei» nu are nici un amestec, Ńi că fie-care om «slobod» din Moldova este volnic să dispue de averea sa cum îi place, fără să întrebe pe «stăpânitorul țarei».

O'un cuvânt toate întrebările scoposesc, de a afla

drepturi domnești asupra drumurilor, morilor, crășmelor, podurilor, pădurilor, târgurilor și proprietății mari și mici. E păcat că n'avem de pe aceste întrebări și răspunsuri de cât o copie defectă; caracteristic este însă că în acest an al întrebărilor (1782) Dosoteiū Episcopul de Rădăuți, cedează guvernului administrația bunurilor episcopoești.

Asupra propunerilor consiliului suprem Iosif II pune rezoluția: «Se ia spre știință și la vreme se va lua sama, că aceste venituri mănăstirești să se întrebuințeze cu folos; *însă* numai spre folosul confesionarilor și numai în provincia, în care s'a desființat mănăstirile». Se vede din rezoluție, că consiliul propuse confiscarea, ear împăratul a refuzat-o, făcând deosebire între al meu ș'al tău.

În urma măsurilor guvernului se lățise îngrijiri asupra «dreptului de proprietate» a moșielor. Decî consiliul suprem se vede silit de-a declara prin rescriptul din 19 Mart 1783: «Luându-se moșiile episcopiei și poate și cele mănăstirești saū ale altor institute *nu se înstrăinează nici de cum de la menirea lui darul făcut episcopiei mănăstirei saū institutului*, ci, din contra, veniturile nesigure de mai nainte, ce nu se pot evita la proprietăți imobile, se asigurează».

Tot în privința întrebuințării fondului spune rescriptul consiliului suprem din 4 Iulie 1783; «Impuținarea și micșurarea mănăstirilor are să continue și pământurile și fondurile lor aū să se iee spre *administrare*, averea preuțimei care nu locuște în țară, prin urmare străine, are să se ia asemenea și din tot fondul ce se va crea astfel, are să se susție întâi clerul greco-răsăritean, apoi are să se înființeze cel puțin o școală, fie la Cernăuți sau în Suceava, și ce va mai rămănea are să se păstreze spre alte întrebuințări folositoare».

În privința administrării fondului relegionar, rescriptul consiliului suprem din 10 Ianuar 1784 către generalul Enzenberg spune următoarele: «Spre a da pretutindene, iar mai ales poporului din Bucovina, dovadă vederată, că economia cea nouă introdusă la moșiile episcopoești și preoțești, nu are alt scop de cât numai

binele religiunii și al indigenilor, și că banii ce vor încurge, nu se vor întrebuința spre alte cheltuieli de cât pentru acelea ce se țin de susținerea episcopului și a preuților, de cerințele cultului și ale păstoriei, apoi de ținerea monăstirilor și a zidurilor preuțești precum și de creșterea preuților învățați și cucernici, apoi de înființarea școalelor și a altor institute pioase ce lipsesc încă acum: toate veniturile episcopoești și preuțești, ce au încurs și vor încurge încă mai departe, trebuie să se păstreze așa dară în deosebită evidență și într'o casă separată, care va purta numele de «casa fondului religios», și toate dispozițiile în privința aceasta, de s'ar ține ele de ori-care rubrică numită mai sus, trebuie să se facă sub privigherea și respective cu știrea episcopului și a consistoriului, așa în cât toate îndrumările de felul acesta să ajungă la «Cunoștința poporului».

Tot în privința administrării, întrebuințării și a însăși proprietății fondului, s'au garantat prin scriptul consiliului suprem din 3 Marte 1784 către generalul Ezemberg următoarele: «Pentru ca după prea înalta intențiune a Maestății Sale, veniturile moșilor preuțești și monăstirești sunt îndeobște menite pentru susținerea episcopului și a celeilalte preuțimii ce se va sistemiza, pentru înființarea școalelor și a altor institute pioase, apoi pentru ținerea zidurilor preuțești, prin urmare pentru-că aceste moși *nu sunt a se confisca după cum spune intimațiunea cea foarte scandalousă* trimisă de Domnia sa către Consistoriu, ci au să se iee numai spre *administrare*; în fine pentru că veniturile ce se vor mări prin îmbunătățirile scoposite n'au să se adune în *visteria fiscului*, ci în casa separată a fondului religios: *de aceea toată manipulațiunea aceasta trebuie să se petreacă sub privigherea și conducerea episcopului și a consistoriului, prin urmare și tot personalul economic ce este de trebuință pe moșiile episcopoești și monăstirești, trebuie să fie ales și așezat în înțelegere cu episcopul și cu Consistoriul.*

Tot-o-dată citim în decretul consiliului suprem către generalul Enzenberg, «Nu odată ci de mai multe ori s'au dat de înțeles administrațiunii, că intenția Maestă-

tei Sale nu este nici de cât de a *turbura proprietatea privată* sau și numai de a îngădui să se purceadă cu puterea și cu sila la vre una din economiele de pe moșiile preuțești.

În fine cetim în decretul consiliului suprem de curte din 8 Mai 1774 următoarele: După instrucțiunea de mai nainte trebuie să se iee sama, ca primirea și cheltuelile tuturor banilor *scolastici, monăstirești și preoțești* să se poată poarte separat de ai casei districtuale administrative, și *toate mandatele trebuincioase din casa fondului religionariu să se facă prin consistoriū.*

Maî clar nu s'a putut garanta proprietatea, întrebuintarea, administrația averilor eparchiei Rădăuților. Amploiații se numesc, școlile se înființează, plățile se fac numai cu esprés mandat al Consistoriului și al Episcopului, Guvernul e un notariu oficial al afacerilor, nimic maî mult.

Pentru a arata însă cum se întrebuintază aceste averi, vom lăsa să vorbească pe un țăran din Bucovina, pe primarul din satul Crasna, Grigorie Iliuț.

«Numai despre un lucru am auzit vorbinduse maî puțin, adecă despre școalele noastre din țară, despre școalele noastre bisericești, pentru creșterea și luminaarea poporului nostru drept credincios. Dară și despre acest lucru să nu așteptați o cuvintare iscusită, căci noi țăranii n'avem atâta învățătură ca să putem vorbi cu iscusință. Cuvântul meu va fi scurt dară adevărat din inimă».

«Noi știm cu toții, că din baniî fondului nostru bisericesc s'au înființat în Suceava un Gimnasiu, în Siret o școală normală și în Cernăuți o școală reală și o școală normală cu o preparandie. Știm cu toții și aceasta că, prin parochii s'au înființat, pe cheltueala comunelor bisericești, peste o sută de școale primare, dintre carile mai mult de jumătate sunt sprijinite și din fondul nostru religioș».

«Aceste școale sunt cofesionale, adică bisericești și până acum se purtau toate trebile lor de preuți și de învățătorii drept credincioși sub privigherea prea onorabilului Consistoriū. În urma legilor împărătești maî nouă

din 25 Mai 1868 și din 14 Mai 1869, atât biserica cât și fie care parohie, are tot dreptul de a înființa școale proprii bisericești și a le derege după legile generale».

«Cu toate acestea școalele noastre sâtești susținute parte de parohienii parte din fondul nostru religios, samănă a ni se înstrăina cu totul. În multe ținuturi din țară sunt puși privighietorii de școale și de altă lege și de altă limbă. Aceștia dispun acum și de școalele noastre bisericești, fără a mai întreba de cei ce reprezintă comunele parohiale și biserica noastră din țară. Pe cât văd și pricep, lucrul merge într'acolo, ca școalele noastre bisericești să treacă în rîndul și numărul celor nebisericești, și ce vrea să zică aceasta? Nici mai mult nici mai puțin, de cât că pe lângă privighietorii scolastici de altă lege și de altă limbă, încetul cu încetul să ni dea și învățători de altă lege și de altă limbă, și de va merge lucrul ca până acum, în curînd ne vom pomeni și cu învățători jidani. Eu știu că nu voiți și nu doriți una ca aceasta, însă după legile mai nouă pot fi în școalele nebisericești jidani învățători».

«Dară să vă mai spun încă una. În Viena a fost mai dăunăzî o adunare mare de învățători. Și din Bucovina au fost câți-va. În acea adunare s'a hotărât *ca în școalele bisericești să nu se mai învețe religiunea.*

«Și dacă acea hotărîre se va primi, atunci preoții nici vor mai intra în școală ca să învețe pe copiii noștri religiunea. Și eu vă întreb, oare ni-ar fi de folos astfelu de școale? Ce s'ar alege din copiii noștri cu învățători de altă lege și de altă limbă? Eu nu mă pot înțelege cu aceea ca să lăsăm pruncii noștri fără de învățătură, ci vă întreb, oare să ne lăsăm noi de școalele noastre bisericești? Nimene nu poate aștepta de la noi una ca aceasta ci, din potrivă, trebuie să dorim și să cerem, ca în fie-care parohie să avem câte o școală bună bisericească.

«Una, numai una, ne mănîncă pre noi țărani, știți ce? Sărăcia. În cele mai multe sate sunt oamenii noștri săraci, și n'au de unde face școalele și susținea pre învățători. Dară bun e Dumnezeu, și fondul nostru bisericesc este avut. El este menit și pentru școale. Așa

dară de vom rămânea pe lingă astfelu de școale, ce ni convin mai bine în împrejurările în care ne aflăm, fondul nostru ni va sta într'ajutor cu bani pentru susținerea lor, de care vom putea zice cu drept cuvânt, că *sunt ale noastre și nu streine.*»

«Ved, că vă înțelegeți cu toții, ca să avem școalele confesionale sau bisericești. Ved că cunoașteți că numai ele ne sunt de folos. Acuma nu ne rămâne alta decât să poftim pe comitetul ce se va alege, ca în adresa ce se va face către Minister, să se scrie și această dorință a noastră, adică că poporul nostru drept credincios dorește și voește a avea ca până acum școale confesionale sau școale bisericești.»

O asemenea adresă s'a făcut la ministeriu și se vor face încă multe cu aceeaș menire de a putrezi la acte.

Deci starea Românilor din Bucovina o resumăm în acest felu :

1) De și libertatea ori-cărui cult e garantată prin constituția austriacă, deși credincioșii fiecărei biserici sunt îndreptățiți de a-și administra averile școlare și ecclesiastice, *numai Românii* în tot imperiul sunt supuși unui regim esecpțional.

2). Deși gimnasiul din Suceava, școala reală din Rădăuți, școala normală din Cernăuți și altele sunt plătite din fondul religionar, numirile profesorilor se fac de a dreptul de către Ministeriul din Viena, precum nu se întâmplă la nici un popor, la nici o școală confesională. Numai Românii sunt supuși în privirea școalelor lor unui regim esecpțional, și aceasta pentru că în ele să se păstreze limba de propunere germană.

3). Arhieriei, după scriptură și canoanele bisericei răsăritene, se aleg ; în Bucovina arhipăstorul e numit de a dreptul, pe când în aceeași țară Lipovenii își aleg pe Vlădica lor de la Fântâna Albă, și Evreii își aleg rabinii. Numai Românii, și'n această privire, sunt tratați în mod esecpțional.

E de prisos să mai vorbim despre înființarea cu scopuri politice a așa numitei universități, în care s'adună toți profesorii supernumerari de licee de prin Kolomeia și Kecikemet pentru a figura ca profesori de universitate,

nicî de liceul de la Cernăuți, care în vremea din urmă geme de suplinitori rusnaci, nicî de neaplicarea obligativității învățămîntului la școalele rurale românești și aplicarea strictă la cele rusești. Vom atinge numa'n treacănt învrăjbirea artificială, introdusă de guvernanți între Români și Ruteni.

Sunt în Bucovina două soiuri de slavî; *Huțuli*, cum se vede un trib vechi de munte, care cuprinde șirul de nord al Carpaților și *Ruteni*, fugiți din Galiția, așezați între Nistru și Prut. Cei de 'ntăi sunt populație autohtonă și duc un fel de viață care cu greu se poate descrie, viață de pasere pribeagă, originală și liberă. și nicî autoritatea statului austriac nu prea pătrunde printre dinșii, căci perceptorî, subprefecți și a. cari i-ar prea supăra, dispar câte-odată fără urmă.

Dar nu aceștia li-s dușmani Românilor.

Din contra, Românii li pricep limba lor fără s'o poată vorbi și ei pricep pe cea română. E cel mai ciudat fenomen de a vedea pe țăranul român de baștină cum ascultă cu atenție la cea ce-î spune oaspetele său, când se scoboară la cîmpie. Și acest oaspete vine poate din munții Tatrei, de cine știe unde și pricepe românește, fără să fi vorbit vr'o dată un cuvânt. Din această simpatie abea explicabilă s'ar pute deduce că acești Huțuli sunt «Daci slavizați» pe când Românii cari-î pricep fără să li vorbească limba, sunt «Daci romanizați». Acest trib este puțin numeros, mărunț la stat și vioiu.

Dar aceia cari-î dușmănesc pe Români nu sunt acești Daci slavizați ci Rutenii din Galiția, cari scăpînd pe pămînt moldovenesc de apăsarea polonă, de miliția austriacă și de alte rele, pretînd că a lor e Bucovina, că ei sunt adevărații stăpîni ai țerii. Guvernul se folosește de ei pentru a-î paraliza pe Români și ride în taină de ei, știind prea bine din analele sale statistice că sunt bejănari, aduși de boerii moldoveni pentru a li cultiva moșiile, lucru care se obicinuia în Moldova până pe la 1845, pe când în rolurile de contribuție era o rubrică deosebită pentru «bejănarii ruteni». Acești oameni din vechi se pusesă într'adevăr de bună voie sub autoritatea mitropolitului Sucevei, căci popii lor veneau din

fundul Poloniei să se sfințească la Suceava, servind tot odată și de spioni Domnilor Moldovei, încât regiul Poloniei s'au găsit siliți să oprească pe «popones Ruthenorum» de a mai merge la Moldova să se sfințească. Dar credem că din aceste servicii oculte aduse Domnilor Moldovei de către popones nu se poate deduce un drept exclusiv al bejănarilor ruși asupra fondului religios, ba asupra Bucovinei întregi.

Afară de aceea Românii nici nu le refuză ajutoarele necesare pentru întreținerea școalelor rurale, numai egalitatea nu vor s'o admită — și cu drept cuvânt. Pe de altă parte Rusia își are agenții seî printre acești oameni, iar guvernul, în loc de a vedea cum stau lucrurile, îi încurajează în aspirațiile lor și voiește să facă din Bucovina un focar de agitație rusască în contra Polonilor și a Românilor.

Mai sunt preste Prut și mulți Români slavizați, cari de pe fisionomie, port și obiceiuri se cunosc a fi Români, apoi numele lor de familie, numirile satelor (d. e. Cucurul mic) cărțile vechi câte se află în biserică, inscripțiile acestora, scrisorile, în josul textului, toate arată că înainte de 50 de ani locuitorii acestei părți erau încă Români. Astăzi vorbesc rusește și ni se pare că Ruși vor și rămâne. Deși se numesc ei înșiși Români (Woloch) dar vor ajunge ca cei din Moravia, cari și aceia se numesc Români, fără de a-și mai ști limba.

Și dacă va întreba cetitorul, ce biserică este aceea, pe care guvernul din Viena o supune administrației sale, vom răspunde că este cea mai neatărnată a întregii creștinătăți, căci atât mitropolitul transdanubian și al țărilor tartarice din Proilabum (Brăila) cât și cel al Ungro-Vlachiei (din Târgoviște) erau supuși patriarhului de Constantinopole, iar cel de al doilea era exarchul aceluî patriarhat, continua puterea centrului Constantinopolitan pân' n munții Aurarii, sfinția pe mitropolitul de Alba Iulia, stătea în legătură întinsă a organismului eclesiastic Greco-Bulgar. Singură Mitropolia Moldovei și a Sucevei e ab antiquo suverană. neatărnată de nici o patriarhie, acestei Mitropolii a Moldovei și a Sucevei se datorește introducerea limbei române în biserică și stat, ea este mama neamului românesc.

De aceea estragem din «Indireptarea legii» lui Matei Basarab (tipărit la Tirgoviște 1652).

«Află-se scris în pravila lui Matei Vlastari, cum și Moldo-Vlachia au fost supusă Ochrideanilor; *eară acum nici Ochridianilor se pleacă, nici Turigrădeanului, și nu știm de unde a luat această putere*».

Între mitropoliții, cari țin sub mîna lor episcopii se zice:

«Moldoveanul ține aceasta: *Rădăuțul* și a Romanului și Hușii.»

Între exarchi se citează «Moldoveanul, al «Sucevei și a toată Moldo-Vlachia» — iară ceilalți Mitropoliții numai pre-cinstiții, să scriu, iară nu și Exarchi.»

Va să zică episcopia Rădăuților, supusă celui mai neatîrnat mitropolit, exarch sau sponte, și în rang egal cu un patriarh, această episcopie este azi administrată de beamteri și de Evrei. În școalele acestei episcopii se propun obiectele în limba germană, cu profesori nemți și elevi evrei. Ahea se mai găsește câte un egumen de monastire, câte un preot și în creerii munților câte un dascal de școală urbană sau rurală, și arare-orî câte un protopop care, întemeiat pe trecutul istoric de 500 ani al acestei sfinte episcopii a Rădăuților să zică: stăpin peste această bucată de pămînt e strălucita roadă de Mușatin și coboritorii ei, nu evreii galițiani și svabii din Bavaria.» Orî ce s'ar zice despre alte popoară, nu se poate contesta în ele un fel de respect față cu trecutul și aceasta e un semn că o nație are în sufletul său «religia umanității.» Și religia umanității consistă tocmai în recunoașterea existenței unui principiu moral în istorie. Și n'a reprezentat mitropolia Sucevei un principiu moral? N'a fost ea aceea, care a dat razimul evanghelic populațiilor aservite din Polonia, n'a fost ea, care a apărut intactă creștinătatea față cu agresiunea mahometană, n'a fost ea aceea, care n' a persoana lui Varlaam mitropolitul, a făcut ca duhul sfînt să vorbească în limba neamului românesc, să redeie în graiul de miere al coboritorilor armîilor romane, sfînta scriptură și preceptele blîndului Nazarinian? N'a fost ea, care s'a ridicat cu putere contra naționalizărei, judai-

săreii, bisericii creștine prin Luther și Calvin? Patriarhii și Mitropoliții au tăcut față cu propășirea repede a reformăției și desbinării; Mitropolia Moldovei și Sucevei a ridicat glasul contra lui Luther și a arătat tot odată că reforma era în sine de prisos. Nu reformă — reîntoarcere la vechea și toleranta comunitate bisericească, precum o încearcă astăzi unii catolici din Germania, era mântuirea omenirii din mrejele materialismului, și din sofismele lui Anti Crist.

Dar Evreul austriecesc e departe de a pricepe, de ce Românul ține la biserica lui, căci... această mitropolie, cea mai însemnată în orient prin spiritul ei, a ajuns azi de baljocură evreo-germană Slovacylor din Austria. Această mitropolie are astăzi în fapt mai puțină autonomie decât rabinul jidovesc din Sadagura. Ea, sub un împărat creștin, a ajuns o unealtă de politică, de coterie în mâinile D-lui Stremeyer.

Și nu mai arde candela vecinică la capul bine credinciosului și de Hristos iubitorului Ștefan Voevod. Biserica lui Alexandru cel bun în Suceava stă de 80 de ani în ruină; iar mitropolia Sucevei cu moaștele sft. Ioan cine se 'ngrijește de ea? Mihail Grigorie Sturza, i-a dat o existență de umbră, iar Titu Maiorescu, fostul ministru al mării sale Carol VV. trimisesă un arhitect ca să-i ridice planul, să propue înfrumusețările cuvenite și să clădească un local de școală primară românească în curtea acelei biserici. Atâta știm despre acea mitropolie, în care stă locoțiitorul mitropolitului Moldovei; iar cât despre episcopia Rădăuților — ea a devenit Mitropolie austriacă-internațională a Bochezilor din Dalmația și se vede că tot sub d. Stremeyer mai are perspectiva de a deveni mitropolia indianilor Tulu sau a creștinilor din Maroc.

De acea nu e nimic mai serios decât cuvîntul boierului moșnean Hurmuzachi, care în acea adunare de care am vorbit mai sus a pronunțat memorabilele cuvinte, că Româniî din Bucovina au ajuns să apere de «liberalii» din Austria, ceea ce n'au fost în stare să ri-pească Turcii și Tatarii — autonomia bisericeî, limbei, școlii.

Hotărîtu-s'au în tănuitul sfat al proniei cerești, ca 1877 să devină reversul lui 1777 ?

II. Nu există stări de lucruri mai asămănătoare de cât acelea ale Ungariei și României, o dovadă că amândouă țările acestea sunt jertfele unei exploatari comune. Dar pe când România prin justă frică de elementele străine și prin recunoașterea ranelor sale are posibilitatea de a ajunge la întremare, îndată ce va înlătura scamatoriile, cari mistuesc puterile ei cele mai bune, Ungaria a supt veninul în nobilile sale vine, și-a robit economicște popoarele sub dibaciul titirez austro-evreesc, care 'n Buda-Pesta își pune pană de cucoș în pălărie, precum bea în Viena bere în sănătatea principelui Bismark.

Deschisă industriei jidovești din Austria și înmulținduși trebuințele prin formele goale ale civilizației occidentale, pe cari le-a introdus cu aceeaș pripă ca și noi, Ungaria își istovește pământul prin cultura estensivă și barbară, scoate prin acest tratament păături din ce în ce mai adînci ale țarinei la suprafață, așa încât brazda sa devine din ce în ce mai sêracă. Neputînd se 'ntelege concura cu vecinul seu, cu care e legată prin interesul apăsărei naționalităților, tot ce nu lucrează pămînt în Ungaria e silit a-și oferi puterile sale statului sau a trăi din avocatlic. Ungaria este, după România, patria funcționarismului, cârciocarilor și negrei speculațiunii evrești. Pustiirea pădurilor a schimbat mediul climatic și a născut se vede o mulțime de epidemii, iar cu cât legătura economică cu Austria se va prelungi, cu 'atîta popoarele de sub coroana st. Ștefan vor fi reduse la proletariat și Ungaria condamnată de a rămănea țară curat agricolă, cu o existență mai mult de cât îndoelnică. Esportând lână pentru Europa întregă, locuitorul acestei țări poartă postavul fabricelor din Boemia și Moravia esportând porcii sîi, consumă cîrnați fabricați în Viena. Dar urmările acestui sistem economic vor fi aceleași ca și la noi : mortalitatea și sărăcirea populației producătoare, a țaranului, și într'adevăr, în cei din urmă cinci ani, populația autohtonă a Ungariei a scăzut cu 144,000 suflete. Cu aceasta însă se îpuținează puterile, ce ex-

plotează pământul, prin urmare începe regresul agriculturii, și o exploatare a brasdei din ce în ce mai extensivă și mai istovitoare. Mai adaugă apoi înmulțirea clasei neproductive a advocaților și scribilor și burlăcia ei, apăsarea din ce în ce mai mare a țăranului și proletarizarea lui încât nu va mai produce decât copii nesănătoși sau producându-i nu va avea cu ce-i ținea. Și ce e mai trist de cât ca țărilor dunărene cele mai bine-cuvântate de Dumnezeu să vadă perind de mizerie copiii lor pe-un pământ bogat, în grânarul Europei?

Și toate acestea se 'ntâmplă deja în Ungaria. Mortalitatea și sărăcirea țăranului, cultura prădătoare și extensivă a pământului, înmulțirea preste măsură a funcționarilor, advocaților și politicilor de meserie, burlăcia claselor superioare, căsătoria neprecugetată și stăpîtoare a claselor de jos, în fine prin stărpirea pădurilor, însalubritatea climei, căci temperatura și-a pierdut tranziția gradată de la cald la frig și vice-versa, și trecerea e nemijlocită, fără grade intermediare, ast-fel în cât numai plămânii de cal o pot suporta.

Acest preț pentru autonomia Ungariei e prea mare. Și dacă nu ne întrebăm de ce-și sacrifică Maghiarii patria lor și cele 5 naționalități conlocuitoare molochului jidovesc, de ce persistă ei în alianță cu elementul evreo-german, răspunsul va fi simplu. Din deșertăciunea de a stăpâni naționalitățile. În loc de a se împacă cu ele, de a asigura lor și sie-și un trai îndemânatic pe pământul strămoșesc, Maghiarul preferă în nemărginitul său șovinism, de-a fi neputinciosul mediu, prin care fabricatele occidentale îi omoară meseriaș după meseriaș, clasă pozitivă după clasă pozitivă, până ce regatul sf. Ștefan va rămânea o adunătură de țărani proletari și de scribi și mai proletari, puși la discreția ba la îndurarea crășmarilor evrei, deveniți pîn' atunci bancheri vienezii.

Și ceea ce e mai ciudat, e că tocmai populațiunea curat maghiară scade la număr. în cât Rusul Danilewshi ar putea face Ungurilor o diagnoză asemănătoare cu cea care o face Turcilor: că trăesc pentru a scăpa de curentul pangermanic populațiile slave.

Dacă cu Maghiarii ar fi de vorbit, atunci ar vedea ei

însuși că noi Românii fără ei suntem slabi și ei fără noi asemenea; dar văzând că tocmai pe Români îi tratează mai excepțional de cât pe toți, îi vom lăsa cu durere în plata lui Dumnezeu și în orbirea cu care i-a bătut demonul mândriei și al deșărtăciunei, căci fără a fi ei înșii un pericol esențial pentru naționalități, prin complicitatea cu elementul austriecesc, se pierd pe ei și pe toți împreună.

Sau cred maghiarii că unor populații proletarizate, nu li-ar conveni umbra «protecționistă» a sfintei Rusii, care să-i mântuie și robia occidentală. Sau cred că regimentele de scribi, vânători de funcții și advocați șmecheri vor rezista unor puteri de o cumplită realitate?

Dar oare trebuie o caracterizare mai bună a simulacrului de stat maghiar, de cât că în caz de nerodire a pământului, populațiile mor de a dreptul de foame?

Dar la ce să mai prelungim espunerea aceasta generală? Noi nu putem sili pe Maghiari să vadă clar, precum vedem noi, nu-i putem sili să vadă câtă analogie este între starea noastră și starea lor și cum ei sunt jertfa apropiată, iar noi cea probabilă a negrei speculațiuni dinspre apus, a vecinicei nopți naționale dinspre răsărit.

Dacă Maghiarii, prin spirit de dreptate în lăuntru, prin sistemul protecționist în afară, nu vor asigura lor și naționalităților un trai vrednic de ființe omenești, atunci o vor face aceasta alții, numai atunci — adio dulce limbă ungurească! Atunci cuvintele lui Széchenyi, «Ungaria n'a fost, ea va fi abea» vor fi adevărate tocmai în sens invers.

«Ungaria a fost abea și nu va mai fi.»

O foaie din Transilvania, organ oficial al P. S. S. Mitropolitului din Sibiu, cea mai modernă de peste Carpați, care urmărește cu stăruință politica modestă și sigură a neuitatului Șaguna, espune într-o serie de articole tratamentul de care se bucură Românii din partea fraților Maghiari. De aceea redăm tot ce atinge materia de-a dreptul.

Ce au făcut maghiarii pentru câștigarea simpatiei și inimei naționalităților din patrie, și cu deosebire pentru

prepararea unei alianțe sincere între elementul maghiar și cel român, ca cele mai amenințate în viața lor națională?

Un răspuns detaliat la aceste întrebări ar umplea volume întregi, deci noi ne vom restringe numai la puține fapte, ca să nu trecem peste cadrul unui articol de jurnal.

Unicul fapt ce dovedește o apropiere este : împacarea cu Croația.

De și Croația tot-de-una a fost în mai strinsă legătură cu Ungaria de cât Transilvania, fiindcă în acea țară nu este element unguresc, de dragul portului Fiume, i-a dat carta bianca și i-a acordat o autonomie cu care majoritatea acelei țări se vede a fi mulțumită, primind Ungaria a suporta chiar și o însemnată parte din sarcinile ei ; însă o considerabilă parte a locuitorilor Croației nici cu aceasta nu este mulțumită, iar locuitorii Ungariei cu tot dreptul se pot supăra pentru primirea sarcinilor Croației, când nici ale noastre nu le putem suporta.

De aici în colo *nici un fapt nu mai poți afla, care să fie îndreptat spre mulțămirea naționalităților.*

Ca să înec și puținul spirit național ce se manifesta la Slovaci — guvernul li-a desființat «Matița» — Societatea literară, și gimnaziile slovace întemeiate și susținute prin poporul slovac.

Persecutarea Serbilor este cu mult mai cunoscută de cât să o mai descriem și noi.

Granița militară, a cărei locuitori (Români și Serbi) păreau mulțumiți cu soarta lor, au desființat-o, și chiar în contra legii (art. V. §. 55 1848) o au organizat *de ea fără ea*, înainte de a fi reprezentată în cameră.

Prin aceasta și-au pierdut cea mai mare parte a pădurilor și pășunelor ce le folosea mai înainte, au pierdut dreptul de a ferbe rachiu, li s'a introdus o administrațiune și justiția încurcată, care nime nu o pricepe, mănuiește de oameni străini care de feliu nu cunosc împrejurările de acolo, cari în teritoriul acela dedat la regulă și pace, au samant discordii și nemulțămiri, încât abea după un an de administrațiune ungurească guver-

nul a fost silit se trimată comisariu guvernial acolo, ca să studieze situațiunea și oamenii, — să demisioneze și să numească noi dîregători. O cîrpială după alta, care însă toate nu vor produce mulțămirea popoprului, pentru că pe el nime nu'l consultă. Drept recompensă pentru armele luate li s'au inpus sarcini nouă cu mult mai mari de cât cele de mai înainte, iar școlile naționale — și prin urmare și confesionale de mai nainte, făcute și susținute din averea lor privată — li s'au prefăcut în școli comunale, cari peste voia proprietarilor sunt scoase de sub influența bisericeii noastre.

Aci totul este stricat, iar în capul trebilor oameni fără tact, străini de limba și interesul poporului. Au viața municipală fără drept de alegere; până când în celelalte părți ale țării toate municipiile-și aleg pe oficialii seî, aici toate posturile se ocupă prin denumire. Motivul nu poate fi altul, de cât că nefiind pe acolo Maghiari nici macar de sîmîntă, prin alegeri nu s'ar putea încuibă și acolo Maghiari, apoi o administrațiune fără Maghiari nu poate fi admisă.

Unicul popor Sasesc, ca cel mai mic, dar cu cei mai puternici patrioți, — aliatul privilegiat al Maghiarilor înainte de 1848 — au fost mai mult cruțat, în anul acesta însă și Sașilor li se puse calpac pe cap și pîteni la călcăe.

Pe Sași 'i supără și aceasta, însă lor tot nu le va fi nimica. Fiînd că ei nu se află printre Maghiari ci printre Români, lor tot li s'a lasat supremația faptică peste majoritatea teritoriului unde sunt. Privilegiile de cari s'au bucurat secolii întregi li-au dat avere și inteligență multă față de foștii lor iloți și cu ajutorul acestor factori le este asigurată puterea și în viitor. Ca toate lucrurile ce nu au de bază dreptatea nici chiar ecuitatea însă, nici reformele introduse în fundul regiu nu mulțămesc pe nimene.

După aceste specialități să vedem: în genere ce s'a făcut spre mulțămirea rominilor?

Nici un element nu este sub coroana stîntului Ștefan atît de desconsiderat ca cel român, cu toate că acesta este cel mai compact pe teritorul ce-l locuște, și mai ușor de mulțămît.

Se pare însă, că tocmai pentru aceasta, apoi pentru tenacitatea cu care se alipește de limba și religiunea sa se consideră de cel mai periculos, căci parcă toată lumea s'a conjurat în contra lui. Nimăru-l n'a făcut nici o nedreptate, și Românul la nime n'a întimpinat nici macar buna voință. Toți cari au venit în contact cu el s'au nișuit să-l nimicească. Inimici cât frunza și iarba, dar amici nici unul n'a avut de când e subjugat, și el, ca prin minune, totuși n'a perit, el totuși există, năcăjit și îmbrâncit, ce e drept, dar sănătos, moral și vânjos, și dovadă persecuțiunile sistematice — el încă și astăzi însuflă spaimă inamicilor săi seculari. Altă mângâiere nici nu are, de cât că n'a devenit încă compătimit de nimeni, căci tot e mai bine a fi frica altora de cât compătimit.

Toată lumea știe, cum că după atâția seculi de persecuțiune, legile din 1863-64 făcute cu concursul Românilor și sancționate prin Domnitorul au fost cele mai mulțămitoare dintre câte au cunoscut Românii transilvăneni de la decăderea lor până atunci. Și cu acestea legi era supremația tot în mâna Maghiarilor, pentru că aristocrația, averea și inteligența lor le asigură întâietatea sub orî ce împrejurări și sub orî ce legi, chiar și în absolutismul nerțesc; — ele însă totuși erau apte de a servi de baza unei adevărate și sincere înfrățiri între elementele ce locuiesc în această țară. Ei! dară Maghiarilor chiar asta nu li-a venit bine la socoteală. Așa se împăcară cu Austria, numai de cât le scoaseră din vigoare desavuand și chiar sancționarea Impăratului.

Se știe cum că «Uniunea» sau mai potrivit fusiunea Transilvaniei cu Ungaria așa precum s'a efectuat, s'a făcut în contra voiei și interesului poporului român, care este majoritatea precumpănitoare a locuitorilor Transilvaniei. Nu e lipsă ca noi să descoperim Maghiarilor: cum că aceasta a străbătut până la suflet pe poporul român, căci aceasta o știu ei prea bine, o știe lumea.

Nu e scopul nostru a discuta aici legalitatea acestor acte, ci luăm faptele împlinite așa cum sunt, și din situațiunea creată de elementul domnitor, voim se li dovedim Maghiarilor realitatea tendinței lor.

Ei bine ! de cum-va acela care a aflat de bine și consult a da aceste lovituri Românului — neconținut afirmă și se jură, cum că el voește binele Românului, cum că are interes vital a trăi în solidaritatea frățească cu el și cum că lucrează din toate puterile la esoperarea înfrățirei, — ori care om cuminte și serios trebuie să creadă, cum că Maghiarul va cerca să aline durerile cauate Românului prin faptele povestite, cu alte recompense demne de doi frați.

Și cari sunt acele recompense ?

S'a enunțiat cum că preste cele trecute se trage vëlul uitărei.

Aceasta însă în faptă s'a estins numai la «honvezii» ungurești din 1848, cari s'au rehabilitat, oficerii lor cari au voit s'au reactivat, apoi cei ne apți sau pensionat și li s'a asigurat subsistență comodă, iar pentru invalizi sau edificat un azil care se susține din budgetul statului. A fi fost honved este titlu de a fi preferit la ori ce post. Dar Românii cari au participat la mișcările din 1848 sunt desprețuiți, conducătorii — oficerii — lor, si chiar cei decorati, sunt neconținut insultati de societatea și jurnalistica maghiară și timbrati de rei patrioti, invalizii cari mai trăesc și orfanii lor pe strade, avizati la mila oamenilor, — și pe când pentru așa numiti martiri maghiari din 1848 și azi se tin requieme la cari asista și autoritățile publice, aceia cari au participat la înmormântarea martirului Iancu, care întru nimic n'a fost caracter inferior ori-cărui martir maghiar, nu numai jurnalistica i-a inferat de trădători, ci au fost chiar urmăriti de autoritățile publice.

Cu toate că Transilvania s'a contopit în Ungaria, fiind că legea electorată a Ungariei era mai liberală de cât a Transilvaniei, croită din adins pentru ca poporul român să nu poată fi reprezentat în proporțiunea ce după numărul sufletelor și după mărimea sarcinilor ce le poartă s'ar cuveni,— pentru Transilvania au susținut tot legea electorală transilvană până la 1875, când s'a făcut o nouă lege electorală pentru întreaga Ungarie.

Ar fi cugetat omul cum că camera Ungariei aici va fi la înălțimea chemărei sale și dacă ea susține uniunea

de faptă, va introduce în legea electorală un cens pentru întreg teritoriul Ungariei, dar ce să vezi! anomaliile din legea Transilvaniei toate sunt susținute pentru teritoriul Transilvaniei — aici a pus un cens atât de mare în cât Românii tot așa de batjocuriți sunt ca și mai înainte.

În decursul dezbaterii acestei legi Maghiarii, dar mai cu samă Transilvănenii, fără sfială o spuneau pe față, cum că elementul maghiar de aici este periclitat prin Români, dacă cumva se va aplica și aici măsura din Ungaria, va să zică: dacă în una și aceeași țară se va introduce o lege egală. Mai aprig inamic al Românilor s'a arătat b. Gavr. Kemény, care și după ce primise camera deputaților o lege în cât-va mai favoritoare dreptății, a agitat prin jurnalistică și în persoană la magnați ca să o respingă și primind propunerile lui să asuprească pe Români, cea ce i-a și succes căci casa boerilor primind propunerile reacționare ale lui, a retrimis legea astfel modificată la camera deputaților, care apoi și ea a primit-o. Și așa astăzi Ungaria, care după legile existente constă și din Transilvania, este reprezentată pe două baze, una mai liberală pentru Ungaria proprie și alta reacționară — fétul lui Kemény Gabor, inamicul espres al Românilor — pentru Transilvania. Ear omul în care Românii nici o dată nu pot avea încredere. b. Kemény Gabor, pentru necorecția sa purtare față de camera deputaților și pentru ura manifestată către Români numai de cât după fusiune, a fost remunerat cu înaltul post de secretar de stat în ministerul de interne.

Astăzi el conduce destinele Transilvaniei.

Prin legea municipală s'a introdus sistemul viriliștilor. Aristocrația de bani concurge în două moduri la reprezentanța municipală. Ea dă jumătate din reprezentanții municipiului fără alegere, și cu votul concurge la alegerea celeilalte jumătăți. Lucru firesc că viriliștii — adică cei mai avuți — nu pot fi din țărușii foștilor iloti, pentru că aceia n'au trăit în condițiuni de a-și putea câștiga averi, și cu neînsemnate excepțiuni toți sunt cunoscute stăpâni cari sunt Maghiari și din succesorii lor în proprietăți, cari sunt jidani.

Iar acei aleși, fiind că la formarea cercurilor electo-

rali nu se consideră numărul locuitorilor, ci numărul alegătorilor de deputat dietal, și numai aceștia au drept de alegere și pentru municipii,—apoi cu censul cel mare poporul Român dă un contingent foarte neînsemnat de alegători, iară nobilii maghiari, fie ei cât de calici, tot sunt alegători. Iară—și lucru firesc: cei aleși în partea lor precumpănitoare sunt din șirul celor scoși prin jidană dintre viriliști. Și așa; fie Românii în municipiu în majoritate cât de precumpănitoare, în reprezentanța lui, după lege ei rămân într'o minoritate ce dispăre.

Fiind că Școlile confesionale tot o dată sunt și naționale, statul prin legea despre instrucțiunea poporală cu încetul le desființază și le înlocuește cu cele comunale, cari în esență sunt maghiare.

Un stat atât de sărac și poliglot ca al nostru, unde existența naționalităților este garantată prin lege, și fiind naționalitate garantată, de sine ar urma ca statul să o și ajutore întru dezvoltarea culturii sale,—un astfel de stat zic, ar trebui să se bucure că confesiunile iau o mare sarcină de pe umerii lui, și din mijloacele proprii se îngrijesc de cultura credincioșilor lor, ar trebui ca din toate puterile să ajutore și să încurajeze pe confesiuni în patriotica lor tendință. La noi însă se întâmplă contrariul, nu numai li se deneagă și chiar întreprinderea oficioasă în necasurile școlilor confesionale, dară li se pun condițiuni nesuportabile de subsistență, și prin aceasta sunt silite a se sinucide și a se prefăce în comunale cari, de și tot din mijloacele comune se susțin, ele nu mai sunt naționale ci desnaționalizatoare.

De și legea și anume § 58 art. 38: 1868 dispune imperios ca: «Fiecare elev să se instrueze în limba sa maternă» — asta nu se întâmplă în școlile comunale — și ca nici să se poată întâmpla. se îngrijește ministerul prin aceea, că nu 'și crește învățătorii care să știe limba poporului.

Dintre 20 de preparandii (școale normale) de stat ce a înființat de la promulgarea acestei legi, 3 sunt între Români, una în Sighetul Marmăției, alta în Arad și a treia în Deva.

După § 17. art. 44: 1868 *tinerii români ar trebui să se instrueze în aceste institute în limba română*. Se și făcuse începutul în Deva cu curs paralel, acela însă numai decât s'a și disființat, și de atunci numai studiul limbei române se mai propune, românește, cele lalte studii, ori le mai pricep tinerii Români ori ba — numai ungurește.

Ba ce să vezi? Este știut cum că tostul director al acestui institut *a delapidat* sume considerabile din donațiunea institutului în vara trecută, din care cauză este destituit și întemnițat.

În comisiunea financiară a dietei, în zilele trecute venind la pertratare bugetul ministerului de culte, la pozițiunea preparandiei *din Deva* se scoală o nouă capacitate financiară — și aspirant deocamdată numai la postul de comite suprem în comitatul Hunedoarei — armeanul *Lukas Bela*, și zice: «cum că el nici un crucoriu nu votează pentru această preparandie până ce nu se va transforma radical». Și oare pentru aceea, că ministerul a numit acolo director pre un amic al D-sale și al inspectorului școlariu, care în urmă *pentru delapidare de bani publici a trebuit pus la răcoare*? Nu! de aceasta nu poate fi vorba, ci pentru că preparandia aceea este «*cuibul* dacoromaniștilor!» Ministrul apoi numai de cât s'a și *scusat*, recunoscând cum că: da! s'au întimplat acolo lucruri necuviincioase, un profesor nu numai studiul limbei și literaturii române l'a propus *românește*, dar și chiar alte studii; a luat însă măsuri că astfel de abuzuri să nu se mai întimple, căci pre neglijentul director de până aci l'a substituit cu altul, și sperează că de aci în colo nu se vor mai comite astfel de lucruri.

Nu pentru aceea am amintit cazul acesta pentru că ne-ar interesa poate soarta preparandiei de stat din Deva, ci pentru că este chiar recent și *foarte caracteristic*.

O biată catedră pentru limba și literatura română mai este la Universitatea din Cluj, și pentru că profesorul român al acelei catedre a cutezat să 'și propună studiul în limba lui, 'mă țî-l'a luat la trei parale

jurnalistica, și acest atentat poate că-î va costa postul.

Art. 44: 1868 § 17 prescrie cum că: *Resultatul* în-vățământului fiind scopul suprem al statului din punctul de vedere al culturii și al buneî stări generale, este dator guvernul în școli înființate deja și în celea ce după trebuință se vor înființa de aci în colo prin stat, a se îngriji «după putință» că cetățenii de ori-ce naționalitate a statului, cari se afla în mase mai mari lingă o laltă, să-și poată câștiga instrucțiunea în limba lor maternă în apropierea locurilor, până la gradul unde se începe instrucțiunea superioară academică».

Legea aceasta este în vigoare deja de 8 ani, — de atunci sau înființat o mulțime de gimnazii, scoale rurale și agronomice de stat, — cugetî că între Români, cari pretutindenea locuiesc în mase compacte, i-a fost «cu putință» guvernului a introduce limba propunerii românești în vr'o școală deja existentă sau a înființa chiar vre-un gimnaziu, școală reală sau cel puțin o școală agronomică de stat cu limba propunerii cea românească? Doainne ferește, aceasta nu «i-a fost cu putință», — însă i-a fost cu putință a retrage neînsemnat subvențiune de stat de 4000 fl. de care se bucura. gimnaziul românesc din Brașov chiar sub absolutism

Noî contribuim milioane la tot felul de institute de stat, cari toate sunt esclusive ale naționalității maghiare, ba contribuim chiar și la susținerea teatrelor lor naționale, și din contribuțiunea noastră, în ciuda legilor, nici măcar o para roșie nu ni-se restituie pentru scopurile noastre de cultură.

Așa numita «Lege despre egală îndreptățire națională» este aceea cu care se laudă Ungurii în lumea mare, cum că nu mai are păreche de liberală.

E drept că nici nu are păreche. O lege care să lase ușa deschisă la tot felul de abuzuri, ca aceasta, nici că se mai află în toată lumea.

În părțile ei cele mai esențiale, unde se vede a acorda vr'un favor naționalităților, numai de cât se moderează prin cuvântul «după putință» («a lehetőség») și apoi în aplicare nici o dată nu este «cu putință».

P. e. § 6. Amploiații municipali, pe teritoriul municipiului, în corespondențele lor oficiale cu comunele, adunările, reuniunile, institutele și privații, *«după putință»* se vor folosi de limba acestora.

§-l 17 reiativ la institutele de învățământ citat mai sus, încă este cu *«lehetőség»*.

§. 27. *«La ocuparea funcțiunilor și în viitor numai calificațiunea personală servind de normă, naționalitatea cuiva de aici în colo nu se poate considera de piedică la ocuparea a nici unei funcțiuni sau demnități din țară»*,

Ci, din contra, guvernul țerei se va îngriji, ca la posturile judecătorești și administrative, și cu deosebire *la cele de comite suprem «după putință» să se aplice persoane deplin versate în limbile necesare, și cualificate,— din sinul diferitelor naționalități»*.

Apoi §. 4. art. IV. 1869, care este în strinsă legătură cu acesta, zice: *«La ocuparea posturilor judecătorești să se observe cu deosebită atenție, ca numirile la tribunalele de prima instanță și la județele singulare, pre lângă calificațiunea prescrisă în §§. 6 și 7. «după putință» să se facă canform dispozițiunilor §-lui 27 art. 44: 1868 cu considerațiune ecuitabilă la naționalitățile ce locuesc pe teritoriul respectivului tribunal»*.

Adevăratul și moralul înțeles al acestor §§. ar fi, ca: în municipii, de cumva se află să se aplice în dirigătorii indivizi de acei cari sunt în stare a conrespunde cu comunele și privații în limba lor.

Asta și chiar de n'ar fi în lege, o pretinde mintea sănătoasă, și este cel mai esențial atribut al bunei administrațiuni.

Oamenii de aceștia în toate municipiile se află în abundență, dar chiar *pentru această însușire nu se aplică*.

În toată țara nu mai este *nică un vice-comite (subprefect român, și de cel mai mic dirigător încă abia ici-cole câte unul ex peculiară grația, dar și aceia numai ei știu bieții, cu câte umiliri și sacrificii se mai pot susține în posturi*.

Iar înțelesul §§-lor privitor la denumiri ar fi, cum că: *de teritorul locuit de naționalități la posturile de comiți*

supremă, și juzi nomeniți din sinul acelor naționalități «caeteris paribus» să fie preferiți.

Aceasta iarăși o pretinde interesul adevăratei administrațiuni, a promptei și estenei justiției.

Ei, dar acum o interpretează guvernul?

Pe timpul când s-a votat legea și înainte de aceea încă, mai aveam ici colea câteun dirigător înalt, pe la guvernul transilvan și pe la ministeriu. În ministerul de culte, — cel mai însemnat pentru noi, — aveam chiar un *secretar de stat*. Astăzi nu mai este nici chiar un *con-cipist* macar, toți sunt parte demisionați, parte pensionați în etatea cea mai viguroasă. Cine poștește putem servi și cu numele.

Comiți resp. căpitani supremi aveam în Arad, Caraș, Cetatea de piatră, Zarand, Făgăraș, Naseud, Alba superioară și Doboca, astăzi «*cu deosebire*» de aceștia în țara întreagă nici nu mai avem.

La înaltele curți judecătorești parte prin moarte; parte prin demisionări, parte prin destituiri, pe zi ce merg, se împuținează numărul Românilor, fără a se denumi alți Români cel puțin în locul lor.

Au reposat de la înalta curte mai mulți, de la tabla regie asemenea a demisionat unul, și s'a destituit altul fără proces disciplinar, fără pensiuine după mulți ani de serviciu și sau pensionat 3 și în locurile vacante n'au mai urmat Români.

Astăzi avem la *curtea de casațiune*: între 20 de judecători resp. președinți — unul — la *curtea supremă*: între 50 — doi și la *tablele regești*: între 148 șapte Români.

Cu ocașiunea organizării tribunalelor au capatat și câteva locuri românești tribunale de prima instanță, p. e. Oravița, Boroșinea, Făgăraș etc. — la cele două reducțiuni *toate s'au desființat*.

Se denumise dintre Români și ciți-va președinți de tribunale, — *au mai ramas doi* — la Karczag pe unde nu ved pui de român.

Juzi de tribunale, juzi și subjuzi singulari erau un număr oare-care — cei mai mulți dintr'inșii sunt deja pensionați în cea mai bună etate, mare parte respirați

pe unde nici n'au visat, pe la Szegedin, Carczag, Dobritin, Kecskemét, Saraspatak, Kaposvar, Szekesfehervár, Gvone și mai știe-î Dumnezeu pe unde printre Maghiari și slovaci, unde cea mai necesară calificațiune a lor — cunoștința limbei române — trece pe nimica ; *ear în locul lor printre Români sunt denumiți străini, cari nu cunosc nici poporul român nici limba lui și-î face dreptate cu ajutorul servitorului de cancelarie.*

Pe baza diplomei din Octomvrie 1860 și mai târziu a legilor din 1863-64 s'au fost introdus limbele naționalităților, ca limbă de partide pe la cele mai multe judecătoria.

În privința acestui uz zice § 9 art. 44 : 1868, cum că : «până când în privința definitivei organizări a judecătorilor de prima instanță și în privința introducerii verbalității nu va decide legislațiunea — se susține pretutindene usul de până aici».

Legislațiunea încă n'a dispus cele prevăzute în lege, prin urmare § citat este în deplină vigoare.

Ei, dar ce să faci ? legea «despre egala îndreptățire națională» atât este de sănă în Ungaria, încât nu numai o poate calca fiecare nepedepsit ci din contra : *cel ce o calcă e remunerat și cel ce o ține e pedepsit.*

Fie care jude singular și președinte de Tribunal se constituie în legiuitor și în puterea sa de jude *respinge actile ce nu sunt compuse în limba maghiară.*

În contra unei astfel de decisiuni ilegale «nicăiri nu afli remediu». Dacă dai recurs de nulitate, curtea de casațiune îl respinge, pe motiv că : «casurile de nulitate sunt taxative precisate în § 297, procedura civilă și acolo nu este prevăzut astfel de caz». Dacă recurgi la ministru,— el zice că : «în trebile judecătorești n'are treabă, nu se amestecă».

Dacă duzi afacerea înaintea camerei și acolo interpeleză pe ministru, cum a făcut Trauschenfels, acolo nu se sfiește ministrul a «înfrunta pe naționalități pentru că se folosesc de dreptul lor» și «recunoaște, cum că fapta respectivului președinte sau jude este călcarea legii existente, însă legea nu este bună și va face propunere ca să se modifice legea, ca să se potrivească cu faptul

denunțat». «Nu vine cu propunerea», dar stând legea neabrogată, nu o «respectează guvernul și suferă ca să o calce amplexiații subalterni», și prin aceasta apoi usul limbilor nemaghiare pe lângă toată garanția legii «s'a șters pe la toate tribunalele».

Eată ce este legea. acea vestită de naționalității, pentru care «toleranța maghiarilor în ochii Europei nepreocupate este cel mai frumos fenomen al secolului».

«Este o lege cu rezerva mentală de a nu o respecta, este sorginta persecuțiunii naționalităților»,— și nu ne sfim a zice, este «sorginta ruinării patriei», pentru că «printr'ansa se desrădăcinează din inimile cetățenilor statului respectul către sfințenia legilor», ce negreșit trebuie să conducă la «demoralizarea generală».

Este într'adevăr un lucru curios într'un stat liber și civilizat a exprima prin lege cum că: «naționalitatea cui-va nu se poate considera de pedică la nici o dregătorie sau demnitate din țară» (vezi § 27). Și astfel de §§ nu mai vezi prin legile altor țări, pentru că sunt superflue;— aici însă în astă lege, în care «tot ce este scris pentru aceea s'a scris, ca în faptă să se urmeze contrariul — a fost chiar la locul seu»,— pentru că în faptă astăzi, «naționalitatea română este pedică la orî ce oficiu sau demnitate în țara noastră»!

Să mai amintim pe scurt și de arondarea parțială a comitatelor, care se efectuează în anul acesta.

Se zicea cum că arondarea se face din motivul buneî administrațiunii,— în faptă însă s'a făcut din motivul, că cu toată vitregitatea legilor, totuși mai erau în țară câte-va municipii, unde naționalitățile reușeau în preponderanță față de Maghiari, așa erau: d. e. districtul Chichindei sêrbesc în Banat, comitatul «Zarand» capitanate «Cetatea de piatră, Fagaraș, Naseud» românești și «scaunele Săsești»,— cari apoi prin arondare, afară de Fagaraș, care a mai căpatat elemente străine din alte comitate,— toate s'au desființat și resfîrat prin alte comitate.

Intreaga Transilvanie a fost rău împărțită în trecut, pentru că era fêtul celor 3 Națiuni și 4 religiuni privilegiat de nainte de 1848 și era «și teritorialmente în-

părțită Transilvania conform interesului național al maghiarilor, Sașilor și Secuilor»; dar totuși rămăsesă ici colea cite un petec care încă pe atunci era grăniceresc și apoi desființarea graniței devenise aceea ce era: romănesc

Însă acum, după noua arondare, Românii așa sunt îmbucătățiți printre elementele neromâne, în cât cu ajutorul și al legii municipale, nicăiri nu pot deveni hotăritori și în trebile municipale, de cât numai în Făgăraș, unde însă prefectului 'i este permis a călca legea, precum s'a dovedit și mai curând cu ocasiunea alegerii comisiunii administrative, și prin asta a paralizat majoritatea română.

«Să mai vorbim și de toleranța socială a Maghiarilor mai cu samă transilvăneni față cu Români?»

Nu o facem aceasta, căci ne temem că ni-am perde paciența, de a o trata și acea cestiune cu sânge rece și am ajunge la rezultate, cari i-ar aduce pe stăpânitorii maghiari prea aproape de «modernii lor consăngenii...»

«Telegraful român» face deci întrebarea: «cari sunt bazele, pe cari un popor conștiu de demnitatea sa, ar pute închea o sinceră alianță cu poporul maghiar așa precum ni se presintă el astăzi?» Să bine voiască a ne dovedi cu fapte dar nu cu frase nici cu legi scrise, cum că: «cele enumerate de noi nu sunt adevărate»; căci noi zeu «nu aflăm nici o basă pe care s'ar putea realiza o adevărată și sinceră frăție între noi și ei», nu vedem egalitate, numai în darea de bani și de sânge și afară de acestea pe toate terenele »numai umilirii, deconsiderări și persecuțiuni nedemne de frați».

*Curierul de Iași No 125 și 126, 127, 129, 130
din anul 1876.*

INFLUENȚA AUSTRIACĂ

asupra Românilor din Principate.*)

Influența aceasta, fiind mai cu samă actuală, are desavantajul de a nu sta înaintea noastră ca un șir de fapte complinite, ca ceva rotunzit, ci ne încunjoară din toate părțile, trăim sub presiunea ei, e asemenea unui demon din povești, pe care îl zărești ori încotro te-ai întoarce, din care cauză începe a ți se năzări și acolo unde nu e. Pentru a cunoaște mai bine raportul, în care aceste două elemente, cel românesc și cel austriac ar trebui să intre, vom trebui să le caracterisăm asemenea unui chimist și să stabilim proporția puterilor în joc, avantajele unuia din elemente, desavantajul celui-lalt. Ce vedem dar la cea întâi privire? Pe de-o parte un stat mare, având razimul său spiritual în culta Germanie, stăpânind sub un sceptu popoare foarte deosebite, nemulțamite cu supremația a două elemente numerice mici, un stat căruia îi lipsește condiția principală a unui stat, și cu toate acestea are justiția și administrația cum se cade, negoț, industrie, ba chiar o mișcare științifică destul de însemnată. Pe de altă parte întâlnim un popor mic, acărui podulație agricolă, acărui inteligență consistă dintr'un element omogen, dar a căruia funcții vitale sunt în mare parte împlinite de străini. În adevăr negoțul de import și export, cel din lăuntru țerei, drumuri de fer, manufactură, c'un cuvânt circulația sângelui social e împlinită de străini, și dacă întrebăm

---

*) . Aceasta a fost obiectul prelegerii publice, pe care d. Eminescu au ținut-o Duminică în 14 Martie 1876.

care element parazit a intrat cu sistemul său de arterii în organismul vieții noastre naționale, vom trebui să resdundem: în cea mai mare parte *cel austriecesc*.

În ce consistă deci puterea Austriei, căreia îi lipsește înăuntrul său unitatea voinței? Ce lipsește elementele sale, vecinic în discordie, încât acestea constituiesc o putere atât de mare? În privirea aceasta vom trebui să consultăm istoria. Imperiul roman în decadență dedese naștere unei religii cosmopolite, care continua oare cum cultura și ideile antice, deși sub o formă foarte modificată. Aceasta era religia creștină — mai cu samă ramura catolică. Catolicismul întinse peste Europa un painjeniș subțire de idei religioase, ostașul îmbrăcat în fier al Romei vechi se schimbă în miles ecclesiae, îmbrăcat în rasă; astfel se formează o putere nevăzută, pretutindeni străină și pretutindeni acasă, care încerca a realiza idealul imperiului universal. Imperiul, care se formează sub acest painjeniș se numește imperiu roman. Casa domnitoare care se pune mai cu succes în serviciul acestui ideal este casa de Austria. Dela Carol al V se lățise ideea unei monarhii universale a Creștinătății, cu moartea lui s'a amănat proiectul, dar familia n'a renunțat la culmea dorită, la răspândirea sfintei monarhii peste Europa întreagă. Înaintea acestui pericol sta Europa la începutul războiului de 30 de ani. Și într'adevăr casa era în toate condițiile pentru realizarea scopurilor sale. Spania sub casa din Austria avea la dispoziție țările cele mai bogate ale Europei și ale globului: Lombardia, Țările de jos, Portugalia și împreună cu aceasta puterea ei comercială, aurul Americii și nemăsuratele mărfuri coloniale ale Indiei asiatice, încât Baco de Verulam exclamă, că puterea Spaniei este cea mai mare din lume. Afară de acestea Spania avea pe atunci cea mai puternică armată, ea ținea numai în Flandra 40.000 de oameni, în Milan 15.000. Oastea sa număra 120.000 pedestri și 20.000 călări, o oaste cum toate țările creștine de pe atunci n'ar fi putut-o înjgheba; apoi o flotă urieșască și avere indestulă spre a o înmulți în orice moment. Linia Germană a casei de Austria intrase în Trupul Franței cu Alzasul și Lotaringia, care

erau ale împăratului germanic. Franța era impesurată din patru părți, la sud-est cu Italia, la nord-est cu imperiul germanic, la sud cu Lusignan și Burgonia, la nord cu țările de jos până în Saona. Era strimtorată și primejduită în grad suprem. În Suedia casa introdusesă intrigi împotriva lui Gustav Adolf, spre a aduce pe tron linia *catolică* de Wasa, care domnea în Polonia, căci după ideile vremii aceleia, în care legitimismul era în floare, Gustav Adolf trecea de usurpător. Spania făcuse planul de a pune mâna pe Marea baltică, *mama tuturor comerțurilor*, cum se numea pe atunci, și a prinde rădăcina Olandei, c'un cuvânt *painjinișul fin al ideilor religioase se prefăcuse într'o mreajă de fer*.

Războiul de 30 de ani a avut drept rezultat sfărămarea acestei puteri urieșești.

Richelieu — însuși catolic — încurajează protestantismul în Germania și împreună cu celelalte puteri amenințate au sumuțat asupra casei tot ce se putea sumuța, între alții pe Turci și pe Voievozii Transilvaniei. Austriei îi trebuiau oameni și în Orient și unul dintr' aceștia a fost Mihai Viteazul, asemenea o jertfă a politicii austriece. *)

Intr'adevăr cine l-a îndemnat pe Mihai Viteazul să se incurce cu Turcii, acărora politică țintea la micșurarea casei de Austria, prin susținerea drepturilor principilor Transilvaniei asupra Ungariei? Santitatea sa Papa și catolicismul rege al Spaniei Filip al II. Liniile amundouă ale casei se înțelegeau foarte bine. Poate că o

---

*) Mihai Viteazul nu cade — ce-i drept — în vremea administrației lui Richelieu, dar aici nu poate fi vorba despre persoane, ci numai de nexul general al lucrurilor. Franța lucra încă de sub Enric al IV pentru nimicirea puterii Austriece. Planul lui Enric, de a fonda o republică europeană, compusă din 15 State egal de tari, cari să cumpe-nească puterea Austriei, e amănat prin asasinarea sa și reînceput sub formă modificată, de urmașii săi. Politica Franței de la Enric al IV e diametral opusă politicii austriece, inaugurată de Maximilian I (1493—1519).

îndemnare venită de la Praga ar fi trezit unele bănueli în inima Voevodului românesc, dar una venită de la Madrid — care avea în vedere numai creștinătatea — nu. Se vede că tot din iubirea creștinătății Austria va fi încercat sub Constantin Brâncoveanu să iee țara Românească, precum mai târziu a luat Bucovina.

Sfîrșim caracterizarea politicei austriace cu unele trăsături generale. Austria există prin discordia popoarelor sale. Pentru a le ține vecinic lipite și vecinic în discordie, are nevoie de un *element internațional*, fără patrie proprie, fără naționalitate, fără limbă, de un element care să fie o casă în Tirol ca și în Boemia, în Galizia ca și în Transilvania. Acest om pur-cosmopolit per excelentiam a fost pentru această ambițioasă casă preotul catolic. Neavând familie, căci era neînsurat; neavând limbă, căci limba sa era o limbă moartă (cea latină)— neavând patrie, căci patria sa este unde-l trimete ecclesia; neavând rege, căci regele său este Pontifex maximus, acest element încerca să unifice Austria prin religie. Pe lângă acest element s'au mai format încă unul hibrid și stângaci, cu o fizonomie fatală: *beamterul austriecesc*. Acesta are o limbă, dar ea consistă din câteva formule nemțești de concepte, numite Schimmel, adică rable. Dacă i-ai lua unui beamter aceste câteva rable învechite și reu stilisate, el nu mai știe nici o limbă și iată de ce: În casa părințască a vorbit rusește, a studiat într'un gimnaziu unguresc, a trecut la universitatea nemțască, și când își sfîrșește învățătura nu știe nici o limbă cum se cade. C'un cuvânt Austria, pentru a domni, are nevoie de un ciudat soi de indivizi generis nullius și în secolul al XVI clerul catolic se potrivea cu acest rol, încât austriacul cel mai bun era și catolicul cel mai bun. Astăzi însă nu se mai potrivește. Libertatea religioasă, răspândită preste toată Europa, a slăbit foarte mult biserica, ear acești beamteri fiind cu totul netrebnici pentru o sarcină atât de grea, Austria a trebuit să-și caute un alt aliat pentru politica sa, tot fără patrie, fără limbă, fără naționalitate, un element cosmopolit și egoist, ceea ce drept vorbind este unul și același lucru, căci cosmopolitismul

este pretextul de a nu face nimic pentru dezvoltarea unei părți a omenirii, pentru că individul respectiv s'a însărcinat de a nu lucra nimic pentru universul întreg. Afară de aceea acest element e și mai cosmopolit decât cel catolic, de vreme ce e comercial, și chiar Chinul nu va face mare deosebire între mărcile imperiului German și livrele sterline, pe când el va privi cu un simțiment de superioritate religia creștină, ce i se va părea o palidă exegeză a moralei lui Lao-tse sau a eticii vedelor.

Din punct de vedere austriecesc ar fi nedrept însă de a pretinde, ca Austria să necruțe pe noi. Pentru orice patriot austriecesc e o datorie de a deschide porțile Orientului pentru colonizarea prisosului copiilor săi și desfacerea mărfurilor sale, c'un cuvânt pentru pionierii cuceririi sale. Ar fi absurd din punct de vedere austriecesc, de a pretinde ca ea să o facă aceasta cu arma în mână, când are înainte-î o cale pacinică, nebatătoare la ochi și care nimicește pe contrariu în mod atomistic, atacând prin agenți economici, nu forma statului, ci pe fiecare membru al statului în parte, cari nici știe nici voește să se subtragă de la această influență.

Dar tocmai fiind că influența austriacă se presintă ca o țesătură foarte complicată de cauze și efecte, încât fiecare individ din țara noastră trăiește sub presiunea ei, de aceea cu cât ne iubim mai mult patria și poporul nostru, cu atât vom trebui se ne înarmăm mintea cu o rece nepărtinire și să nu surescităm: cugetarea, căci ușor s'ar putea ca să falsificăm vederea acestei călăuze destul de credincioase și să agităm cu vehemență prin întuneric, în luptă cu fantasme. Inimă foarte caldă și minte foarte rece se cer de la un patriot, chemat să îndrepteze poporul seu și fanatismul iubirii patriei. cel mai aprig fanatism nu oprește de fel, ca creierul să rămăie rece și să-și îndrepteze activitatea cu siguranță, să nimicească adevărata cauză a răului și să o stărpească cu statornicie de fer. Precum un medic nu va combate simptomele numai, ci *cauza* unei boale și va sfătui să se înlătureze mediul, în care ea a trebuit să se nască, tot așa vom privi și noi individul naționalității romă-

nești în desvoltarea sa și comparând pe aceasta cu norma legilor fiziologice ale societății, vom arăta de unde a trebuit să se nască neorânduile în viața economică a poporului, care l-au făcut accesibil unei influențe economice streine.

Deaceea să ne întrebăm fără părtinire, cum întâlnim pe poporul nostru în istorie, din momentul în care ea devine mai străvezie, adică de pe la începutul secolului al 14. Il găsim *totdeauna desbinat înlăuntru, desbinat în politica sa, față cu vecinii.*

O teorie filosofică a istoriei nu ne pare de prisos aicea. Popoarele nu sunt produse ale inteligenței, ci ale naturei – aceasta trebuie stabilit. În începutul desvoltării lor ele au nevoie de un punct stabilit, împrejurul căruia să se cristalizeze lucrarea lor comună, statul lor, precum roiul are nevoie de o matcă. Dacă albinele ar avea jurnale, aceste ar fi foarte *legitimiste*. Când mersul liniștit și regulat al afacerilor este lovit în centrul, în regulatorul său, treaba nu poate merge bine. Și cu toate acestea noi Români de sute de ani n'am avut altă plăcere mai mare, decât a ne resturna principi.

Alături cu această teorie fundamentală despre stat, ca așazământ al naturei și nu al rațiunii, vom trebui să-l caracterizăm răpede.

1) Istoria din lăuntru, a popoarelor este o luptă între ideia statului și individualism. Ce este individualismul? Fiecare ființă organică e pentru sine lucrul principal, semenul său, lucru secundar. Dorințele și aspirațiile oricărui individ omenesc sunt nemărginite, încât fructiunea principală a vieții, a inimei sale este, nu realizarea unei dorinți, ci dorința, voința ca atare. De acolo proverbul: toată lumea să peară, numai Manea să trăească. Acest element e și periculos și folositor. Periculos dacă o putere mai mare nu-l pune margini legiuite el caută a-și realiza prin muncă aspirațiile sale, și precum soarele este tatăl luminei și al umbrei, tot așa individualismul este tatăl înfloririi și al decăderii, justiției și a in justiției, binelui și reului.

Față cu această iluzie a inteligenței și a inimei individuale, care e cauza că om pe om exploatează, om pe

om se nimicește, față cu acest *bellum omnium contra omnes*, un ochiș mai limpede zice: Stăi! Nimicind pe vecinul tău, tu lovești în tine, căci puterile, cari exploatează natură brută s'au împuținat, *tu* ești mai sărac cu o sumă oare care de puteri. Decî vecinul să trăească. El produce grâu, el are trebuință de mine, eu de el, nimicirea sa ar fi o pierdere vădită pentru mine, care nu mă pot ocupa cu toate celea. Va să zică interesele individuale sunt *armonizabile*. Eată dar ideea statului: *ideea armoniei intereselor*. Dar producătorii de grâu au o țintă comună, interese comune, eată *clasa*, identitatea de interese naște o identitate de păreri: eată *principiile*, se cere realizarea acestor păreri în stat: eată *partida*. Tot așa fac breslașii. Formează o clasă, au principiul, sunt o partidă. În locul individualismului personal vine cel de clasă. Pentru a-și asigura cercul de exploatare ele încremenesc câte odată: eată *castele*. Nimic nu va schimba natura societății. Ea va rămâne un *bellum omnium contra omnes*, sub orî ce formă pacinică s'ar prezenta. Puterile în luptă se commasează, în locul indivizilor avem clase, forme superioare ale aceluiaș princip, carele se luptă pentru supremație.

Statul însă, ca o formă și mai înaltă a aceluiaș princip, nu vede în clase indivizi deosebiți, ci un complex de organe sociale, un individ: națiunea. Toate clasele sunt înaintea sa egal de importante, menirea sa este de a stabili armonia între ele, de a opri ca una să nu fie exploatată prea mult prin alta, căci toate trăesc și înfloresc una de la alta și peirea uneia condiționează peirea mai curîndă sau mai tîrzie a celeilalte.

2). Statul mai are și un scop *moral*. Drept va rămîne totdeauna, că societatea există prin exploatarea unei clase prin alta — afară de clasă, după părerea noastră cea mai *importantă*, care exploatează de-a dreptul *natura*, care produce materiile brute. Decî pe lângă aceea, că statul va îngriji ca această clasă, acești hamali ai omenirei să stea cât se poate de bine, el va căuta a deprinde și clasele superioare la o muncă folositoare, care să compenseze pe deplin sacrificiile celor inferioare. De aceea el va fi prin o aspră organizare

contra semidoctismului, contra spoielei, contra tendinței egoistice a acestor clase de a câștiga mult prin muncă puțină, de a nu se întreba în socoteala *cui* trăesc.

Deci societatea e câmpul schimbărilor vecinice, a luptelor pentru existență și supremație, un *bellum omnium* contra omnes, statul este regulatorul acestei lupte, el oprește ca aceste puteri egal de folositoare să nu se nimicească una pe altă. Societatea e *mișcarea*, statul *stabilitatea*.

Deaceea, pentru ca lupta să poată fi purtată în margini, trebuiește o familie, ale cărei interese să fie acelea ale armoniei societății, care să fie bogată, când *toate* clasele sunt bogate, puternică când toate sunt puternice. Aceasta e dinastia — monarhul. Tot pentru că individualismul este principiul vital al naturii omenești, preferăm în privirea moștenirii legea salică și nu majoratul.

Cu totul opus acestei serii de idei este *republicanismul*. Nu vorbim de republicanismul în sens diplomatic, ci în sens social. Republică este ori ce stat, în care o partidă reprezentanta unei sau mai multor clase (însă nu a *tuturor*) poate să ajungă la stăpânire. Aceste republice le împart în *antice* și *moderne*. Republicele antice se bazează pe supremația claselor în formă de caste, republica modernă se bazează pe supremația acelorași clase în formă inmovibilă. Deci Anglia, Franța, Italia, Austria, România sunt astăzi republice în sens modern; Grecia, Roma, Egiptul, Polonia, Germania veche, Olanda veche erau republice în sens antic. Ele există sau prin exploatarea neomenoasă a unei clase prin alta, sau prin exploatarea sclavilor și a țăranilor robiți (cele antice) sau prin exploatarea unei țări prin altele, adese prin toate la un loc. Anglia exploatează India, Franța pe toți iubitorii de lucș din lume, Veneția și Olanda în evul mediu erau ca Franța astăzi. Grecia și Roma trăiau prin sclavi, Polonia, Ungaria, Germania și Franța veche prin exploatarea neomenoasă a țăranilor, c'un cuvânt ori unde bună starea unuia se traduce în apăsarea directă sau indirectă a unui altuia. O excepție par a forma Svițera și Statele unite, dar *par* numai. Elveția trăiește prin es-

port industrial și prin toți indivizii câți aleargă ca să cheltuească sudoarea fabricii și a țăranilor pe privirea dealurilor. America, pentru că clasa *desmoșteniților* găsește o avere neîmpărțită, pe care și-o împarte, *prerisle*. S'o vedem când s'or împlê.

. De aceea se vor vedê în toată omenirea douë mari serii de idei, douë tabere, aceea a individualismului; sistemul liberal și aceea a armoniei intereselor, a statului ca o unitate absolută, a monarhiei juridice.*) Libertatea e libertatea de a exploata, egalitatea e egalitate de a deveni tiran, ca și vecinul meu, fraternitatea un moft, ilustrat prin guilotină.

Să cercetăm în zigzag și repede ideea libertății. Cetățenii germani și poloni (o castă) cereau regelui libertate, adică libertatea de-ași desbraca țăranii și de a-i spânzura după plac. Olanda cerea pentru comerțul său *libertate*. Hugo Grotius scrie un compendiu : *liberum mare*. Englezii răspund : ne iertați—*mare clausum*. De la bilul maritim datează înflorirea Angliei. Cetățenii Francezii (caste) strigau sub Richelieu *libertate*, adică o sumă de drepturi și privilegii, toate pe spatele țăranului.

Să venim la republicele române, care ca și cele antice trăiau prin exploatarea sclavilor și a țăranilor, unde Domnul era cu mâinile legate și cel întâiu între egali—*primus inter pares*—unde o clasă stăpânea totul. Vodă, adică statul, putea să zică da, Hăncu zicea ba și pe-a lui Hăncu rămănea. Să vedem cum libertatea, când nu pornește din armonia intereselor, ci din individualism, nimiceste clasele sociale și în urmă și statul : cum prin înmulțirea neamului lui Hăncu influența economică a

---

*) Monarchia aceasta nu este de confundat cu despotismul. Despotismul, adică substituirea voinței individuale în locul armoniei intereselor, după noi se naște sau prin usurpațiune sau acolo unde, pe aceiași întindere de pământ, o rasă domnește peste altele, mai ales însă o rasă fundamental deosebită de locuitorii autohtoni. Ex. Turcii și Slavii Hispanii și Maurii ș. a. Dovedirea acestei Teorii însă o păstrăm pentru altă ocazie.

Austriei devine destructivă și cum sub ea abia Hăncul își deschide ochii, se sparie de câte vede și nu știe de unde vin relele, nu știe că vin din *ba* al lui.

Deaceea să privim împrejurimile, în care s'au dezvoltat Românii, ca să pricepem și mai bine organizarea lor putredă de stat. Noi am trăit sub influența dreptului public a unui popor republican, în sensul antic al cuvântului—*respublica Poloniae*. Cetățenii acestui stat erau egali; fie care din ei era statul polon în persoană. Cel din urmă șleahțit, care striga în parlament: *nie poswoliam Panie*, nimicia hotărârea corpului legiuitor. Nisipul pustiilor nu poate avea mai mare nestatornicie, decât soarta acestei nefericite și totuși nobile nații. Puterea supremă a statului sau mai bine zis scaunul celui întâiu dintre egali, era mărul de ceartă între cei influenți. Regalitatea electivă i-a omorât politicește; aceasta și escesul libertății individuale. Dar a fi cetățean polon era un privilegiu. Cei mai mulți locuitori—*misera plebs contribuens*—nu însemna nimic. Poporul era sclavul unui milion de cetățeni poloni.

Acest drept public polon avea mari farmece pentru clasele puternice din țările învecinate. În Prusia boerii începuseră a vorbi leșește de dragul instituțiilor polone—dar marele Elector îi învață minte, lărgind dreptul breslelor și regulând starea țăranilor. În Suedia boerii vor tot aceste lucruri, încât casa nefericită a regilor, dotată c'o energie și cu calități rare în istorie, nefiind în stare să înfrâneze aceste elemente de disoluțiune, le adună sub steag și declară răsboiul la toată lumea; o campanie, care se sfârșește cu risipirea oștilor lui Carol al XII până în țările noastre, unde avem de la oamenii lui dovă zidirii; turnul Mitropoliei din Suceava și turnul Colțea din București. C'un cuvânt acele instituții găsesc pretutindene trecere, unde pot numai.

În așa dese relații cu acești vecini, dreptul lor public nu putea să rămâne fără înrăurire asupra noastră. Mai întâiu nefericita de Domnie electivă. Acest drept, atât de laudat de cătră mai toți publiciștii noștri, nu este nimic mai puțin decât vrednic de laudă. Domnia scurtă a lui Dragoș ne inspiră mari îndoeli asupra sortii celui

Voevod. După el urmează 6 Domni în restimp de 50 de ani, pentru fiecare media de 8 ani—puțin pentru o țară care începe.

Cu secolul al XV începe însfârșit o domnie lungă și liniștită—a lui Alexandru cel Bun. Aici se ved *resultatele stabilității*. În 33 de ani el organizează țara bisericește și politiceste și moare având o singură nenorocire: are doi fii în loc de unul. Vin resboaele dintre frați, apoi dintre veri, pagini încurcate ale istoriei noastre, din care numai un lucru se vede clar, că unii ajungeau la tron cu ajutorul Ungurilor, ceilalți cu al Polonilor. Țara se deschide influențelor străine. În aceste turburări trece vremea, până la suirea pe tron a lui Ștefan cel Mare, usurpator și el, dar mai norocit decât ceilalți. De la 1459—1504 se ved din nou *efectele stabilității*. A fost domnia cea mai glorioasă a Moldovei. El nimicește influențele de din afară cu sabia și cu isteția. Și cu toate acestea se știe din relațiile medicului venețian, că cu toată gloria și lunga sa domnie, Ștefan a trebuit să asigure prin *calău* urmarea fiului său pe tron. Cu venirea lui Ștefan cel tânăr pare a fi prins oare care slabe rădăcini legitimismul luminatelor roade de Mușatin. Însă acesta moare otrăvit de chiar Doamna sa, înțeleasă cu boerii. După el vine Petru, (linie nelegitimă) acesta domnește în două rânduri, și are multe rivalități de invins. Fiul său Ilie se turcește. Ștefan e ucis de boeri sub corturile de la Țuțora și din viața Musăteștilor nu rămâne decât Domnița Ruxanda. Urme de legitimism par a fi fost rămas și atunci, căci cel care ia mâna Domniței o ia împreună cu tronul—Alexandru Lăpușneanu. De la stingerea progenitureri bărbătești a neamului domnesc, de la stingerea matcei în roiul Moldovei, datează căderea Moldovei. Domni pe care îi alege întâmplarea și intriga, mor mai toți de moarte nesfîrșită, boerii sunt toți aspiranți la un tron, pe care nu mai ședea unsul lui Dumnezeu, și astfel se urmează repede unul după altul când printr'o influență străină, când prin alta. Țara devine vatra deschisă a influențelor străine. Despot Vodă ucis cu buzduganul, Lăpușneanu otrăvit cu sila, Bogdan Vodă gonit la Moscva, Ioan Vodă ucis de

Turci, Petru Șchiopul ca vai de sufletul lui, Aron Vodă moare în temniță, Răsvan în țeapă; încercarea Movileștilor de a fonda o dinastie se sparge prin luptele între fiii lor ș. a. m. d. și aproape toți sfârșesc rău. Paralelogramul de puteri naționale pierduse punctul comun de activitate, aceasta nu avea un simbul stabil, împrejurul căruia să se cristaliceze.

O soartă mai fericită, însă totuși foarte asemănătoare cu cea a Moldovei, are Țara-românească. Acolo se statornicește dinastia Basarabilor și ajunge repede la o culme, de la care—prin o întâmplare analogă cu cea din Moldova—intră discordia în roiul de albine vorbitoare. Intradevăr, după Tugomir Basarab—a cărui începutură se pierde în noaptea unei istorii, străfulgerate din când în când de numele banilor Basarabi—urmează Alexandru, care bate pe regele Carol-Robert, apoi Vladislav care întinde repede marginile țerei. La 1360 el e Voevod al țerei românești, la 1365 ban de Severin, la 1368 Duce de Făgăraș. Urmează Radu Negru, care bate pe Ludovic cel Mare, regele Ungariei și câștigă deplină autonomie a țerei sale. El lasă doi fiu: *Dan* și *Mircea*. Dan I e renumit prin resboalele sale, purtate precum se vede de frate-său Mircea. Mircea I se sue pe tron la 1383 și domnește până la 1418, adică 25 de ani. *Eată și aici efectele stabilității*: domnia cea mai glorioasă și întinderea teritoriului cea mai mare. Mircea e Voevod al Ungro-Vlachiei, ban de Severin, Duce de Făgăraș și Amlaș, stăpânitor amânduror țărilor Dunării până la Marea Neagră, Domn al cetății Durostor și al țărilor Tartarice. De la moartea sa începe discordia în casa Basarabilor. Fiul său legitim Mihail moare după 2 ani, urmat de Dan al II-lea fiul lui Dan I. Dar Mircea mai avea un fiu nelegitim, Vlad poreclit Dracul. Acesta devine părintele liniei Drăculeștilor. De aici istoria Țerei-românești decurge asemănător cu cea a Moldovei prin luptele continue între Dănulești, descendenți legitimi ai lui Dan I și Drăculești, descendenți ilegiti ai lui Mircea I. După vremi pline de împăcheri, Basarabi sunt stinși prin sabie, în urma intrigelor unei nouă linii, primite în sinul lor și anume Cantacuzin Basarab.

După Dim. Cantemir în Moldova și puțin după căderea Basarabilor în Țara-românească vine Domnia Fanarioților. Influența acestora fiind obiectul unui studiu deosebit, puțin vom spune despre ea. Formele bizantine vin în locul celor vechi, caracterele trufașe ale aristocrației devin servile. Discordia din lăuntru, lipsa unor dinastii constante a transformat țara aproape în pașalic.

Sub Domniile fanarioți, care erau trimiși pe un timp anumit și care aveau numai titlul de Domn și pomenirea în biserică, nicidecum însă consistența monarhică, puterea centrală a statului e curat nominală. Chiar dacă unul dintre ei cerca a fi altceva decât aceea ce era în împrejurările date, viața și averea îi erau în pericol. Dările grele, pentru care nu i se da națiunei nici o compensare, erau dări pentru îmbogățirea personală și repede a acestor oameni, care trebuiau să se folosească de scurta durată a Domniei lor, armata nu mai exista de fel, Moldova perde două provincii — Perde vatra așezării ei, stupul de unde au pornit roiriile care au împoporat țara de jos, mormintele Domnilor, vechea sa capitală, Mitropolia sa veche, Moldovenii au avut nenorocirea de a vedea înstrăinat pământul lor cel mai scump,—și nu prin război —prin vânzare. Într'adevăr se împărțise Polonia și o țară, care trăise în atâtea asemănări cu ea, trebuia să aibă și soarta ei. Totuși trebuie să constatăm că nici un Moldovan n'a putut fi mituit de—influența morală a Austriei și că Domnul a plătit cu capul protestarea sa.

Cu căderea Poloniei și luarea Bucovinei se începe o nouă epocă a influenței austriace: cea care atinge politica esterieară a statelor românești se schimbă într-atât, într-cât aceste țări nu mai însemnau nimic politicește, și erau susținute de Rusia și Turcia. Ca să revenim la vorba pronunțată de mai multe ori în acest studiu; Statele de'mprejurul nostru care aveau o monarhie stabilă, s'au cristalizat în împrejurul acestia și au devenit uriașe—țările române, în care acest punct central lipsește, se închircesc, perd puterea lor fizică, armata, perd guvernul lor național. Cum se schimbă fața lucrurilor în împrejurul României! Polonia căzuse, în locul ei venise

Rusia, Transilvania cu domnia electivă, căzuse în mâinile Austriei, Ungurii erau supuși, Turcia începuse a slăbi, România, care moștenise de la Poloni nestabilitatea, nu mai avea nimic de pierdut decât doar ficțiunea unei expresii geografice, o schemă pentru însemuarea unei adunături de oameni, fără legi și fără cultură. În Moldova special boerimea nu mai semăna de fel cu Nistor și Grigorie Ureki, cu Miron Costin, limba națională e într-o vedită decadentă, alăturată cu frumoasa și spornica limbă a cronicarilor.

Țara nu mai este decât o moșie mare, administrată în felul unei moșii, un complex de latifundii în care dreptul privat e drept public, moștenirea averii teritoriale moștenirea puterii în stat. Pentru că nu există moștenirea primogenitului și fiind că boerii simțeau, că în mărimea proprietății teritoriale consistă puterea lor, se introdusesă un fel de silnică creditare. O parte din copii se călugăreau cu de-a sila, unul sau doi moște-neau numele și averea. Din Domnia unei singure clase rezultă: lipsa totală de drept *pentru clasa de mijloc*. Erau meserii, erau bresle cu stărostiile lor, dar aceste clase de oameni, adese știutori de carte, nu aveau drepturi.

Să facem oare cum o sumă a acestei stări de lucruri, și să vedem cum se dezvoltă din ea suma de astăzi. Ce era în țară la 1820?

Boerii mari.—

Boerii mici slujbași

Țăranii iobagi, care stau sub ocrotirea acestora, fiind oamenii lor.

Clerul laic și monarhic.

Aceștia nu stăteau sub autoritatea statului. Erau clase ale evului mediu, administrate de ele înșile. Boerul era aproape autocrat pe moșia sa. Numai în grave cazuri penale—și nici atunci nu tocmai—intervenea justiția statului.

Cine rămănea să fie administrat de stat? Două elemente neatârinate 1) răzășul 2) negustorul și breslele.

Deci vedem că existau două clase neatârinate una *țărăneasca, eșită din resboinicii împroprietăriți*, alta

burgheză. Aceștia nu erau oamenii nimăruî. Istoria celor din urmă 50 de ani pe care mulți o numesc a regenerării naționale, mai cu drept cuvânt s'ar putea numi istoria nimicirii rezășilor și breslașilor. Nimicinduse însă talpa țerei. era neaparat ca și stâlpii să cadă. Au căzut și boerii. O clasă este într'un popor un factor al armoniei societății—deaceea rău este c'au căzut rezășii, rău c'au căzut breslele, rău c'au căzut boerii. Căci se vor vedea urmările. Se va vedea cum influențele străine găsesc în falangele naționale goluri din ce în ce mai simțitoare, cum funcțiile vieții economice degenerază, cum arterii străine intră în corpul nostru social—cum dispar clasele positive ale Moldovei om cu om, clasă cu clasă, cum pământul românesc devine un teren de exploatare pentru industria străină și proletariatul indigen.

Cu o minimă putere a statului poliția, administrația și dreptatea trebuiau să fie într'o stare de plâns. Ispravnicul, care era totul într'un județ avea de administrat pe negustorii și breslași din țară, cei străini aveau pretutindene consulatele lor—stărostiele lor—asupra cărora statul român n'avea nici o putere. Acești ispravnici neștiutori de carte, servind fără plată, erau sub Domniî fanarioți oameni fără nici o însemnătate, a căror apucături administrative aveau o singură țință : stoarcere de bani. Falanga, pedeapsă polițienească, pentru greșeli mici, se putea rescumpara cu câi—va galbeni de la acești ispravnici—ear opoziția contra acestor pedepse nedrepte și barbare nu era nicăiri. Deci clasa de mijloc avea numai două căi de scapare : sau să se facă supuși austriecești, să-și pue pe casă pajura cu două capete, sau să intre în clasa blagorodincilor spre a deveni însăși ciocan, sau în sfârșit să intre în slujba unui boer mare și să sufere mai bine palmele cucoanelor decât falanga aplicată de cutare aprod. Mulți din cei neinsemnați se fac sudiți—mulți se fac de casa cutărui sau cutăruia, mulți înșfîrșit caută prin bani și stăruințe să ajungă la sfântul privilegiu. Se naște o mișcare nesănătoasă în societate, nu bazată pe muncă, ci pe privilegiu. Pe când comerciantul din Lipsca caută să-și adaugă milioanele,

ciubotarul din Germania să-și înmulțască mușterei, negustorul și ciubotarul românesc caută să devie boer.— Dacă cu această boerie ar fi fost combinată arta resboiului ca în evul mediu, desigur că cavalerii cotului și al calupului ș'ar fi exercitat mai departe pacinica și mult folositoarea lor meserie—dar nefiind asemenea datorii ci numai drepturi comode, boeria mică sau mare trebuia să fie un obiect de invidiat, pe lângă acestea cavalerismul devenise feften în Moldova. În genere toată societatea secolului al XVI și al XVII se poate caracteriza scurt: *Datoria se preface în drept*. Noi la începutul veacului acestuia am fost încă în veacul al XVII. Datoria de a fi slujbaş al țerei—o datorie foarte grea și periculoasă sub domniile vechi, devine un *drept* de a sluji țara, dacă vrea ea sau dacă nu vrea. Și acești îndreptățiți de a o sluji se înmulțesc din zi în zi, căci toate izvoarele de puteri ale societății curg spre un singur punct, spre acest privilegiu, părăsind vechia și neatârnată lor albie. Negustorul vrea să fie boer, țăranul fecior boeresc, boerul mic—boer mare, boerul mare Domn. Și boerii mici cum se formează? Prin meritele personale, ce le au pentru stăpânii lor, nu prin slujbe făcute țerei. Camardinerii, comișii de la grajduri, vechiilor de moșii, vătăjii, se boeresc toți și au o progenitură foarte bogată. Această progenitură umple cancelariile și aleargă la fie care suplicant ca să-î toarne cenușă sau năsip pe hârtie. Mulți de acei, care au început astfel cariera, încarcă astăzi casa pensiunilor, care într'un rând își suspendase plățile. Dar prin această grămadire la porțile privilegiilor și ale slujbelor—rămângoluri economice, pe care le umple un element străin—*evreii*. Unde bacalul boerit ș'au închis dugheana, și a deschis'o evreul, unde fiul blandarului s'a făcut cinovnic, blandarul evreu ș'a deschis dugheană, unde ciubotarul român s'a făcut custode al urbei—adică paznic de noapte—acolo evreul ș'a deschis ciubotărie.

Pe când în statele vecine domnea un binefăcător absolutism, care deprindea popoarele la o muncă regulată, la noi Vodă era cu mâinile legate, temându-se vecinic de plângeri la poartă și de resturnare. Să vorbim drept

—se poate pretinde de la un om să fie mai mult decât om? Când Domnul nu e pus afară de orî ce controversă, ce devine el decât o simplă persoană, care își caută de interesele sale. Intr'o țară unde fie cine zice; chaq-un pour soi și après moi le deluge—ce să zică Domnul decât tot atîta... Și pe cînd puterea statului român scădea—se urca ce?—*puterea consulatelor*. Casa unui consul devenise o adevărată cetate.

De aici înainte într'o societate a nestabilității, se va vedea cum ori ce lege organică a țerei, introduce elemente de nestabilitate. Regulamentul organic mult lăudat și cu drept cuvînt pentru unele părțile sale—cuprinde o mică dispoziție, nebagată în samă și totuși distructivă: Boerul are voea de-a alunga orî cînd de pe moșiile sale și din vatra strămoșească pe țăranul iobag. Invaziile rusești aduc jocul de cărți. Intr'o societate în care munca ar fi fost nimic—într'o societate de privilegiați, fără nici o treabă, care căuta să-și omoare vremea—jocul de cărți a trebuit să fie distructiv—un element de nestabilitate în averea oămenilor.

După ocupația rusască vine un domn foarte inteligent, cu un rar simț istoric, dar care pus în această societate nestabilă ca năsipul pustiilor, caută să-și asigure poziția personală. În locul boerilor mari, care-î cereau scaunul, el deschide o poartă mare boerilor mici, foștilor comiși, foștilor vătăji de moșie sau fiilor lor. Grămădirea la porțile privilegiului devine din ce în ce mai mare, aspiranții la posturi se înmulțesc într'una — oamenii, care nu știu decît arta scrierii și a cetirii, pe care în țerile civilizate le știe fie cine — acești oameni se înmulțesc pe zi ce merge, cancelariile gem de practicanți fără plată — și în schimbul vechei clase boerești avem o nouă clasă, care n'o compensează de fel pe cea veche — *clasa scribilor*.

Această clasă se înflă rinduri, rinduri recrutându-și membrii din fiii clerului laic — din slugile foștilor boeri și fiii acestor slugi, din negustorii retrași și din fiii acestor negustori — mișcarea merge crescînd — clasa de mijloc a perit, ea s'a schimbat într'o clasă de proletari ai condeului, fără nici o însemnătate pozitivă în stat,

fără nici o însemnătate pentru nație, o clasă de turburător de meserie.

Tot în această vreme se exterminază prin procese nedrepte clasa răzeșească, tot în această vreme răzeșiile vechi devin moșii de privilegiați mici, și pe când un boer, care avea 10,000 de fălci apăsa foarte ușor asupra supușilor săi, unul care are 300 apasă foarte greu asupra satului. Desfacerea parțială a latifundiilor înmulțește numărul clasei feudale, apăsarea devine atomistică, țeranul începe a sărăci și a da înapoi. Aceasta merge crescând și disoluțiunea claselor pozitive crește, crește — crește și azi.

E greu de a espune o idee fundamentală cu ramificațiile ei așa, încât să dea un tablou unitar. Ideea există toată implicită în cap — dar spre a o espune ne servim de cuvinte, de șiruri ce au început — au un sfârșit. De aceea voi ilustra prin fapte aceste teorii.

Un boer, posedă — e indiferent unde, destul că era boer românesc — 250.000 de fălci într'un hotar. Era un om de un caracter rău — sgârcit, răpitor, ambițios fără margini. Dar era *un* om. Ce simțeau țeranii cum este boerul? Țeranii se erau bogăți, căci apăsarea unuia numai, împărțită asupra unei mase atât de mari de pământ și de oameni, era aproape nesimțită. El a murit — pământurile s'au dus în bucăți prin procese și moșteniri. Nici unul din urmași n'a fi avut caracterul aprig al boerului nostru și cu toate astea supușii lui au dus-o mai rău sub moștenitori decât sub el. În locul unui subiect, erau acum mai multe subiecte, cu aceleași trebuințe, cu aceleași cheltueli și cu mai mică avere.

Un mic bulgăr de omăt căzând din vârful unui munte se face din ce în ce mai mare, rupe cu el copacii codrilor, strică ogoarele, astupă un sat. Un mic simbure greșit în organizația societății, în viața economică crește și îngroapă o națiune. Ne mirăm cu toții de mulțimea crășmelor în țara noastră — de mulțimea judanilor — cauza e mulțimea rachiului, mulțimea velnițelor, dar oare această mulțime de unde vine? Sub domnia turcească au existat micul simbure, o dispoziție de export. Exportul grânelor era oprit. Prin urmare grânele necon-

sumate trebuiaŭ prefăcute în obiect exportabil — în vite. S'aŭ combinat lucrurile. Velnița consuma prisosul și da hrană vitelor. Velnița producea rachiŭ, rachiul trebuia consumat și era mult. S'aŭ făcut multe crășme. Pentru acestea trebuiaŭ crășmari. S'aŭ adus *mulți evrei* și proprietarul impunea fie-cărui din supușii seși de a lua atâta rachiŭ pe an. Unele plăți pentru muncă se făceaŭ în rachiŭ. S'a introdus exportul într'adevăr, însă velnițele aŭ ramas; în locul granelor s'aŭ luat cartofii, căci rachiul devenise o trebuință și această trebuință cerea împlinire. Care a fost rezultatele ei? O populație nesănătoasă, fără energie de caracter, fără energie economică, care își vinde munca pe băutura, o populație în care mortalitatea crește în mod înspăimântător, ear sudoarea mânelor ei se capitalizează în mâinile unui element fără patrie, fără limbă, fără naționalitate... Nu e de mirat, că influența austriacă e mare. Să comparăm acum suma puterilor sociale de astăzi cu suma puterilor sociale de sub patriarhalul prisacariu Ioan Sandul Sturza Voevod.

Boerii mari, proprietari de latifundii, care-și cruțau populația în mod instinctiv.

Boerii mici slujbași.

Bresiele târgoveților cu stărostiile lor.

Răzeșii, țeranii supuși, c'un drept asupra unei părți de pământ.

Să ne inchipuim că prisacariul ar fi fost din dinastia Mușăteștilor, necontestat de nimeni. La influențele secolului al XIX, el n'ar fi resistat. Un drept civil venit mai târziu ar fi dat o viață în stat clasei de mijloc, acelaș drept asigura proprietatea răzeșilor. Mitropolitul ar fi asigurat o dezvoltare clerului laic, având și cele trebuincioase pentru aceasta. Dreptul civil și-ar fi creat o clasă de amployați, dar acești amployați ar fi fost stabili, căci numai unde Vodă se perândează, se mănâncă și pita lui Vodă pe rând. Negustorul ar fi ramas negustor, meseriașul meseriaș, nu s'ar fi născut goluri economice atât de simțite. În sfârșit în a. D. 1860 ar fi venit Ioan Sandul al III posito. — Sub ce împrejurări! Firmele de pe ulița mare ar fi românești. Se deschid

camerele — se votează legea improprietăririi. Atunci s'ar fi făcut într'adevăr vuet mult, dar se spărgea de stinca maiestății. S'ar fi plătit pământul în 90 de ani și nu în 15 — dar nu rămăneau atâtea neplătite ca astăzi. Din scoalele populare ar fi eșit oameni știutori de carte, care rămăneau ce erau, și nu se făceau subperceptori de percepători, căci intrarea între administratori, ar fi fost grea într'un corp stabil, care nu se restoarnă la fie care schimbare de ministeriu. În sfârșit Ioan Sandul al IV moștenește un stat românesc, cu care te-ai fi putut fâli. Atunci resboiul din 54 ne aducea Basarabia, cel din 59 Bucovina, cel din 66 Transilvania.

Dar acumă cum s'au desvoltat lucrurile? De toate desastrele vecinilor noștri noi nu ne-am folosit decât spre a ne resturna Domniile. Vodă, adică statul, era cu mâinile legate. Vodă zicea da și Hăncu ba și neamul lui Hăncu creștea din ce în ce. Cu cât deveneau mai mulți aspiranți la privilegiu și posturi, cu atât cereau lărgirea privilegiilor, lărgirea libertății pe conta puterii statului, până ce am ajuns la constituție, care dă într'adevăr tuturor acestor aspiranți și numai acestora, precum voiți arăta, o egalitate de drepturi fără datorii și proletari. I de scribi au pus mâna pe țerile românești.

Fie care constituție ca legea fundamentală a unui stat, are drept corelat o clasă mai cu samă, pe care se întemeiază. Corelatul constituțiilor statelor apusene este o clasă de mijloc, bogată, cultă, o clasă de patriciani, de fabricanți industriași — care ved în constituție mijlocul de a-și reprezenta interesele în mod adecuat cu însemnătatea lor — la noi legea fundamentală nu însemnează decât egalitatea pentru toți scribi de a ajunge la funcțiile cele mai înalte ale statului. Deaceia partidele noastre nu le numesc conservatoare sau liberale; ci oameni cu slujbă: *guvernamentali*, oameni fără slujbă: *oposiție*. De acolo vecinica plângere, că partidele la noi nu sunt partide de principii ci de interese personale — și principiile sunt interese — dar interesele unei clase pozitive, clasa pozitivă a proprietății teritoriale *tory* conservativ, clasa negustorilor și a industriașilor *wygs* — clasa lucrătorilor *socialiști*. Unde sunt la noi aceste

clase pozitive? Aristocrația istorică — și ea trebuie să fie totdeauna istorică pentru a fi importantă — a dispărut aproape, clasa de mijloc pozitivă nu există, golurile sunt împlinite de străini, clasa țăranilor e prea necultă și deși singura clasă pozitivă, nimeni n'o pricepe, nimeni n'o reprezintă, nimăru-i nu-i pasă de ea.

Ne mai rămâne o singură clasă pozitivă, pe acărei spate trăim cu toții — țăranul român. Să vedem acum, cum ne silim din resputeri de a o nimici, și pe aceasta, cum am nimicit pe celelalte și împreună cu ea statul și națiunea.

Să nu uităm un lucru — toată activitatea unei societăți omenești e mai mult ori mai puțin o activitate de lux — numai una nu : producerea brută care reprezintă trebuințele fundamentale ale omului. Omul, în starea sa firească, are trebuință de puține lucruri : măncarea, locuința, îmbrăcămintea. Aceste pentru existența personală. Deaceia o nație trebuie să îngrijească de clasele, care produc obiectele ce corespund acestor trebuințe. Romanul care mânca limbă de prîvighitoare, se putea hrăni și cu pâine, dar fără aceasta nu putea ; el purta purpură, dar îi trebuia postav, locuia în palat, dar îi trebuia casă. Ori cât de modificate prin lux ar fi aceste trebuințe, ele sunt în fond aceleași.

Producătorul materiei brute pentru aceste trebuințe este țăranul. Deacolo proverbul francez *Pauvre paysan, pauvre pays* — *pauvre pays, pauvre roy*. Aceasta este într-o țară clasa cea mai pozitivă din toate, cea mai conservatoare în limbă, port, obiceiuri, purtătorul istoriei unui popor, nația în înțelesul cel mai adevărat al cuvîntului.

Cum am tratat noi pe acești țărani? Am clădit un aparat greoiu și netrebnic pe spatele sale, aparat reprezentativ cum îl numim, și care nu-i decât pretextul de a crea din ce în ce mai multe posturi, plătite tot din punga lui direct sau indirect. Într-o țară, care n'are export industrial, țăranul muncește pentru toți : sigur și necontestabil. Dantela de Bruxelles, galonul de pe chipul generalului, condeiul de fier cu care scriu, chibritul cu care ne aprindem țigara, toate ne vin în schim-

bul grăului nostru și acest grâu îl produce numai țeranul, grăul e produsul muncii sale.

Cu cât mai mulți indivizi se sustrag de la producerea brută, cu atât mai mulți trăesc pe sama aceleiaș sume de oameni. Ce este consecuența? Este că acel om său nu va mai fi în stare să ne susție, sau va trebui ca cu acelaș timp și cu aceleași puteri să producă mai mult. Va trebui său să peară, său să se cultiveze și să lucreze cu mașina. Care-î cazul nostru? El nu s'a cultivat. Țeranul nostru e acelaș ca și înainte de cincizeci de ani, dar sarcina ce o poartă, inzecită. El poartă în spatele lui; câteva mii de proprietari (la începutul secolului câte-va zeci) mii de amploiați (în începutul secolului câte-va zeci) sute de mii de evrei (în începutul secolului câte-va mii) zeci de mii de alți supuși străini (în începutul secolului câte-va sute).

Pe atunci țeranul nostru creștea mai cu samă vite, era păstor. Această muncă ușoară se potrivea cu regimul aspru, cu posturile sale lungi, cu traiul seu simplu. Azi muncește toată vara ca să-și plătească dările, trăește mult mai rău decât atunci și se stinge. Mor o sută și se nașc în locul lor 60. Și aceasta nu e o veste de senzație — ci adevărul.

Fată c'o asemenea stare de lucruri, față cu o țară, care se despopulează, se înțelege că influența austriacă economică va trebui să propășească răpede și să umple golurile noastre cu prisosul populației sale. Meserie și negoț, parte din arendași, parte din proprietari, proprietatea fonciară orășenească e străină. În orașul Iași abia a treia parte a populației sunt supuși românești. Și asta merge crescând.

Vecinătatea Austriei e omoritoare pentru noi, dacă nu ne vom trezi de cu vreme și nu vom arunca la naiba toți perceptorii, sub-perceptorii, sub-sub-perceptorii, dacă nu vom descărca pe țeran și nu-î vom asigura o dezvoltare liniștită, dacă nu ne vom hotări, să nu purtăm nici un produs străin pe noi, precum au făcut Ungurii în vremea absolutismului.

Răul deci e înlăuntrul. Nestabilitatea este cauza căderii proprietății mari teritoriale, căderea acestei e strins

combinată cu căderea breslelor, și aceste clase au format în disoluțiune o clasă de proletari, care trebuie deprinsă la muncă.

Nu dreptul public, ci păstrarea naționalității noastre e lucrul de căpetenie pentru noi și ar fi mai bine să nu alegem deputați decât să peară nația românească. Dacă n'am avea vecinic influențe străine precum le avem, dacă am fi în Spania, atuncea ne-am sparge capetele unul altuia până s'ar așeza lucrurile. Dar acest lux de revoluțiuni sociale nu ni este permis nouă a căror stat e vecinic o cestiune. Deacea ne trebuiesc trei lucruri :

Stabilitatea, adică guvern monarchic, creditar, mai mult ori mai puțin absolut ;

Muncă, adică escluderea proletarilor condeiului de la viața publică a Statului și prin asta silirea lor la o muncă productivă.

Economia, adică dreapta cumpănire între foloasele aduse de cutare cheltuială și sacrificiile făcute pentru ea ; aceasta atât în economia generală a statului cât și în cea individuală.

Altfel am avea a alege între domnia austriacă și cea rusească. Sub cea d'întăi Evreii ar intra în sate în număr mai mare decât astăzi, țăranii ar deveni servii lor, moșiile ar fi cumpărate de societăți de capitaliști, colonizate cu nemți ear nația redusă la proletariat. — În cazul al doile un ucaz ar șterge limba din biserică și stat, țăranul ar trăi mai bine, însă sub condiția ca să se rusifice ; care din noi cum ar scrie, acolo i-ar îngheța mucu condeiului ; eară cei mai curajoși ar mări pohodul na Sibir, fără judecată, prin ordin administrativ — administivnym poriadkom.

M. Eminescu.

OBSERVAȚII CRITICE.

D. Dr. Zotu publică în N-rii 6 și 7 (Iunie—Iulie) a «Columnei lui Traian», o recenziune asupra logicei D-lui Titu Maiorescu. Din cauza invidiabililor antipatii, de care autorul logicei are onoarea a se bucura, recenziunea a fost reprodusă repede, repede de «Pressa» și «Telegraful» încât atenția celor, cari mai bine ar muri decât să judece singuri, a fost deja pusă în cuvenita mișcare. Căci putem presupune, că atât onor. confrăți de la «Pressa» cât și cei, dacă se poate și mai onorabili de la «Telegraful» nu s'or fi dedat la veleitatea, de-a ceti mai întâi logica de Maiorescu, înainte de-a retipări judecata D-lui Dr. Zotu. Vivat sequens.!

Recenziunea merită atenție din punctul de vedere al observațiilor *ad personam*. La argumentările *ad rem* vom veni mai târziu.

«La noi — începe D. Zotu, — mulți și-au permis a bănuî că cunoștințele filosofice ale D-lui Maiorescu sunt mai contestabile decât elocuența sa. Ne lipsea un text, prin care să se poată verifica știința cea pusă la îndoială a profesorului». .

«Un asemenea text îl avem acum înaintea ochilor. Publicarea lui este cea mai mare greșală dintre toate ce le-a comis D. Maiorescu. — Suntem siguri, că prin publicarea logicei D. Maiorescu va perde mulți din admiratorii sei poate chiar în Iași.»

Toate aceste bănueli, aserțiunea că publicarea manualului e cea mai mare greșală a D-lui Maiorescu și *siguranța*, că și-ar pierde admiratorii, toate aceste, puse la locul, pe care-l ocupă (la începutul recenziunii) devin o stratagemă *). Aceste aserțiunii ar fi trebuit să

*) O fină de și vulgară stratagemă, pentru a inscena o petiție principii, pentru a câștiga prin subreptiune unul din rațiunile concludiei. Când începi a suspiciona pe om înainte de a fi dovedit ceva contra lui, unești deja cu ideia, ce se crează în capul cetitorului. un predicat în defavorul lui, în cât concluzia ți-i cu mult mai ușoară. Această suspicionare anticipată e foarte obicinuită în jurnalele politice, a căror misiune se înțelege că nu e luminarea publicului, ci escitarea patimelor lui, dar în discuții științifice n'are ce căuta.

urmeze în mod concludent din recensiune, nu s'o premeargă. A arunca bănuiala neștiinței *înainte* de-a o fi argumentat mai întâi, înșamnă a gratifica anticipando pe contrarul cu epitete, la întrebuițarea cărora abia argumentațiunea făcută gata ne dadea un drept.

Dacă noi, plătind cu aceeași monedă, am zice de pe acum — la începutul observărilor critice — că ne permitem a bănuî cum că cunoștințele filosofice ale D-lui Zotu sunt atât de contestabile pe cât e și lealitatea sa în discuțiune, că ne trebuia un text, prin care să putem verifica lealitatea și știința pusă la îndoială a D-lui Zotu, că un asemenea text îl avem și că D-sa ar fi comis cea mai mare greșală de-a'l publica, atunci ce-ar avea de zis D. Recensent? Bănuelele noastre vor urma abia din observările critice, nu le vor merge înainte.

«Este deja un semn trist—urmează recensentul — când însuși D. Maiorescu recunoaște că, această carte, pe care o numește un *resumat* al prelegerilor ținute în curs de aproape zece ani la *universitate*, este bună de întrebuițat la cea de'ntăi învățare».

Pentru noi aceasta nu e de loc un semn trist, ci numai un semn, că recensentului nu-l place a ști ce e un *resumat*. Și fiind că ne e și indiferent, ce și-a fi închipuind D-sa sub *resumat*, căci nu avem de gând a-l rectifica marginile noțiunilor D-sale, vom aduce un exemplu, calculat numai asupra naivității cetitorilor seî ca și argumentul D-sale. Kant are asemenea un *resumat* al prelegerilor de logică, ținute în curs de două-zeci de ani la Universitatea Königsberg, care este asemenea bun de întrebuițat *numai* la cea de'ntăi învățare a logicei.

Ș'un asemenea *resumat* îl poate face orî-ce învățat, din orî-ce știință, îndată ce eliminează tratarea prelarg a controverselor, iar el va fi totdeauna bun pentru cea de'ntăi învățare a științei respective, căci orî-ce carte elementară este un *resumat*.

D-sa ar putea răspunde, că există *resumate*, care nu sunt înțelese de începători, ci sunt pentru — învățați

numai, dar D-sa ştie, că acest răspuns *) ar fi o sofismă — căci recensentul va fi ştiind foarte bine, ce fel de resumat trebuie să dea un om, când se hotărăşte a scrie pentru scoalele secundare, (pentru cea de'ntăiu învăţare a logicei).

Apoi D. Zotu, după ce ia din textul cărţii şi din şirul de argumentări strins legate ale D-lui Maiorescu *patru citate din John Stuart Mill*, încheie :

« Arătând această perfectă consunanţă adlitteram între D. Maiorescu şi Mill, noi am fi dispuşi a o esplica printr'o *întâlnire în idei a două genii, dacă nu ne-ar fi cam greu a înţelege o asemenea întâlnire chiar în cuvinte, chiar în puncte şi virgule* ».

Dar noi nu suntem de loc dispuşi a o esplica aceasta printr'o simplă întâlnire de idei a două genii şi'nţelegem foarte bine întâlnirea în cuvinte. Aceasta pentru că logica lui John Stuart Mill, e citată în mod cinstit în apendice între *manualele întrebuinţate şi pentru manualul nostru* în cât bunătatea recensentului, de-a se arăta dispus să esplice consunanţa din întâlnirea în idei a două genii, este în cazul nostru *cel puţin* de prisos. Dar această ciudată bună-voinţă a D-sale devine şi mai caracteristică, când vede cine-va înţelesul, pe care i-l dau jurnalele bucureştene şi când ştie că recensentul a şi calculat asupra acestui înţeles. În urma generosităţii, de a esplica în acest mod întâlnirea în idei, ele aruncă asupra autorului logicei prepusul plagiarii.

Dar « aceea » ce D. Recensent « voeşte a imputa » autorului logicei « este ceva mai grav. » « După ce (Maiorescu) în introducere şi-a dat *atâta* silinţă de a se pune în cea mai *strînsă* armonie cu Mill, îndată după terminarea introducerii lasă pe Mill la o parte şi urmează altor autori, de astă dată germani, mai ales din scoala lui Herbert. *Această infidelitate către Mill n'a putut rămânea nepedepsită. Teoriile susţinute de Mill şi adoptate de D-l Maiorescu în introducere fiind contrare celor-lalte teorii împrumutate de D. Maiorescu de la alţii, logica D-sale a dobândit un caracter foarte nelogic* ».

---

*) Fallacia a dicto secundum quid ad dictum simpliciter.

Aci D. Recensent iar seceră, înainte de a fi semnat. Făr' a fi dovedit nimic, căci așa numita dovadă vine în urmă, recensentul împarte anticipando pedepsirea infidelității către Mill și caracterul nelogic al logicei.

Apoi urmează următoarea argumentațiune:

«Mill e sensualist în toată puterea cuvântului. Sensurile, după el, sunt singurul izvor al convingerilor noastre.

«Noi am văzut, că D. Maiorescu a adoptat această teorie a lui Mill».

(Că adică sensurile sunt singurul izvor al cunoștinții).

Acest «noi am văzut c'a adoptat această teorie a lui Mill» este pur și simplu un bine voitor esces de fantasmă a recensentului, care crede poate că-ar fi dovedit-o aceasta unde-va, fără s'o fi dovedit nicăieri, căci această teorie a lui Mill, a fost formulată cu mult înaintea acestui fericit muritor prin cuvintele: *nihil est in intellectu quod non antea fuerit in sensu* (nimic nu este în minte care să nu fi fost mai întâiu în simțiri) iar teoria, pe care o urmează logica Maiorescu este tot aceasta, de cât numai cu mica restricțiune a lui Leibnitz *nihil est in intellectu quod non prius fuerit in sensu*, nisi intellectus ipse (Nimic nu e în minte, care să nu fi fost mai întâiu în simțiri, decât mintea însăși). Această restricțiune trebuia s'o întrevadă orî și cine, care-și arogă dreptul de-a bănuî știința autorului logicei.

Cu restricțiunea lui Leibnitz însă, această teorie a lui Mill (care *du reste* nu este a lui Mill, ci foarte veche și anumită a lui Epicur *) e admisă de foarte mulți filosofi, de Kant însuși, a căruî «critică a rațiunei pușe» se ocupă tocmai cu «intellectus ipse», cu chiar mintea.

Căci sensualismul, empiric fiind, nu e fals, ci numai unilateral, ca și materialismul, și întru cât aceste sisteme sunt adevărate, ele nu se esclud într'o minte încăpătoare, căci adevăr pe adevăr nu esclude.

Dar ce mai la deal la valé! Recensentul nici n'avea să dovedească, cum că sensualismul ca «sistem filosofic» (representat în cazul nostru de Mill) e opus altor sis-

*) Cf. Diogenes Laertius .Cartea X.

teme. Aceasta se poate, dar nu dovedește nimic. Ceia ce trebuia să ne dovedească D-sa este, nu că autorul e 'n *flagrantă* contradicțiune cu Mill, ci dacă din «negrul pe alb» al *logicei* se poate arăta vr'o contrazicere cu ea însăși. Aceasta însă recensentul nu ne-o arată nicăiri și nici nu e în stare a o arăta, pentru că nici n'o poate găsi nicăiri.

Consequența D lui Maiorescu consistă *tocmai* într'a- ceea, că nu admite sensualismul ca *sistem* și dacă admite argumentațiunea lui Mill pentru

«Nihil est intellectus, quod non prius fuerit in sensu...

Nu'l admite însă pentru

«intellectus ipse.»

Și dacă nu'l admite, e o dovadă că deși Mill «cearcă cu mult spirit a demonstra —, că acele principie așa numite legi ale cugătării sunt niște adevăruri bazate tot pe experiență».

Autorul va fi avut rațiunile sale de a vedea nesuficiența argumentarei lui Mill în privința isvorului al doilea al cunoștinței noastre.

Deci într'o cestiune atât de fundamentală, D. Maiorescu poate fi mult și bine în contradirecțiune cu Mill, fără de-a fi însă «în contradicțiune cu D. Maiorescu din introducere» precum susține recensentul.

Căci nu stă nicăiri în manual, că cele trei principii de sine evidente (identitatis, contradictionis esclusi tertii) sunt generalisate ale experiențe. Din contra, aceste principii sunt condiții sub care experiența este abia cu putință și se presupune pe tăcute existența lor ca să putem judeca ceva. A crede că mintea și lucrurile ce ea le pricepe stau în raport de cauză și efect, constituie paralogismul numit *cum hoc, ergo propter hoc* și e egal cu judecata aceluia, ce văzând o moară mișcată de riș ar zice; că moara-î cauza apei sașu apa-î cauza morii, și aceasta pentru că acțiunile (apei și a morii) stau în nex causal.

Pentru ca publicul să înțeleagă cele lalte imputări «grave». făcute de recensent vom reproduce întreg paragraful 8 din logică, subliniind cele trebuincioase.

8. Judecata se compune din noțiunii, explicarea ei presupune dar cunoștința acestora în proprietățile lor esențiale.

Orî-ce noțiune este o reprezentare formată din alte reprezentări relative la acelaș obiect și cuprinzind partea lor comună. Înțelegerea osebirei între noțiune și simpla reprezentare este importantă pentru înțelegerea operațiunilor logice. Conștiința noastră primește din experiență mai multe reprezentări asupra aceluiași fel de obiecte. Un copil d. e. are, la început, despre obiectul masă, o idee saū reprezentațiune potrivită numai cu acea masă unică, ce-a văzut-o în odaia sa. Mai târziu vede și alte mese, cu patru picioare, cu trei picioare, cu un picior, de lemn, de piatră, de metal, rotunde, pătrate, poligoane etc. Din această sumă de reprezentări relative la același fel de obiecte, conștiința lui estrage într'un minut dat și printr'un proces ce-l explică Psihologia, reprezentarea lor comună și lăsând la o parte osebirele de tot individuale ale multelor exemplare din același obiect, formează *noțiunea* acestuia.

Noțiunea (Begriff) cuprinde *dar* esința lucrurilor ce s'aū prezentat conștiinței noastre, alegând din ideele lor numai părțile importante și respingând pe cele-lalte. În acest proces de abstracțiune, noțiunile pierd oare cum materialismul reprezentărilor primitive și devin eterice, pierd sensibilitatea și devin obiecte pure ale gândirei. În lumea fizică d. e. nu exista noțiunea plantă, ci numai o plantă individuală oare-care cu suma ei de calități unice.

Importanța noțiunilor pentru sufletul omenesc este din cele mai mari. Mărginirea radicală și ne ajunsul caracteristic al inteligenței omenesti provine din prea puținele reprezentări, ce le poate cuprinde conștiința de o dată. Deabia trei-patru reprezentări ocupă în același timp atențiunea noastră ; tot ce trece peste acest număr dispăre de regulă din sfera percepțiunii intelectuale și se întuneacă. De aici provin lacunele. unilaterali-tatea, în genere defectele caracteristice ale inteligenței celor mai mulți oameni. Singurul mijloc de a remedia în parte acestui inconvenient, este de a introduce în

conștiință noțiunile generale în locul reprezentărilor sensibile și de a avea astfel în același cerc mărginit al conștiinței esența unui câmp foarte întins de reprezentăți experimentate. Astfel, pe când simplul grădinar își încarcă conștiința și memoria cu reprezentările individuale ale fie-cărui esemplar de flori ce le cultivă, și prin aceasta nu are inteligența liberă pentru alte gândiri, naturalistul științific primește numai noțiunile generale despre felurile plantelor, are în extract esența tuturor, și inteligența lui rămâne liberă a concepe alte terêmurî ale naturei și a forma astfel o știință universală. Fiind dar că noțiunile cuprind mai puțin decât reprezentările originarie, însă conțin toată esența lor, de aceea operațiunea cu ele este cea mai potrivită repejunii de progres în inteligența omenească, pe când cei ce operează numai cu reprezentațiuni, poartă cu sine masa greoaie și superfluă a sensibilității și își întârzie și își încurcă prospectul. Astfel întrebuintarea noțiunilor este de comparat operării cu quintesențe în locul speciilor de plante, cu chinina în loc de chină, și noțiunea se raportă la reprezentarea ca formulă algebrică la calculul cu cifre sau ca logaritmul la numărul său. Tocmai prin această libertate a generalisării este omul în stare a'și concentra mintea și a câștiga acea circumspecțiune peste un câmp vast de experiențe ce'l deosebește de toate cele-lalte ființi ale naturei. El nu este uimit și cotropit prin varietatea infinită a indivizilor din natură și nu este, ca animalul, fatal legat de impresiunea momentului: ci liber aruncă căutătura abstracțiunii în Univers și reduce masa multiplă și extensivă, la o cătățime mărginită dar intensivă, scoate în ideî sucul și măduva obiectelor și astfel domnind peste ele, câștigă locul și timpul de a le compara între sine și cu trecutul și viitorul, și formează din ceea ce năvălea în capul său ca un haos orb al întâmplării, sfera luminată și regulată a inteligenței.

Noțiunile sunt dar productul cel mai important, productul specific al rațiunei omenești.

După ce lectorul va fi trecut peste acest paragraf întreg din care D. Recensent rupe numai de ici-cole câte

o bucăţică — întrebăm ce contraziceri ai observat ?
Într'adevăr, la începutul paragrafului stă într'un loc.

«representări relative la acelaş obiect»

şi într'alt loc :

«representări asupra aceluiaş fel de obiecte.»

Dar din exemplul cu copilul urmează evident că numai versiunea a doua e cea adevărată, şi că cea de'ntâi e în cazul cel mai rău un lapsus calami—o greşală de condei

Acest lapsus, aflat pe o singură pagină şi corijat cu cinci şiruri mai jos, îl exploatează apoi recensentul în întreaga sa critică.

În sfârşit D. Zotu

«nu poate termina fără a vorbi şi despre impre-
«siunea de mirare, ce i-a lăsat apendicele»

În care D. Maiorescu promisese a da notiile bibliografice pentru studiarea controverselor logice şi nu dă, decât

«titlurile unor cărţi generalmente cunoscute
«simple titluri».

Noi n'avem nici un fel de impresiune de mirare, numai pentru că D. Zotu bine voieşte a da şi aici rodul fantasiei sale, în locul adevărului. Iar adevărul este : la pagina 104 şi 105 sunt citate manuale, întrebuinţate la compunerea logicei, fie-care însoţit de o scurtă notiţă critică sau de-un avis pedagogic, iar după aceea urmează citate toate locurile (volum, carte, §, pagina) din opurile, cari pot servi la o dezvoltare mai departe a paragrafilor din manual.

Cât despre «dar» ca formă concludentă şi despre ceea ce voeşte recensentul a zice în privirea deosebirei «representărei comune» de «noţiune» nu vom răspunde nimic. Cauza e simplă — ne sunt indiferente atât ideile D-sale asupra nuanţelor de înţeles al particulelor româneşti, precât şi părerile filosofice. — Rolul criticii noastre se mărgineşte la respingerea bănuielelor de plagiat, a contra zicerei flagrante şi a bănuiei de superficialitate aruncată asupra autorului prin «mirarea» de la capăt.

Dar să admitem — de și nu concedem — că în cartea D-lui Maiorescu ar fi nu o contrazicere—ci zece. De unde și până unde vine recensentul să deducă din contraziceri neștiința autorului? De când contrazicerile sunt o dovadă de neștiință? Dacă noi am susținea de ex. că Condillac fost materialist, că St. Ioan e întemeietorul logicei, că Romanii vorbeau grecește, atunci aceasta ar fi o dovadă de neștiință. Dar o contrazicere? dovedește cel mult ce-va în privirea puterii de judecată a unui om, nu în privirea științei.

Ce ignorant ar trebui să numim pe Kant, care se contrazice câte-odată, care dă câte două definiții despre un lucru, din care nici una nu'î bună, ba se esclud . . . C'un cuvânt ori-ce neconsecvență în gândire ar trebui stigmatizată drept neștiință.

Dacă învățătura l'ar garanta pe cineva contra erorilor de judecată, atunci pe de o parte n'ar mai fi dispute între oameni învățați. ear pe de altă parte dacă învățătura ar fi condiția judecății; oamenii învățați n'ar putea să judece de loc.

Dar în faptă stă altfel. Știință poate câștiga ori-cine vrea, judecată nu. Judecata e un dar prețios al naturii, care se găsește în porțiune mică la ori-ce om, dar încăpătoare și clară numai la aristocrația spirituală, pe care natura a semănat-o cu multă sgarcenie pe fața pământului. Și această aristocrație e șicanată în republica literelor, ca și aristocrația numelui istoric în republica cetățenilor. În amândouă republicele mediocritatea (din invidie și din simțământul nimicniciei sale) va bănuî capetele, pe care nu va putea să nu va voi să le înțeleagă.

Și un asemenea cap cu judecată vastă și limpede este într'adevăr autorul manualului de logică, din care cauză republica literelor române e pe cât se poate în contra lui.

Insinuări, buiguiri confuze despre cosmopolitism, bănueli de neștiință, acuzări de plagiat, toate aceste se aruncă asupra unui spirit care în fie-care șir e de transparența cristalului și nu lasă nimăruia îndoiei asupra celora, ce voea să zică.

Și când nu mai ajung aceste, atunci se ia refugiu la — contrazicere *) de și asta-î bănuiala cea mai fragilă din toate. «X sau Y, vr'un recensent oare-care, amestecă și confundă toate, aduce lucrurile cele mai eterogene și voiește a dovedi în scrierile noastre, nu greșeli, — *contraziceri*. O apucătură naivă și rea, de care se servesc adese acești domni. Contrazicere să nu admiți într'un autor de cât până ce-ai găsit două teorii *cu totul neîmpreunabile* și după ce ți-ai dat toată silința posibilă *de a le împreuna*. Dar să se contrazică cine-va pe fiecare pagină? — Trebuie să fie un om care nu știe ce vorbește, căci asta va să zică contrazicere.»

«Vezi un cap, ce nu-î capabil de-a pricepe o cugetare în unitatea ei, că frânge din scrierile noastre de ici și colo câte-o bucătică, le ține lângă olaltă și de odată strigă: «Contrazicere!» Aceasta e mult mai ușor decât de a-l urma pe un autor în toate minele cugetărei sale și a-î spune apoi, ce ai contra lui. Dar unde puterea și curajul de a urma îi părăsește pe acești domnișori, strigă mai bine, contrazicere!»

«— De odată numai i-auzi!: *ici commencent les contradictions!* **) Cum pot numai să creadă asemenea capete, că spirite de soiul nostru nu vor observa cea mai simplă din legile logicei, principiul contra direcțiunii, că am lucrat toată viața la un sistem de cugetări, fără a avea o idee resgândită și lămurită și o icoană clară despre ceea ce învățăm pe alții; ei cred că trebuie să așteptăm se vie niște inteligențe, comune ca și muștele de pe păreți, pe care-î produce față greș connubiul ori și cărei părechii omenești, pentru ca să ne lumineze pe noi asupra principiului contradicțiunei!»

Curierul de Iași No. 27 din 12 August 1877.

---

*) De aici urmează un *plagiat* al *nostru* îndreptat în contra a doi recenzenți, unul german altul francez. Espresiele prea aspre ale originalului le am îmblânzit cu mult.

**) Aceste șiruri sunt îndreptate contra lui Saint René Taillandier, un recensent al autorului din care estragem.

Încă odată recensiunea logicei-Maiorescu.

La observările «Convorbirilor literare», că d. Zotu ar fi imputat autorului logicei plagiarea, recensentul răspunde în «Presa » cum că nu credea că aceste insinuațiuni ar putea fi taxate de apucături nealeale. Ca să dăm și noi o idee despre plagiarea și despre citarea de simple titluri, care i se impută d-lui Maiorescu, vom spune următoarele :

Logica Maiorescu are un text de 40 de paragrafi pe 50 de file.

Relativ la acești 40 de paragrafi pe 50 de file sunt în apendice 24 de notițe bibliografice.

În aceste 24 de notițe se citează : *Mill* și *Trendelenburg* ca manuale întrebuințate și pentru manualul nostru (v. notița 1).

Apoi dintre celelalte notițe :

1) La § 15. *Trendelenburg* Logische Untersuchungen II pag. 236 et antea.

2) La § 25. Comp. asupra teoriei logice : *Trendelenburg* Log. Untersuch. II pag. 239 și următoarele.

3) La § 27. *Trendelenburg* Log. Unters. II p. 299 et sq.

4) La § 40. *Trendelenburg* Log. Unters. II p. 224 et sq.

Mill :

rul dă notițe critice asupra cărților cetite, atunci d-sa vine tocmai cu o carte (Prantl, *Istoria logicei*) la care nici nu se ncape critică din punctul de vedere al ideilor, ci numai din acela al datelor. De ce n'a reprodus notița despre cartea lui Bain sau despre cea a lui Mill, sau chiar despre cea a lui Twisten? Numai atunci am fi putut presupune, că recensentul e leal și *vorște* a spune adevărul

Cât despre «este» ca terminus medius (Trendelenburg) noi, care am văzut citate «cercetările logice» de 5 ori, avem dreptul a crede că nu-i un plagiat. căci la un asemenea se presupune totdeauna *intenția* de a lua făr' a pomeni, pe când la autorul logicei, prin exemplele date, probabilitatea unui plagiat e cu totul înlăturată. Nefiind niciodată dispuși să explicăm asemenea lucruri prin înțelnirea în idei a două genii, am puté presupune, că autorul logicei a citit în Trendelenburg această espicare, și apoi nu și-a adus aminte, că a cetit-o, ci a crezut că e o idee proprie a sa. Pentru cel ce cunoaște modul abstract de scriere al profesorului german, această espicare ar fi cea mai naturală. La idei, care ni se comunică în mod foarte abstract, pierdem adesea conștiința originii lor, și numai la acelea, care ni se dau în mod intuitiv, oare-cum plastic, printr'o imagine, ne aducem mai totdeauna aminte și de cel ce ni le-au comunicat. În cazul nostru vina ar fi de atribuit memoriei, nu voinei autorului logicei. Noi însă renunțăm de bună-voie la această expicare firească dintr'o cauză cu totul materială. Nu avem ediția *«treia»* a cercetărilor logice, pe care recensentul o citează. Într'a doua ediție, pe care o avem la mână, ideea nu este de loc atât de precis și limpede espi-mată, ca în logica d-lui Maiorescu. Pentru curiozitatea lucrului lăsăm să urmeze «epicarea lui Trendelenburg.

«Concluzia ipotetică sună: Dacă A este, este B; «dar A este; deci este B. În această formulă se exprimă în modul cel mai abstract, că cele singulare sunt sumise celor generale. Nu se împreunează un conținut nou cu noțiunea medie, precum se întâmplă aceasta în de altfel în concluzia categorică,

cise se exprimă fără nici un fel de legătură existența pură a noțiunii medii (A) prin aceasta se și descopere existența predicatului (B) în mod gol și deslipit. Dacă numărăm în concluzie trei termeni, *nicea sunt de ocazdata numai doi, și existența, cel mai abstract rezultat al intuițiunii, apare incolor ca al treilea. Pe când în concluzia categorică (după sensul general) existența se presupune, pentru că cele singulare care repausă pe baza lor, apar în prepositio minor, pe când deci concluzia categorică oferă, cu presupunerea existenței, o raportare mai bogată a cuprinsului: concluzia ipotetică reprezintă numai irolarea aceasta, existența fără raporturi a predicatului (B) și este în această privință mai săracă decât conclusia catagorică. Apoi am făcut atenți mai sus, că concluzia categorică admite și ea această formă. Deci concluzia ipotetică, care fără nimic alta, nu are alt cuprins decât faptul subsumțiunii, n'o putem ține de o desvoltare mai deplină a concluziei categorice, ci numai de o formă, care și-a lepedat florile și n'a lasat decât trunchiul purtător.*)*

Să luăm acum explicarea d-lui Maiorescu :

La regula, că silogismul trebuie să aibă trei termeni, par a face excepțiune așa numitele silogisme hipotetice cu numai doi termeni aparenti. Ele au formele următoare :

Dacă este *m*, este *s*,
 însă *m* este (sau nu este),
 prin urmare este (sau nu este) *s*.
 Dacă este *m*, nu este *s*,
 însă *m* este.
 prin urmare nu este *s*.
 Dacă nu este *m* este *s*.
 însă *m* nu este.
 prin urmare este *s*.

*) Vezi „Cercetări logice“ vol. II p. 342 și 343. Ediția a doua.

Argumentarea se face în forma d'întai după *modus ponendo ponens* și *tollendo tollens*, în cazul al doilea *modo ponendo tollente*, în cazul al treilea *modo tollendo ponente* (V. § 24) În toate cazurile însă argumentarea se face și la silogismele hipotetice cu ajutorul a trei termeni. Nici că poate să fie altfel. Din judecata «dacă este *m* este *s*», întru cât rămâne mărginită la acești doi termeni *m* și *s*, nu va rezulta niciodată o concluziune nouă. Când însă în premisa a doua se zice «*m* este», atunci se adaugă termenul al treilea, adică «este», care aici nu are înțelesul unei copule, ci înțelesul predicativ al existenței reale (Comp. § 20). Prin urmare silogismul hipotetic se reduce la următoarea formă de silogism obicinuit cu trei termeni.

s este o dependență a lui *m*.

însă *m* are existență (*p*).

prin urmare și *s* are existență (*p*).

Dintr'aceasta e evident, că dacă autorului logicei i-a ramas în minte în mod neconștiu o idee a lui Trendelenburg, el a întrebuințat-o mai bine, mai limpede, mai cu temei, de cum s'a întrebuințat Trendelenburg pe el însuși. Dorim multe plagiate de această natură, care să traducă idei spuse în treacăt, în moneda bine-tipărită a gândirii clare și hotărâte, care să prefacă metalul ascuns în pietriș, în metal curățit și prețios. În acest sens explicarea d-lui Maiorescu nu se găsește în nici o carte, căci după citatul lui Trendelenburg se vede, că el însuși admite în silogisme hipotetice numai doi termeni, (faptul pur și simplu al subsumțiunii). Dacă acesta e un plagiat, atunci tot ce gândește vre-un om din lume e asemenea un plagiat, căci toți nu facem decât a gândi până la capăt, ceea ce altul a gândit în mod embrionar.

Adăogim spre mai marea bucurie a recensentului, că al XVIII-lea capitol din «Cercetările logice», din care d. Maiorescu ar fi plagiat pe «este» ce termin mediu, e citat în apendicele logicei sale de *două* ori.

Dar la ce discuția aceasta? Dacă recensentul ar fi făcut obsevații ad rem, care să arăte contraziceri sau

erori în textul logicei chiar, ne-am simți dispuși a debate până și controverse logice. Dar d-sa a avut bunăvoință a se pune la scris, pentru a dovedi nu erorile autorului, de care n'a putut găsi, ci nelealitatea științifică a lui. Această manoperă nu i-a succés de loc; ea a avut numai efectul de a așeza pe récensent într'o lumină foarte equivocă și pe un teren, unde ori-ce discuție devine de prisos.

O SCRIERE CRITICĂ

După faimoasele critice, în sine bine scrise, ale d-lui Maiorescu, trebuia neaparat să easă la lumină o școală a sa de partisanî, care minus spiritul de-o fineță feminină și minus stilul bun și limpede al d-sale, să aibă și ea acelea-și defecte, ce le are părintele, aceea-și rădicare la nivelul secolului al 19, același aer de civilizațiune și gravitate, cari din nenorocire sînt numai o mască, ce ascunde adese-orî numai foarte rău tendința cea adevărată și ambițiunea personală. Asemenea cum Kant cu sistema lui filosofică a rădicat ca din nimica o oaste de ex-și aplicători ai seî, tot așa, în analogie, după criticele numitului domn, trebuia să se ivească o școală întreagă de critici sau criticaști;—singura diferență dintre amîndouă școalele e doar' asta că partisanii lui Kant știau d. e. că baronia nu aduce de moștenire știința sau geniul, și că nu e destul ca să aibă cineva un privilegiu—chiar cu pajură împărătească fie—pentru ca să aibă la dispozițiunea sa imperiul cel vast al științei filosofice. Adepții școlaei române de filosofie, sînt cu mult mai încrezuți și mult mai negenați; baronia și nimbul poetic sînt un drept, nu la critică, ci pînă și la batjocură, pînă și la persiflagiu asupra acelora, cari ar avea cutizarea de a fi de-o opiniune contrară. În locul nihilismului sincer adese-orî și onest al unora din autorii noștri, cari poate nici nu pretindeau altă-ceva de la public, de cît ca să li cedăm onoarea de-a fi autorii noștri nesalariați, s'a ivit acuma alt nihilism—cel savant și

și pretențios, care nitându-se cu dispreț din fruntea și prin ochii secolului asupra a toți și toate, se crede la nivelul învățăturilor (analog al politicilor) din Germania sau Europa civilisată, pentru că a învățat, sau mai bine n'a învățat în școalele de pre acolo.

În cazul de față avem a face cu unul din avangardele celor mulți, cari vor urma, adică: cu o broșură a unei avangarde, intitulată deplin astfel: *Puține cuvinte despre coruperea limbii române în Bucovina de D. Petrino* (Cernăuți 1869. Tipariul lui Bucovicki și Comp.) —Introducerea broșurei e în poezie, recte în versuri. Întâiu poezia. Cu inima sdrobotă, autorul plânge în strofa întâia, că nimeni nu alină durerea dulcei Bucovine, ci o lasă prada minciunilor celor turbate, cari încep cu «*uae*» și se sfârșesc în «*ciuni*». În strofa a doua, autorul face pe Român negru și vînzătorul Iuda-l face rumen. Eară bine! Strofa a treia de clasică ce e, nu putem să nedreptătim publicul și să nu i-o redăm. Ea sună:

Să peară în Leptura-î Românul papă-lapte
Iar tu o Bucovină citind a ta dreptate
În munți, în văi, în codri; acolo vei simți
C'al României soare el nu-î va asfinți.

Eată o strofă. în care un om de merite (mort notabene, pentru că dac' ar fi fost viu, cine știe dacă autorul ar fi cutezat-o,) merită de la mai mult de cât sumetul poet lingușitoarea apostrofă de papă-lapte; o strofă în care dreptatea (în loc de: adevăr, realitate) se citește 'n munți, și asfințitul soarelui nu se vede ci se simte. Fiind-că în strofa a patra poezia trebuia să culmineze, apoi vine și Ștefan, umbra cu glasul răsunător și zice în limba românului popor următoarele vorbe, pe care Ștefan, pe când trăia, sigur că nici le visase,—uite-le 'ntregi acele cuvinte profetice:

În libertate este frumosul ideal
Deci calcă în picioare glodul confaesunal.

Aceste două șire nu sunt importante nu numai din punctul de vedere al glodului confaesunal, cu care se îmbală

gura lui Ștefan-cel-Mare; ci încă și din acela, că pune broșura toată în lumina ei adevărată și arată scopul cel adevărat al ei. Autorul se vede partisan al unei libertăți care, mulțămită simțului celui sănătos al Bucovinenilor, va rămânea pentru ei un ideal etern nedorit; și apoi manifeastă o ură cumplită și strivitoare contra glodului confaesunal, adecă confesional. Și de ce autorul e inamicul ideii confesionale, a acelora adecă, cari pretind și țin la aceea, ca școalele din Bucovina să rămână confesionale.

— Pentru-că autorul e la nivelul secolului al 19, ni va răspunde vre-un serman neinițiat în misterele faptelor ce se țin în Bucovina.

— O nu, Domnilor, cauza e cu mult mai joasă de cum o credeți d-voastră. Se știe, când e vorba de cauză confesională în Bucovina, pe acăreia agitatori unia îi combat și-i blamă, se știe că nu e decât *causu averilor națiunei românești din Bucovina*, că națiunea, sub numele de confesiune e proprietară de drept a unor averi întinse, că confesiunea e garanța dreptului și numele în cari te bați, și că apărând confesiunea proprietară de fapt a averilor, aperi averile drepte din moși strămoși ale națiunei, pe cari domnii politici pe picior mare ar vrea să le vadă secularisate—*deși secularisarea, de ar fi posibilă, nu e decât în dreptul guvernului României*. Știu eu că domnii o vîd, că așa este, și că numai ambițiunile și șansele, ce li presintă viitorul în spe și federalismul monstruos, ce-l proiectează unii din slavi, îi fac să nu vadă că așa este. Știm noi, că sunt domnii, cari odată erau pentru unirea strînsă a Bucovinei cu Viena pentru ca Domnia-lor, capacitățile cu stema 'n frunte, să-și poată preâmbila mândria baronească prin lumea cea mare sau pe jumătate mare (demi-monde) a Vienei, cu aerul cel mai diplomatic și mai aristocrat din lume. Știm asemenea, că tocmai aceia ar voi azi anexarea poate la Galiția—la juna Poloniă—pentru-că li se presintă din nou ocasiunea de a se amalgamisa Domnia-lor baronii cu conții vechi și cu familiile ruginite polone. Din fericire, puținii dintre boierii bucovinei sunt cuprinși de această ametală. Boerimea Bucovinei, deamă de

toată stima și încrederea, a știut și va ști să fie totdeauna în fruntea națiunii, din a căreia sin puternic s'a ridicat;—dar cum că asemenea visuri există, e fapt; cum că ele însă nu se vor realiza nici-o dată, o promitem pe conștiința viguroasă a Dietei Bucovinei, pe a careia delegați, nici ridicolul ce li se aruncă în față, nici dușmănia guvernului nu-i va opri de-a nu vorbi de-o-cam-dată poate defectuos, dar totu-și numai românește; de-a simți însă cu atâta mai bine și etern românește. Dumnezeu mulțimilor insetate de dreptate a început să adieze cu sufletul seu de foc și prin flamurele noastre. Sus flamura, jos masca!

Dacă acuzațiunea ce li s'a făcut prin rândurile de mai sus, e nedreaptă, e treaba Domnilor ca prin fapte nu vorbe să dovedească contrariul. (Ni permitem o mică observare: Baronul Petrino, autorul de care ni e vorba aci, aparține,—pre cât avem norocirea să-l cunoaștem—la partida națională română. Altul este baronul Petrino cel federalist. Așa dară aserțiunile de aci se trimiseră la adresa schimbată. Urmă la vale încă mai ceva de acestea. Dar rezervăm însuși d-lui Petrino, căci el e în drept să replice, și noi l'așteptăm. Se înțelege că această mică schimbare de adresă, nu micșorează defelivă valoarea obiectivă a acestei critice. și deci o continuăm. Red.)

După introductiva poezie (?) c'o întrebare în paranteze, pe care o punem noi, vine prefața—în care autorul spune că: silit de împrejurări foarte critice, cari în timpul de față amenință a perde pentru vecie poate limba și caracterul național al poporului Român din Bucovina, el a hotărât să trimată în public broșura sa. Spune apoi, că fiind denaturate din însuși sinul națiunii, cutează să răpească odorul limbei părintești, schimosind-o spre glorificarea lor personală întru atâta, în cât să fie neînțeleasă de ori-cine nu ar cunoaște toate limbele europene. Țăranul—zice dl. critic—se vede deodată departat de noi, țăranul de la care am trebui să învățăm limba, căci el a fost acela, carele a păstrat-o în lupta timpurilor curată și românească. Și ast-feliu păcătuiind ei (veți vedea cine) ne răpesc limba vorbită de milioane de Români, cărora ei ne înstrăinează cu to-

tul și prin aceasta chiar ne răpesc posibilitatea unei existențe naționale».

Cum că ei nu au schimonisit ci au deșteptat la viață limba română și cu ea simțul național, și cum-că a făcut-o spre glorificarea lor personală și (fie zis de noi) eternă, asta e prea adevărat: și nu negăm, nu putem s'o negăm;—cum-că însă ei ar fi avut intențiunea de a depărta pe țeran de d-ta, d-le critic, asta nu poate fi adevărat, decât în cazul, când d-ta singur vei fi voind să te depărtezi de el. Pentru-că cine sunt acei ei?

Uită și răspunsul în capitolele I și II ale cărțiclei; primo, egoiștii de filologi; secundo: Societatea pentru cultura și literatura poporului român din Bucovina.

Autorul e nedrept, de nu și ceva mai mult de cât nedrept. Zice că filologii și societatea din Bucovina au de principiu de-a se departa de limba poporului,—noi și lumea, din contra, pretindem a ști, că toți mai ei și ea sunt aceia, cari vor să rămână cu și numai pe lângă popor;—și că poate modul de a rămânea pe lângă el e defectuos, nu însu-și principiul în sine. Și cum-că filologii și Societatea Bucovinei voia să rămână pe lângă popor, și cum-că numai modul de a rămânea pe lângă el e ceea ce bate la ochi, dovedesc însă-și exemplele ce d sa le citează în capitolul III, adică ca: limbăment, tâmplăment, însușiețiv, meniciune, lepturariu ș. a., creațiuni ale bătrânului Pumnul, care 'n amorul său cel nemărginit pentru limbă, în încrederea cea sănătă, ce-o avea în puterea creatrice a limbei, nu primea în ea nici vorbele grece: gramatică și istoria, nici vorbă greco-slavă: carte de citire. Mi se va spune poate că părerea lui Pumnul nu e bună. Dacă nu e bună, aceea însă stă, că cronică e dreaptă și scusată. După estremul latinității, a etimologismului absolut, inaugurat de bătrânul Petru Maior, care scria construcțiuni latine în Românește (estrem, ce pentru deșteptarea noastră din apatia lungă față cu latinismul, era neaparat trebuincios) după rădicarea la potență a aceluia-și estrein de cătră următorii, trebuia neaparat să vină contra lui estremul fonetismului absolut, a iubirii nemărginite a limbei numai românești

și exclusivitate față cu limba latină și cele surori. Aceste estreme au fost condiționate de însăși natura lucrului, — nu poți defice mijlocul unei linii, până ce nu vei fi aflat punctele ei cele estreme. Insuși dl. critic nu e expresiunea poporului, cum pretinde a fi, nu reprezintă cu fidelitate legile ce se manifestă ca domnitoare în limba poporului de jos, ci se ține, fără de a o ști, însuși de facțiunea literaților, cari cred a fi găsit calea de mijloc între fonetici și etimologi—un juste-milieu cum s'ar zice.

Tot în capitolul III, dl. critic impută delegaților patrioți, cari au vorbit românește în dietă. greșelele, ce după d-sa, ei le-au comis în limbă.—Dacă ei nu-și știu limba (ceea ce noi n'o zicem) —au însă cel puțin patriotismul de a o vorbi așa cum o știu, rău; când alții, cari se laudă că o știu bine, nu o vorbesc nici rău macar, adică n'o vorbesc defeliu. Care e mai bună dintre aste două? lăsăm ca să judece publicul cetitoriu.

În capitolul IV, criticul-il laudă pe dl. Alexandri și-l face regele poezilor, lucru la care aplaudăm și noi, până ce vom avea și un împărat al poezilor, care adică să-l întreacă pe diavolul, ceea ce, spus fără compliment, —va fi cam greu, de-și suntem de o natură care nu despeară nici-odată. Abstragem însă autoritatea ce i-o dă criticul în materia de limbistică și în prosă. Prosa d-lui Alexandri nu e nici-odată și nicăiri la înălțimea poeziei. Prozei 'i trebuie raționament solid—și 'n prosa d-lui Alexandri nu e decât spirit și jocuri de cuvinte, ceea ce-i dă un timbru cu totul feminin: căci *spiritul* —zice Jean Paul—este *raționamentul femeii*. Cât despre aceea, că Foaia ar fi desfigurată ortografia autorului, se explică dintr'aceea, că Foaia, ca organul și expresiunea unei sisteme limbistice oare-care, trebuia să-și rămână pre cât îi dă mâna consecință cu principiul ce și-l statuase—și subliniem pe cât îi dă mâna: pentru că suntem siguri, că la pretențiunea espresă a autorului de-a i se respecta ortografia, redacțiunea foii ar fi ces de sigur—dupre cum am văzut d. e. în unele articole ale d-lor Hurmuzachi, în cari, o al autorilor e respectat de către corectorul Foi, lucru ce m'a făcut a presupune, că poate înșiși autorii ar fi pretins această respectare.

În capitolul V. criticul nostru vorbește despre germanismii cei strecurați și țesuți în bătătura scrierilor ce se publică în foaie; adecă rumegă—o copie cam infidelă a d-lui Maiorescu—ceea ce a zis acesta în Convorbirile Literare despre limba română în ziarele din Austria, (vezi Transilvania, organul Asociațiunei.) Cum că însă asta nu e defeliu vina disgrățiaților redactori. cari au învățat a-si construi cugetările în nemțește și ungurește, asta e și mai adevărat; și cu atât mai bine pentru ei, dacă într'o limbă ce o mănuesc cu greu, urmăresc mai toți scopuri așa de nalte, așa de nobile, încât, în focul urmărirei, utându-se pe ei înșiși, strecoară în construcțiunii germanisme sau maghiarisme. Ei au învățat în școli, în cari criticul nostru n'a învățat, și de aceea ei au, de nu dreptul, cel puțin scusa de a comite greșeli așa de mici și cari asupra fondului se tusează. Dacăm fi însă răutăcioși, am putea arăta că și dl. critic e capabil de germanisme, și nu ca să dovedim, ci numai ca să-l avisăm ușor, vom scoate două-trei; d. e.

1. Vorba îmbucurătorii (pag. 9) e traducere ad literam al nemtescului *erfreulich*—și-l sfidăm pe dl. critic de a o regăsi în limba poporului sau în vre o carte netipărită în Ardeal ori Bucovina.

2. Și aceasta-i prea lesne a arata (*schr leicht zu zeigen*) în loc de prea lesne de arătat (pag. 19).

3. Fînd însă omul silit (pag. 19) în loc de omul însă fiind silit etc. Am fi putut s'o urmăim, dar ne temem de a nu voi să probăm ceea ce nu putem proba, cum că autorul adică ar fi învățat în școli nemțești; apoi nici ni place, nici avem timpul de a ne ocupa de secături și greșeli de virgulă, pe cari timpul și școalele românești ale viitorului le vor șterge cu desăvârșire și din grai și din scris. Eu din partea mea, sunt mai puțin lugubru de cât dl. critic, și deși țin la desființarea acelor greșeli, totuși nu văd în existența lor desnaționalizarea noastră și corumperea poporului român.

În capitolul VII, autorul scoate ochii foii cu câte-va vorbe strecorate în coloanele ei, rămășițe negreșit ale unei forme de guvern, ce esista erii, și există parte încă și azi, rămășițe cari se vor șterge neapărat de-odată cu

rădăcina, cu cauza lor: feudalismul și absolutismul. Vorbe cu Ilustrate, Serenissim, Reverendissim ș. a. în România deja ar fi ridicele; în Austria nu, căci sunt rămașiile justificate ale unor timpî abia trecuți.

Tot în capitolul VII, 'i place d-lui critic să suridă asupra fundațiunei pumnulene (Fondul ce se crează pentru eternizarea memoriei lui Pumnul). Voiu să obiectez și aicea vre-o două-trei vorbe, nu numai asupra acestei alusiuni, ci și asupra aceleia, ce o face în introducerea (papă-lapte).

Pentru că e vorba de o persoană, mă voi adresa și eu de-a dreptul la persoana d-lui critic. Persoana asupra căreia aveți bunătatea a face alusiuni, atât de delicate, domnul meu, a încetat de mult de amai fi numai o persoană simplă. Nu mai e muritoriul slab, muritoriul plin de defecte pământești, nelimpezit încă de eterul opiniei publice;—nu! el e personificarea unui principiu, sufletul—nemuritoriū neaparat—care a dat consistența și conștiința națională maselor și a făcut din ele o națiune;—mase, care cu toată nobilimea, cu tot clerul, cu toate averile, începură a nu se mai înțelege pre sine, a nu-și pricepe ființa și natura ce era comună, și care face ca masele să fie, pe neștiute chiar, părțile unui singur întreg. Intru realizarea principiului seu, omul ce-l personifică, a întrebuintat mijloace, care în detaliu d-tale nu-ți plac, pe cari le găsești, ca tot ce e omenesc: necomplete, defunctoase, să zicem chiar rele.

Combateți atunci mijloacele, domnul meu, combateți-le în defectuositatea lor, și nu persoana, individul, principiul seu cel bun, cari toate în sine au a face puțin cu vestmântul defunctuos sau ba, cu care o îmbracă. Geniul în sdreanță sau în vestminte aurite, tot geniu rămâne; idcea sublimă, espresă chiar într'o limbă defectuasă, tot idee sublimă rămâne, și principiul cel mare și salutariu, acela-și rămâne aplicat prin mijloace greșite chiar. Și dacă combateți formele esteriore ale fondului, băgați de samă a o face din punct de vedere absolut;—*estetic, rece și judecător raționalist* al formei, combateți-o cu rigoarea și soriositatea convicțiunei, nu cu pamfletul ridicol și fără preț, care detrage în tot-

deauna mai mult autoriului său, de cât celor persiflați prin el. Nu rideți, Domnilor, de lepturariu; pentru că secațiunea sa de pe alocurea e oglinda Domniei-Voastre propriie;—Și dacă e vorba pe masca jos! apoi masca jos de la toți și de la toate, ast-feliu încât fiecare să-și vadă în fundul puținătăței sale,—Dacă apoi lepturariul e exagerat în laude asupra unor oameni, ce nu mai sunt, cel puțin aceea, mulți din ei, au fost pionieri perseveranți ai naționalității și ai Românismului—pionieri, soldați gregari, *a căror inimă mare plătea poate mai mult decât mintea lor, e adevărat!*—care însă de nu erau geni, erau cel puțin oameni de o erudițiune vastă, așa precum nu există în capetele junilor noștri dandy. Acei oameni, acei istorici, cari au început istoria noastră cu o minciună, după cum zice D. Maiorescu,—de au scris tendențios și neadevăr, scusa cea mare nu o găsești tocmai în tendința și neadevărul lor? Trebuie cineva să fie mai mult de cât clasic, pentru de-a pretinde de la cel persecutat, de la autorul condamnat la ardere de viu, ca părăsit și scepticizat de dureri, să fie în toate drept, în toate nepărtinitori, ba poate și filantrop față cu inimiile săi de moarte. Cu toate astea, rămânem dator cu răspunsul la întrebarea, dacă Șincai, ca un adevărat martir, ce-a fost, nu a rămas drept și nepărtinitori până și cu inimiile. Șincai—chiar dacă n'ar fi atât de mare, cum pretindem noi că este, totuși el a fost la înălțimea misiunii sale—la o înălțime cronistice absolută; pentru că dacă criticul ce-l califică de minciunos, ar fi avut bunăvoința de-a cerceta istoria istoriei, atunci ar fi putut băga de seamă, că procesul întru scrierea istoriei la ori-ce națiune, se începe mai întâiu și constă din cronografie, cu sau fără tendință, din culegerea de prin toate părțile a materialului.

Dominarea critică asupra acestuia și câștigarea unui punct de vedere universal, din care să judecăm faptele, e fapta unor timpuri mult mai târzii, de cât aceia, a căroră caracteristică și expresiune a fost Șincai; deși nu i se poate disputa că chiar în forma sub care apare, în totalul său domină o singură idee, aceea a Românismului, carea ca asemenea face din opera sa o operă a

științei, în loc de a rămânea numai o culegere nesistematisată de fapte istorice. Dacă acest mod de a trata istoria e speculativ, sau e empiric și pragmatic, lăsăm la judecata istoricilor noștri competența.—Ne ținem de datorința noastră, a aduce aminte, că nu ne simțim îndestul de capabili, ca să apărăm, cum se cade oamenilor ca Șincai și ca Pumnul... oameni, cari apoi nici nu au nevoie de apărarea noastră sau a alt-cuiva, pentru de a rămânea cum sunt, adică nemuritori și mari

Aduc aminte publicului, că țipetul ce-l face criticul, cum că Societatea, în contra unificării limbei și a ortografiei, se paraliza de sine prin declararea de mult făcută de acea societate, că ortografia și sistema urmată de ea, sunt provizore, până ce se va statua printr'un organ competente sistema și ortografia, ce va avea a le urmă tot Românul ca obligătoare.

În fine declar, cum că părerile ce le-am emis asupra diferitelor sisteme limbistice, sunt cu totul subiective și nu au pretențiunea de a controla întru cât-va lucrările vre-unui sistem, nefiind filolog de competență, declar eu însuși că opiniunile mele sunt cu totul personale și nu merită de a turbura lucrările filologilor noștri—cari, autorități științifice, lucrează după alte considerante de cât ale mele.

Finesc critica asupra fondului broșurei,—declarând, că așa fi putut arăta autorului ei mult mai multe neconsecințe în contra a însăși părerilor, ce le stabilează;—n'oi fac însă, pentru că nu voi ca critica mea să fie meschină și de virgule,—nu din cauza, că eu nu le-aș ști pune, ci numai pentru că-mi place a crede că literații noștri știu, numai uită a le pune.

Să vedem acuma forma sub care ni se presintă critica.

Merită broșura numele de critică?

Să vedem.

Când cineva califică pe un om cu epitetul, puțin măgulitoriu, de nebun și asta numai din cauză: pentru că acel om are nefericirea de a fi de o opinie contrară celeia a criticului—ne va ierta lumea, dacă nu vom fi

în stare să numim această procedură: manieră și educațiune bună.

Trebuia apoi să mai știe, că lovind cu măciuca în demnitatea unui om, înseamnă a uita că măciuca are două capete— și că adversariul pe care și l'a făcut, are dreptul de a-l califica cu aceleași epitete dulci și măgulitoare. Prin toată broșura se țesă tendința, de a lovi mai cu deosebire într'o persoană, care prea nobilă și prea recunoscută de opiniunea publică, nu-și va pune în minte cu asemenea împunsături de ac.

Critica D-sale,—și ne permitem mult numind-o ast-feliu—dac'ar fi avut consecința puterei sale, ar fi putut să rămână în limitele demnității, chiar nejudicând alt-feliu decât din așa numitul punct de vedere vulgar, fără pătrunderea științifică—(lucru, care n'ar fi apărut'o, s'en-țeleg de sine, că adevărurile sale obiective să nu fie de cât părute, de cât erori subiective),—critica D-sale, pusă pe calea criticei filosofice, ar fi avut meritul adevărului absolut;—sub forma însă în care ni se prezintă, cu spărturile ei de pe ici, de pe colea, prin cari pătrund razele murdare ale politicei zilei, cu aruncătura una peste alta a unor observațiuni fără sistemă, nepătrunse de un singur principiu,—fie acel principiu usul, fie etimologismul, fie fonetismul, fie combinarea amândurora, ast-feliu .. riscam mult numind'o critică,

Declar, că fără să combat nici pro nici contra celor combătute de dl. critic—n'am vrut de cât să spun, că și critica 'și are limitele sale,—că și ea, nu e doară proprietatea usurpată a așa numitelor genii pierdute cu bat-jocurile lor cele mici, cu sarcasmele lor meschine, a acelor desperados, cari cred cum că lumea și știința e a lor tocmai pentru ca nu e a lor; ci și critica e a omenirilor cari au pătruns, au înțeles obiectul, așa cum el trebuie să fie înțeles, adică fără scrupule, fără prejudeț subiectiv. Apoi părerea mea sinceră, ca să nu zic amicală, ce voi a o espune d-lui critic, e că nu e acesta mijlocul de a desbăra pre oamenii de relele lor obiceiuri și de defectele lor cele mici sau mari.. Mijlocul, ce-l întrebuintază D-sa —chiar de-ar fi pentru realizarea unui scop bun—totu-și

nu servește de cât spre a oțărâ mai mult sufletele și a le face să persevereze în calea apucată odată.

Și apoi exprimându-i această părere a noastră, cine știe dacă n'o facem mai mult în interesul junelui nostru critic de cât într'acela al adversarilor săi. Ce ar fi d. e. dacă un spectru, inamic neîmpăcat al golițiunei de idei, fie asta înbrăcată până și în vestmântul cel sânt al versurilor, ar arunca razele sale pătrunzătoare și reci în mormântul de versuri frumoase ale junelui nostru poet?..

Ce palide și ce disfigurate ar părea ele, când acum sardanapalisă încă în opiniunea cea încântată a publicului, și poate tocmai grația acelei foi a Societății umilite, pe care d-sa o blamă, și care poate tocmai din cauza umilinței sale n'a deșteptat încă ochiul ager al criticei adevărate, ce tae fără scrupul și misericordie tot, din fibră în fibră.—Am cetit cum că în America ar fi o fată cu două capete și că un poet ar fi compus o poezie despre ea... Dar poezia era ciudată... Ei îi lipsea tocmai partea, ce o avea prea mult eroina sa—Oare poeziile junelui literat n'ar avea în ochii criticei adevărate soarta poemei americane?

Albina Anul V No. 3 și 4. Pesta 1870.

REPERTORIUL NOSTRU TEATRAL.

Fiind că ideea creării unui teatru național dincoace de Carpați prinde din ce în ce mai mult aripă și dimensiune, fiind că capacități tinere însemnate s'au simțit îndemnate de a spune și ele câte-o vorbă în astă privință, cred că-mi va fi permis și mie să mă întind la vorbă asupra acestei chestiuni tot atât frumoase, pre cât și de folositoare.

Frumoasă, da.. dar folositoare ? la ce ?... îmi va replica poate o minte mai riguroasă întru de judecarea aparenței acestei instituțiuni omenești, care 'n partea ei cea mai mare e așa de decăzută și de cuprinsă de gangrenă.

Și într'adevăr, cum că omul nostru, judecând după cele mai multe zidiri, ce pretind a fi teatre, va avea dreptate să întrebe, cum pot fi folositoare locale și Societăți, cari propagă fără conștiință libertinagiul în idei, în simțiri și 'n fapte ?—Pentru ca să feresc pe onorabili cetitori ai acestor șire de confundarea teatrului-arte și teatrului-meserie, mi-am luat libertatea de a usa de coloanele ziarului D-voastră, d-le redactor, se 'nțeleg, că fără pretențiunea, cum că vorbele mele vor avea tăria aceea, care învinge și convinge.

Care din coto, cum am mai spus, a dat expresiune părerilor sale în privința aceasta,

Un dom colaboratoriu al «Familei» a spus d. e. cum că lucrul, ce ni trebuie înaintea tuturor, este un loc, din care să ni şoptească geniul naţional. Să ni şoptească geniul naţional! Bine!... Dar ce? Pentru ca să şoptească trebuie înainte de toate să aibă ce şopti.—O! imi va raspunde unul încrezut în literatura noastră dramatică, nu cumva noi n'avem repertoriu?—Ba repertoriu avem, cine zice că nu? numai ce feliu de repertoriu? Usez de pacienţa publicului, pentru de a-î înşira aicea o listă a averei noastre dramatice.

1. Comediile d-lui V. Alexandri—pline de spirit, însă pline partea cea mai mare şi de imoralitate, cele mai multe apoi prea local scrise, amestecate cu greceşte, cu armeneste, cu ovreeste, cu namteste, cu ruseste, în fine adese-orî un galimatias peste putinţă de a fi înţales de Românii de dincoace de Carpaţi.—Cu asta să nu creadă cineva, cum că dl. Alexandri n'a avut talentul de a scrie. O, talentul l'a avut şi încă într'o măsură foarte mare, însă modelele şi ţintele, pe cari pare a le fi urmărit, sunt foarte turburi. Cum că talent, care putea să se manifeste în curăţenie şi frumuseţă, a fost în dl. Alexandri, dovedesc piese ca: Cinel-cinel, Craiū-nou, Arvinte şi Pepelea; ba chiar «Satul lui Cremene» al d-sale cu tot «Trifonius Petrinzelus», e mai curată şi mai frumoasă, în fine mai oglindă a poporului românesc, de cât «Lipitorile», în care ovreul vorbeşte ovreeste, Grecul greceşte—ast-feliu încât te miri, de ce Sêrbul nu vorbeşte sêrbeşte?

2. Comediile cele mari şi pline de spiritul cel mai firesc ale d-lui M. Milo, cari însă în frivolitate întrec încă şi pe ale d-lui Alexandri.

3. Comediile fără de spirit şi mai cu samă fără de legătură ale d-lui Pantazi Ghica, pline de fraseologie francesă, la vederea cărora te 'ndoeşti, de vezi caractere orî numai păpuşi,—căci vorba în comediile d-sale nu e mediu, prin care se exprimă cugetări, ci un caos de frase, cari pentru profunditatea înţelesului din ele, merită a fi puse alături cu vorbele ţiganului penr'o lulea de tutun.

4. În fine piesele cele sporadice, dar escelente ale d-lui Ureche, a căror păcat mare e acela, că nu sunt mai multe, că nu sunt cât de multe. Afară de asta e «Resvan-Vodă» a d-lui Hasdeu—dramă în cele mai multe privinți bună;—apoi mai sunt vr'o două-trei încercări ofticoase ale unui domn Dimitrescu, cari totuși se pot juca din cauza unor merite adese-orî îndoiioase. La urma urmelor se 'ntălege, că vom trece la piesele, ce nu merită a fi jucate—și cari sunt:

5. Încercările dramatice-miserabile și seci ale d-lui A. Lazarescu. Acest domn Lazarescu a scris 2 volume de poezii și apoi drame ca: Lanuto, Massim pitorele, comedie ca: «Un amor românesc», Boerii și Țerani—și'n toate aceste volume de poezie și proză nici o idee, o limbă ce numai românească nu e, în fine o secăciune cumplită, care dacă a scăpat de flagelul criticei, asta a fost numai din cauza obscurității autorului lor,—obscuritate care l-ar fi cruțat și de șirurile acestea, dacă n'aș fi cetit cum că a avut cutezarea de a pune în repetițiune unul din miserabilile sale produse: «Boierii și Țerani».—Ca în treacăt și alături cu dl. Lazarescu cităm dramaturgi ca: Halepliu, Mavrodol, St. Mihailean, Carada etc. etc. în infinitum și din ce în ce mai ad absurdum. —De piese originale tot de categoria asta, foaște apoi provincia. Acolo—și duc strălucita lor existență coronate cu hârtie aurită umbrele trecutului: Mihail Viteji, Ștefanii-cei-Marî, Bogdani-cei-chiori—apoi un repertoriu comic minunat d e. Lumea ca nelumea sau domnia asupra stelelor. Balamucul sau înțelepții și nebunii, Contra banda de la Giurgiu (respectiv Galați, Braila, Turnu)—apoi drame ca Tudor cu caucul de doi coți, Manole sârbul etc.

6. Venim cu părere de rău la creaturile dramatice ale d-lui Bolintinean. O repetăm: cu părere de rău, căci națiunea aștepta cu mult mai mult de la poetul cel mare și iubit, de la copilul ei cel desmierdat, decât acele drame fără caractere, fără scop, fără legătură, imposibile prin nimicînicia lor, ast-feliu că autorul lor se pare a fi uitat cum că e compunătorul plin de geniu și inimă a «Cântecelor și a plângerilor»—a «Baladelor»,—sănate o-

glinzi de aur ale trecutului românesc. Dacă am fi să alegem între comediele lui Alexandri și dramele lui Bolintineanu—sigur că am trebui să alegem comediile, cari cu toată frivolitatea lor, respiră pe fiecare pagină o mulțime de spirit, de caracteristică și de viață palpitândă; pe când dramele d-lui Bolintinean nu au nici un fond de viață, ba încă adese respiră un felu de imoralitate crasă și grețosă. (Vezi d. e. Stefan Vodă cel Berbant.) Cauza căderii celei adânci a d-lui Bolintinean în aceste creațiuni, pare a fi împrejurarea: cum că a aruncat ochii pe geniala acuilă a Nordului: pe Shakespeare. Într'adevăr, când ieși în mână opurile sale, care se par așa de rupte, așa de fără legătură în sine, ți-se pare, că nu e nimic mai ușor, decât a scrie ca el, ba poate a-l și întrece chiar prin regularitate. Însă poate că n'a existat autor tragic, care să fi domnit cu mai multă siguranță asupra materiei sale, care să fi țesut cu mai multă conștiință toate firele operei sale, ca tocmai Shakespeare; căci ruptura sa e numai părută, și unui ochi mai clar i se arată îndată unitatea cea plină de simbolism și de profunditate, care domnește în toate creațiunile acestui geniu puternic. Goethe—un geniu — a declarat, cumcă un dramaturg, care cetește pe an mai mult de una piesă a lui Shakespeare, e un dramaturg ruinat pentru eternitate. Shakespeare nu trebuie cetut, ci studiat, și încă ast-feliu, ca să poți cunoaște ceea ce-ți permit puterile ca să imiți după el,—căci după părerea mea, terenul Shakespearian, pe care d. Bolintinean ar fi putut să-l calce mai cu succes, ar fi fost acela al abstracțiunei absolute, cum sunt d. e. Visul unei nopți de vară, Basmul de iarnă, Ceea ce vreți etc.—ear nu terenul cel grav și teribil cu materia lui cea esactă, și cu pretențiunea cea mare de a fi înainte de toate adevărat.

Sub 6 voiți cita piese, cari merită într'adevăr să se represinte, pentru că au poezie, sunt lucrate cu conștiință multă și cu talent mult, deși adevărul nu e tocmai păzit pretutindenea. Acestea-s: drama «Rienzi» a lui Bodnărescu, dramatisare destul de nimerită a romanului lui Bulwer cu aceeași numire, și drama: «Grigore Vodă a lui Deparașian»—o genială aruncătură pe hârtie, ruptă

în țesătura ei, ne adevărată și neverisimile pe alocurea ; însă, în orî ce cas, mai bună decât multe traduceri din francesă, cari au avut onoare de a batjocuri scena română.

Va să zică, de vom face o socoteală conștiințioasă a averei noastre propriie dramatice, vom vede, că-s puține piesele acélea, cari prin existența lor nu prostituă teatrul Național—și adese-orî într'un mod precăt de corupt pe atît și de barbar și de necult. (Vezî comediî originale ale d-lui I. Caragialy.)

De aceea eu găsesc, că cea mai bună idee de a începe cu teatrul național, e aceea ce a pus'o pe tapet d-nul Lepădat : Un almanac pe fie-care an, care să conție numai lucrări dramatice, se 'nțelege că bune. D-nul lepădat și junimea română din Paris în genere au ocasiunea de a vedea jucând artiștil ceî mai mari ai Europei și jucându-se piesele cele mai bune, carî astă-zi cel puțin dau tact și ton întregel Europei dramatice. Théâtre français, Odeon, Gymnase—eată nume, a căror nume trece departe afără 'din marginile Franciei, însoțit de prejudiciul frumos al unei valori atît estetice, cât și etice. Subsemnatul nu are înaintea ochilor seî, decât teatrul de curte al Vienei, care și el, de când cu demisiunea lui Laube e într'o decadentă vedită, și cu toate aceste aerul cel curat, poetic, plin de minte și inimă care-l respiri într'o instituțiune clasică, îi insuflă desgustul cel mai mare pentru tot libertinagiul de spirit și de inimă, care infloreste într'o uriciune crasă și nespovedită pe toate celelalte teatre.

Se 'nțelege, că înjghebând repertoriul cât îl avem, culegând actori de categoria celora, cari i-am văzut rîzind și la lumina zilei de tot ce-î frumos și bun, se înțelege că ast-fel am putea să deschidem un teatru chiar de azi, fără ca națiunea să contribue ca atare un ban macar, pentru că masa poporului aleargă cu banul din urmă chiar, pentru a vedea reprezentându-se înaintea sa necuviinți, pe cari eu, să am o putere, le-aș pune sub privigherea tribunalului corecțional... dar oare dacă națiunea ca atare se simte dispusă, ca să contribue pentru înființarea unui teatru național, ea să cadă în acelea-și

greșeli, în care a căzut lumea toată? Oare noi să nu învățăm din greșelile altora? Să nu ne folosim de împrejurarea cea în sine favorabilă, cum că simțul popoului nostru e încă vergin și necorupt de veninul farselor și a operelor franceze și nemțești?—Din contra... să ne folosim de împrejurarea asta așa de favorabilă într'un timp, în care atmosfera Europei întregi e infectată de corupțiune și de frivolitate, ca tocmai într'un asemenea timp noi să dedăm publicul nostru, folosindu-ne de neexperiența lui, cu creațiunile geniilor poterice, cu simțeminte mari, nobile, frumoase, cu idei sănătoase și morale.

Dar imi va replica cineva, cum că publicul nu va înțelege acele creațiuni ale geniilor poterice. Intr'o privință va avea dreptate; pentru că drept vorbind, direcțiunea asta nobilă a scenei inaugurată în România cu succos de d-nul Pascali prin piese de Scribe și Sardou, această direcțiune pentru Românii din Austria va rămâne timp mai îndelungat poate neînțeleasă. Causa e foarte simplă. Întăiu piesele acelea sunt espunerea unor obiceiuri și a unei vieți publice foarte dezvoltate, pre care, la Românii din Austria în genere mai nu le găsești, a doua e: cum că autorii reprezentați, înainte de toate nu sunt naționali. Prin aceasta nu voiă să zic, cum că naționali românești, ci naționali în genere, autori adecă de aceea, cari înțelegând spiritul națiunei lor, să rădices prin și cu acest spirit pe public la înălțimea nivelului lor propriu. În orî ce cas autorul trebuie să scrie pentru publicul, ce-l are;—deși nu zic, și încă cu tot din adinsul nu voiă să zic, ca el să se coboare până la publicul lui... Această manoperă minunată de-a rădica pe public la sine și de-a fi cu toate aceste înțeles în toate de el, a priceput'o într'adevăr prea puțin—ci Germanii și Francezii n'a înțeles'o defeliu. Modele în această privință sunt dramaturgii Spanioli, Shakespeare, și un autor norvegian, Românilor poate prea puțin cunoscut dramaturgul Bjørnstjerne Bjørnson. Dar un dramaturg e, care intrunind mărimă și frumuseță, curățenie și pietate adevărat creștină, se rădică cu totul din cercurile cele exclusive numai ale unor clase ale societăței până la ab-

stracțiunea cea mare și puternică a poporului. Pe popor în luptele sale, în simțirea sa, în acțiunea sa, pe popor în puterea sa demonică și uriașă, în înțelepciunea sa, în sufletul său cel profund știe al pune pe scenă Victor Hugo și numai el. Adorator al poporului și a libertății el le reflectă pe amândouă în contururi mari, gigantice, pe cari adese-orî puterile numai omenești a unui actor nici că le pot urmări cu espresiune. Pe acest bard al libertății îl recomandam cu multă serioșitate junimei, ce va vrea să se încerce în drame naționale-române.

Dar se prea poate, cum că junimea noastră să se escuse cu lipsa și sărăcia. Cine vre să se escuse cu lipsa și cu sărăcia, acela în mine cel puțin nu și-a dat peste omul seu, dacă cunoaște limba germană se înțelege. Operele d. e. fie-care în parte coastă 10 cr. (Philipp Reclam jun. Universal-Bibliothek) cine însă va vre să studieze piese teatrale clasice în cohesiunea lor cea organică, acela va face mai bine să cumpere broșurele din: *Classische Theater-Bibliothek aller Nationen*. (Stuttgart, *Expedition der Freya*.) Adevărat cum că aceste broșure coastă câte 18 cr.; însă presintă folosul acela, cum că fie-care din piese e precesă de o introducere în genere bine scrisă, care espune clar cohesiunea internă și valoarea estetică și etică a piesei. În genere noi nu suntem pentru traduceri ci pentru compunerii originale; numai aceea voim, ca piesele de nu vor avea valoare estetică mare, cea etică însă să fie absolută. Ni place nouă și gluma mai bruscă, numai ea să fie morală, să nu fie croită pe spetele a ce e bun. Ni place nouă și caracterul vulgar, numai corupt să nu fie, onest, drept, și bun cu litera evangheliș, eată cum voim noi să fie caracterul vulgar din drame naționale. Dacă cine-va să simte anume dispus să trateze materie tragice, orî comice din poporul țeran îi recomandăm de model pentru cea întâi sublima dramă a lui Friederic Hebbel: «Maria Magdalena», pentru cea de a doua comediile cele populare ale poetului danes Holberg. Nu să le imiteze nu să le traducă, ci numai să le aibă de măsurariu, pentru ce va scrie în acest gen. Sunt bine veniți autorii aceia, cari chiar cu talent mai însămnat și-a dat silință

onestă de a scrie solid și sănătos fără jignirea moralei și a cuviinței—adese-orî încă autori de aceștia sunt mai de preferat de cât de aceia, cari strălucesc prin luxul cel bogat al fantastei, prin verva cea plină și strălucită a spiritului; tot așa precum adese orî e mai de preferat apa cea vie, curată, proaspătă. cari constituie o condițiune neapărată a vieții înaintea chiar a parfumatelor vinuri ale orientului.

Repet dar, cum că studiul cel serios al dramaturgilor *naționali*, acela numai poate să ne aducă, ca să conpu-nem un repertoriu național român, care nu numai să placă, ci să și *folosească*, ba înainte de toate să folosească.

Al doilea moment în crearea teatrului național, sunt actorii. Dacă repertoriul e sufletul unui teatru, actorii sunt corpul lui, sunt materia, în care se întrupează repertoriul. Dacă națiunea română se va simți dispusă de a contribui într'adevăr și din toată inima pentru un teatru, care să-i facă onoare, ea va crea stipendie pentru actori și actrițe, cum că în alegerea acestor stipendiști procedura urmează din însă-și natura artei, ca să fie alta decât la conferirea stipendiilor pentru specialități, asta se înțelege de sine, și nu cred c'aș ave nevoie s'o dovedesc. Care însă e acea procedură imi rezerv cu buna voința d-stră, de a o desvolta atât dată în coloanele stimatului Domniei voastre ziar.

Ca un postscript voi adauge un consiliu *esențial*, acela adecă de a nu imita autori din limbi oculte, cari n'au făcut calea în jurul lumii, d. e. ruși, maghiari, serbi din cauza simplă, cum că aceștia au înadevăr câte ceva original care place; însă elementul etic din ei e infectat. Astfel de autori plini de spirit și originalitate, cari cu toate aceste sunt reî, avem și noi în sfera literaturii dramatice. Să mai cităm încă odată pe d-nii Alexandri și Milo? O declarăm, cum că după cele ce am spus, nu trebuie nimeni să-și facă o idee mică despre acești literari români; căci o idee *reî* care-i a noastră nu e încă o idee mică. Din contra cine vra să studieze caracteristica, fisionomia psihologica, originalitatea poporului românesc, pe acela îl consiliăm cu tot dinadinsul să studieze comediile d-lui Alexandri.

Familia No. 3, Pesta 1870.

FĂNTĂNA BLANDUZIEI.

În sinul națiunilor civilizate există foarte mulți care cred că organizația socială și cea politică nu e conformă cu preceptele unei rațiuni normale, nici cu rezultatele date de științele experimentale, fizice și naturale și că o asemenea situațiune nu poate fi continuată în mod stăruior și consecuent în direcțiunea apucată. Cu toate că învățătura și civilizațiunea se respândesc aproape în toate țările europene și transatlantice, că descoperiri nouă pe terenul industrial sporesc condițiunile bunului trai, omenirea e mai nemulțemită de cât ori și când.

Dacă ne vom uita în Germania, stat de o importanță politică rădăcată în linia întâia, vom observa că nici legile esecțiionale, nici puterea discreționară a organelor polițienești, nici chiar starea de asediu, nu pot suprima cu desevărșire acea mișcare care roade din temelie stălpul edificiului social. Așară de acea un rău ascuns care nu se poate esplica cu toată lămurirea cerută, împinge mi și ear mi de indivizi să-și părăsească patria și să treacă valurile mării, un fel de hemorragie a corpului național, ce se împotrivește ori-cărei încercări de vindecare.

În Rusia administrația a pierdut sentimentul solidarității publice, funcționarii nu gândesc nici la interesele țării, nici la ale poporului, ci numai la ale lor proprii; toate mijloacele sunt bune pentru ei: chiar venalitatea și traficarea dreptății. Oamenii învățați caută o armă desperată în nihilism. Oamenii de stat recurg la lea-

curi străni: unul vede binele în introducerea regimului parlamentar, altul neavând nădejde decât în asiaticism, reclamă întărirea despotismului ereditar; un altul crede cu stăruință în eficacitatea unui tratament derivativ și propagă războiul în contra Germaniei, Austriei, Turciei, în contra tuturor dacă trebuie. Și pe când se discută asemenea remedii, militarismul și mizeria cresc.

În Franța oratori populari cer împărțirea bunurilor. Clasa a patra se pregătește a pune mâna pe puterea statului și a alunga din funcții și sinecure burghezia care de la 1789 singură deține puterea. Vechile partizii vor să reziste dar fără speranță și fără unitate, prin comploturi clericale, monarchice și militare.

În Italia mizeria agrară e mare, Salahoriș lanurilor de orez din Lombardia și din singurătățile mlăștinoase ale Romagnei, decimați de friguri și de pellagră, emigrează în stoluri, iar dacă rămân în țara lor, vând pentru cinzeci de bani pe zi munca lor.

În Anglia s'ar părea la întâia vedere că soliditatea e mai mare. Dar privită mai aproape, se va vedea că siguranța edificiului social e din ce în ce mai compromisă. E adevărat că biserica, aristocrația de naștere și plutocrația sunt organizate în mod puternic și au o idee exactă de interesele lor.

Burghezia se pleacă sub legile scrise și nescrise; se prefacă cu fațarnicie c'ar fi evlavioasă și se 'nchină la titluri, jură că nu e convenabil decât ceea ce satisface pe cei zece mii de aristocrați și afirmă că e vulgar de a contraria privilegiile lor. Dar muncitorul și fermierul rămân înafară de această conjurație ipocrită; aceștia înfruntează societăți de liberi cugetători și de republicani, arată pumnii regalității și aristocrației și cine știe a citi în ochii proletarului englez, vede că furtuna va fi amenințătoare. Cât despre Irlanda, mișcările sângeroase întâmplate acolo sunt cunoscute.

În Austria sau Austro-Ungaria zeci de naționalități se luptă unele cu altele și caută a-și face reciproc răul cel mai mare posibil. În fie ce provincie, adesea în fie ce sat majoritățile chiar relative caută a nimici minoritățile acestea, neputând rezista, se prefacă a se supune,

dar cu turbarea în inimă și dorind chiar destrucțiunea imperiului ca mijloc unic pentru a eși dintr'o situațiune nesuferită.

În sfârșit toate țările, puternice sau slabe, au câte-o plagă nevindecată și cred a afla, dacă nu scăparea, cel puțin ușurare, sacrificând miliarde în fie ce an militarismului, cu o spaimă ș'o anxietate care crește din ce în ce.

Lupta între guverne și popoare, mânia partidelor politice una în contra alteia, frământarea diferitelor clase sociale e fără îndoială forma unei boale generale a epocii. Ea se află în toate țările de și în fie-care are un alt nume.

Dar o formă și mai gravă a acestei boale e cea suflătească, e nemulțămirea adâncă și melancolia, independente de legături naționale sau de altele, neprivind granițele politice și situațiunea socială și care umplu cu toate astea sufletul orî-cărui om care e la nivelul civilizației contemporane. Fie cine simte un fel de iritare, pe care o atribue la miș de cauze accidentale, mai totdeauna eronate, dacă nu caută justificarea ei cu ajutorul analizei. El e împins a critica cu asprime dacă nu condamnă toate manifestațiile vieții sociale. Unii numesc acest rău nervositate, alții pesimism, alții scepticism. Dar orî câtnumirile și designațiunea ar varia, ele acopăr totuși unul și acelaș rău

Din nefericire neajunsurile politice și economice ale statelor europene n'au ramas fără o inriurare determinată asupra artelor și literaturii. Ast-fel ca un fel de adăpost împotriva realității s'a născut în Germania romantismul, care descria veacul de mijloc cu colorii atât de strălucite precum de sigur în realitate nu le-a putut avea, și tot pentru a scăpa de un prezent insuficient, cu ideea că orî ce altă stare de lucruri trebuie să fie mai bună decât cea existentă, s'a născut școala romantică în Franța, flică a școalei romantice germane și a disprețului byronian pentru lume.

În timpul din urmă apoi francezii, în literatură și în arte, au admis un sistem, numit naturalist, care circumscrie terenul artelor în prezent și la realitate, respinge

întoarcerea trecutului și ori-ce aspirație spre viitor, spre un ideal mai bun.

Dar și naturalismul reprezintă poate tablouri de fericire și părțile frumoase ale vieții? Nu. C'un exclusivism care i se impută el se leagă numai de părțile cele mai urâte și mai lipsite de mângâiere ale civilizației, se silește a arăta pretutindinea corupția, suferința, lipsa consistenței morale, omul murind într-o societate în agonie. Cât despre arta modernă, chiar dacă nu se poate opri de-a recunoaște frumuseța ș'a o copia, căuta a o mânji, amestecând idea că forma nobilă și pură servă pentru scopuri puțin înalte și cari o profanează. Corpul e batjocorit în maiestatea frumuseței prin trăsături de sensualitate și de libertinaj, cari nu lipsesc în mai nici unul din tablourile contemporane.

Cât despre filosofie, pessimismul e la modă: Schopenhauer e Dumnezeu, Hartmann profesorul său. Pozitivismul lui Auguste Comte nu face nici un progres; filosofi francezi nu mai studiază decât psycho-physiologie, filosofia engleză numai merită numele de metafizică și se ocupă de chestii practice de ordine secundară, nu de soluțiunea unor probleme universale. Numai Germania are o metafizică vie, dar și aceea e întunecoasă și desperată.

Nu noi vom contesta meritele extraordinare ale marelui filosof german. În adevăr el a risipit prin criticele lui energice dominațiunea aceluși filozofism, compus din o goală și stearpă frazeologie pe care Hegel o introdusese și care a stăpânit spiritele în curs de un sfert de secol. Dar afară de acest merit au înlăturat prin critica lui și alte sisteme ce exercitau o dominațiune mai restrinsă la unele universități, precum acelea ale lui Schelling, Fichte, Schleiermacher etc. Era necesar să se purifice atmosfera științifică de miasmele unei frazeologii în care cuvinte abstracte lipsite de cuprins și neînsemnând aproape nimic, pretindeau a rezolva problemele universului. Însă tocmai această critică meritoasă a frazeologiei deșerte a descoperit și contradicțiunea constantă între ideile noastre și formele civilizației, ne-au descoperit necesitatea de a trăi în mijlocul unor insti-

tujiunii ce ni se par mincinoase și ne-a făcut pesimiști. În acest conflict pierdem adeseori bucuria de a trăi și dorința de a lupta ; acesta e izvorul relei dispoziții care muncește pe oameni culți din mai toate țările.

Arta antică însă, precum și cea latină din veacul de mijloc erau lipsite de amărăciune și de desgust erau un refugiu în contra grijelor și durerilor. Literatura și artele suut chemate dar să sanifice inteligențele de această boală psihologică a scepticismului, și de aceea în amintirea acelei arte, care putea face asemenea minuni, am pus acestei foi numele *Fântăna Blanduziei*, numele izvorului ce răsărea de sub un stejar în vecinătatea orașului Tibur, izvor care intinerea și inspira și despre care Horațiu spune (în piesa d-lui Alexandri :)

Fântăna Blanduzie ! vei deveni tu încă
Celebră 'ntre izvoare, când voiu cânta stejarul
Ce 'nfinge rădăcina-I adânc în alba stâncă,
Din care ești vioae și vie ca nectarul.

Dacă în autorii anticității plini de adevăr, de eleganță, de idei nemerite și cari vor rămâne pururea tineri, găsim un remediu în contra regresului intelectual, nu vom uita că și în timpurile noastre există un asemea izvor pururea reîntineritor, poesia populară, atât cea de la noi cât aceea popoarelor ce ne încunjură. De aceea am dat și acestei literaturi un loc larg în coloanele noastre.

Pentru ca foaea să intereseze pe toți cititorii, i-am dat varietatea necesară și sperăm că concursul unui public bine voitor nu ne va lipsi.

Fântăna Blanduziei No. 1, 4 Decembre 1888.

DIFERITE ACTE

C O N S U L T A Ț I E

Subsemnații medici examinând astăzi pe Dl. Eminescu suntem de părere că :

1). Să se ducă într'o localitate apropiată de oraș și anume în Tatarăș spre a putea fi controlat cât se poate mai des de un medic.

2). Să se facă mai întâi un tratament local și după acesta să se reînceapă tratamentul anti-syphilitic.

Dr. Otremba, Dr. Bottez, Dr. Filipescu, Dr. Negel, Dr. Riegler.

Iași în 14 Iulie 1887.

LISTA DE SUBSCRIPTIE.

Sub-semnații elevi și eleve ai școalei de pictură din Iași, voind să venim în ajutorul destinsului poet **Mihail Eminescu**, îndrăsnim, a aminti țerei că este de datoria ei, ca în semn de recunoștință pentru prețioasa avere intelectuală ce-î lasă, să-î formeze un fond pentru a-și înlesni mijloacele de trai. În acest scop subsemnații am împărțit 500 de liste pentru subscripțiunii, care aducând câte 20 lei una, în total ar face suma de 10,000 lei. Ca să poată însă contribui țara întreagă, fie-care persoană, este rugată să bine-voească a nu subscrie mai mult de 10 bani.

Elena Varlam, Louise Veitzecker, Maria Mihailescu, Cornélie S. Emilian, Grigore Scorpan, Ioan Ciucă, Ștefan Thoma.

E M I N E S C U

Earna trecută, poetul nostru M. Eminescu căzuse greu bolnav de picioare. Epitropia Ospitalului Sf. Spiridon, văzându-l lipsit de mijloacele necesare, l-a trimis la spitalul din Târgu-Neamț. Aflându-se aceasta, toate ziarele noastre fără deosebire de culoare politică, precum și multă lume orășanească pretinsă «cultă», manifestară neconținut compătimirea și îngrijirea lor pentru marele poet. Indemnuri, care de care mai patriotice-naționale, nu lipseau. Unii tineri studenți universitari de aici, și ei foarte hotărâți să vie în ajutorul D-lui Eminescu, anunțaseră *urbi et orbi* că vor da o reprezentație teatrală în beneficiul acestui geniu. Se adresară chiar către el și primiră consimțirea lui, ceea ce se anunțase imediat prin toate ziarele. Se mai glăsuia, că d-lor nu se vor mulțumi numai cu Iași, ci vor da reprezentații teatrale și prin județe. Publicul văzând atâta ardoare din partea tinerilor inițiatori îi aplaudă. Se vede însă, că o comedie nu trebuie aplaudată înainte de reprezentație, căci —cu toate aplausele publicului,—concursul teatralic bucurmat în toate părțile cu atâta hotărâre, a rămas baltă Eminescu, lăsat fără sprijin, era nevoit, ca de la Neamț să se ducă la Botoșani punându-se sub îngrijirea surorii sale Henrieta, care, fiind și ea bolnavă, abia dacă dispuse de mijloacele cele mai restrânse pentru viața ei.

Cu toate aceste d-ra Hanrieta Eminescu îl primi și s-a dat cu sacrificiile cele mai mari pentru îngrijirea fratelui seu. Din nefericire boala lui Eminescu are nevoie de un tratament foarte îndelungat și foarte costisitor. Rețetele zilnic se urcau până la 25 lei.

În luna Martie a. c. prin inițiativa d-rei Cornelia S. Emilian elevă la școala artelor frumoase de aici, s'a în-jghebat un comitet din elevii acelei școli cu scop de a deschide liste de subscrieri pentru formarea unui capital, care să procure marelui nostru poet mijloacele necesare pentru căutarea sănătății sale. Față cu indiferentismul orașenilor «culți» s'a hotărât, ca la subscrieri să nu se primească de cât numai 10 bani de persoană. 500 liste au fost împărțite în toată țara. Pe cât publicul aplauda pe cei cu concursul *teatralic* pe atâta lua în rîs pe cei cu subscrierile de 10 bani. Ba chiar mulți redactori refuzară să anunțe sau să îndemne subscrierile.

Cu toate aceste, subscrierile de 10 bani urmară înainte și au făcut cu puțință, ca în luna Mai și Iunie să se trimeată lui Eminescu 400 lei, cu care medicii din Botoșani au fost în stare să-l trateze. De mare ajutor au fost acești bani, căci au permis d-lui Dr. Issac de acolo să aplice un tratament special, mulțumită căruia starea sănătății poetului s'a îmbunătățit în modul cel mai vădit, căci astăzi Eminescu este tot atât de senin cum a fost înainte de boala cea grea de acuma 4 ani în urmă. Tot aceste subscripții de câte 10 bani au făcut cu puțință, ca în urma insistenței d-nei și d-lui St. Emilian poetul să fie adus la Iași pentru a-l supune unui consult medical foarte riguros. De mare ajutor au fost pentru Eminescu și cei 400 lei trimiși lui de cătră d. W. Humpel de aici.

În 13 Iulie, Eminescu însoțit de sora sa și de d. Gri-gore Focșa doctorand de aici, a sosit în orașul nostru cu trenul accelerat de la ora 1 p. m. primit fiind la gară de doi vechi amici ai săi, cari l'au condus la casele d-lui prof. Stefan Emilian unde sara poetul a fost găzduit. A doua zi la ora 11 a. m. a avut loc în casele d-lui St. Emilian un consult, la care au luat parte d-nii medici:

Dr. Filipescu, medic primar al orașului Iași.

Col. Dr. Otremba, medic șef al corpului al IV-lea de armată.

Dr. Riegler, profesor la facultatea de medicină.

Dr. C. Bottez,   >   >   >   >   >

Dr. Negel,   >   >   >   >   >

Deși mai mulți din acești d-ni medici aveau să plece din Iași încă în 13 Iulie, totuși și-au amânat plecarea pentru a putea asista pe poetul nostru.

În urma unei cercetări minuțioase la care l-au supus pe Eminescu, medicii au ajuns la convingerea, că sănătatea lui nu e de loc alterată și că trebuie a-l supune unui tratament radical numai în ce privește boala lui cea neglijată, care se manifestase la picioare.

Concluziunea consultului a fost : Să se trimează pe Eminescu la băi la Hall cu care ocaziune va putea fi supus unui consult de specialiști din Viena și anume de către medicii : *Dr. Neuman*, *Dr. Nathnagel* și *Dr. Meiner*. După terminarea băilor sau poate chiar în același timp trebui a i se face lui Eminescu un tratament radical.

Îvindu-se deci necesitatea de a trimite pe Eminescu la Viena și de acolo la Hall, d-ra Cornelia S. Emilian casiera comitetului format de elevii și elevele școalei artelor frumoase convocase pe d-nii W. Humpel, Miron Pompiliu prof. și Anton S. Savul inginer. tustrei vechi amici ai lui Eminescu, cărorale a spus situația banilor încasați de d-sa.

Până în 14 Iulie s'a încasat :

Din listele de subscripții	1882 35
În 14 Iulie, d. W. Humpel a mai oferit	485 —
Totalul veniturilor	2367 35

S'a trimis lui Eminescu la Botoșani din listele de subscripții 400 —

Cheltueli diverse :

Aducerea lui Eminescu la Iași etc. 159. 50

Totalul cheltuelilor	559 50
Bani disponibili	2,367 35

Găsindu-se că această sumă este deocamdată de ajuns pentru a trimite pe Eminescu la Viena însoțit de dl. doctorand Grigorie Focșa, d-ra Cornelia S. Emilian a și luat măsurile necesare pentru schimbul banilor.

A doua zi în 15 Iulie dimineață, Eminescu, împreună cu dl. doctorand, Grigorie Focșa a și plecat la Viena, unde la gara de Nord îl aștepta d-nii D-rî Ciurea și Boghean.

Find că încă nu s'au întors de cât abia $\frac{1}{4}$ din listele împărțite în țară, facem un nou apel către toți să grăbească să vie în ajutorul marelui poet, căci suma disponibilă nu va ajunge pentru toată durata tratamentului riguros la care Eminescu trebuie să fie supus.

Terminând trebuie să adresăm mulțumirile noastre ca publiciști și admirători ai poetului Eminescu, întâi d-rei cornelia S. Emilian și colegilor și colegelor d-sale, pentru zelul cu care caută să realizeze subscripțiile; d-lor medici precum și familiei Emilian și Humpel cărora se datorește de asemenea recunoștința tuturor.

Liberalul, 18 Iulie 1887.

Jassy Septembrie 1887.

Subsemnații elevi și eleve ai școalei de pictură, roagă pe D-nii N. Culian, Wilhelm Humpel, D. Arhir, Miron Pompiliu, Anton Savul, să bine voiască a se întruni în comisiune, în 7 Septembrie la 7^{1/2} oare sara, în casele D-lui Ștefan Emilian pentru luarea socotelilor de bani adunați cu listele de subscripție pentru Mihail Eminescu.

Convinși fiind că nu veți refusa această sarcină, vă rugăm să bine voiți a subscrie în astă invitațiune.

I. Ciucă, Cornélie S. Emilian, Gr. Scorpan, L. A. Weitzsecker, E. Varlam, M. Mihailescu.

Văzut N. Culianu, W. Humpel, Ant. Sc. Savul, M. Pompiliu, C. Arhir.

PROCES-VERBAL

Sub-semnații întrunindune astăzi 7 Septembrie oarele 8 seara la Dl. Emilian, conform convocațiunei ce ni s'au făcut de Comitetul pentru venirea în ajutor a poetului Eminescu prin 500 liste de subscripțiune, spre luarea socotelilor D-rei Cornelia Emilian, casiera Comitetului, care urmează a se retrage din comitet pentru studie în străinătate și a se însărcina cu casieratul pe un alt membru din comitet, neputându-se termina definitiv în această seară toată operațiunea, am amânat a doua întrunire pentru ziua de Mercuri 9 curent oarele 7 seara, pentru când rugăm și pe ceilalți onorabili D-ni membri numiți în această comisiune cari nu s'au prezentat în astă seară și cari sunt D-nii Culianu și Humpel a ne asocia.

C. Arhir, M. Pompiliu, A. S. Savul, Ioan N. Roman, W. Humpel, văzut N. Culianu.

EMINESCU

D-ra Cornelia S. Emilian, căreia în cea mai mare parte se datorește lăudabila inițiativă de a se veni în ajutorul marelui nostru poet Mihail Eminescu, prin liste de subscripțiune; din cauza studiilor ce are a face în străinătate ne mai putând face parte din comitetul înființat pentru acest scop, a convocat pe'd-ni: N. Culiian, W. Humpel, M. Pompiliu, C. Arhiri, Ant. Sc. Savul și Ioan N. Roman, cărora dându-le pe samă gestiunea financiară a banilor încasați, și a întrebuintărei lor, s'a încheiat un proces-verbal prin care se înserează ca casieră în locul d-rei Emilian pe d-ra L. A. Weitzseker. Ținem a aduce cu această ocaziune elogiurile noastre d-rei Emilian, care a fost inspirată în mod atât de fericit de ideea de a se veni în ajutorul marelui și nenorocitului nostru poet Eminescu.

Din amintitul proces-verbal extragem partea referitoare la gestiunea bănească și care lămurește situațiunea în care se află lăudabila inițiativă a elevilor școalei de bele-arte locale:

L I S T E

500	Liste au fost împărțite în țară.
59	Liste s'a înapoiat de la diferite destinațiuni, completeate, împreună cu sumele lor.
441	Liste au ramas neînapoiate, și care și unele și altele s'a specificat detaliat pe numere și persoane cărora sunt încredințate, în anexatul aci tablou, Lit. A.

GESTIUNEA BĂNEASCĂ

Lei	Bani	
1,352	60	Incasatî de d-ra Emilian cu listele înapoeate completate, care se lămuresc în tabloul Lit. B.
827	70	Acompturî încasate din listele care sunt ne-completate și neînapoiate, după cum se lămurește asemenea prin tabloul Lit. A. citat mai sus, cu indicațiune de la cine anume s'a încasat aceste acompturî, pentru a se putea întîmpina cheltueli urgente, cu întreținerea în străinătate la băi, a d-lui Eminescu, și pentru care după cum ne-au încredințat d-ra casieră, fie-care din persoanele care au dat acele acompturî, posedează chitanțele d-sale în regulă.
		Iar pentru retragerea lor rugăm pe noua casieră d-ra Weitzseker ce a înlocuit pe d-ra Emilian, a avea aceasta în vedere de aproape, la răfuiala ce va urma să se facă, odată cu înapoarea listelor, de la aceste persoane, împreună cu restul de bani, ce va fi mai având adunați până atunci, încredințînd toate acele chitanțe sau familiei d-rei Emilian, sau a le conserva anulate între cele-lalte acte, ce a dat naștere această lucrare.
485	—	Incasatî, venitul produs de concertul dat pentru acest scop de Pensionatul Humpel.
6	05	Incasatî procentele capitalului de lei 980 pe timpul cît a fost la casa de Economie de pe str. Băncei.

2,671 35 Este totalul banilor primiți până astăzi, pe acte vîzute și verificate de subsemnații.

Din care deducându-se cheltuelile câte s'a făcut până astăzi cu dl. Eminescu, adică: ajutoare date lui pentru existența sa zilnică, și medicamentele ce i-a necesitat, ducerea sa la băi, timpul cît a stat în străinătate, în-

toarcerea sa în țară, și diverse alte cheltueli cum: plata scrisorilor de recomandățiune cu care s'au trimis în țară listele, porto banilor și a listelor înapoiate, care toate sunt sprijinite pe chitanțele postale în regulă, și pe chitanțele d lui Focșa, care a însoțit în tot timpul pe dl. Eminescu, și căruia au fost încredințați banii, după o espresă autorisațiune a comitetului; toate aceste asemenea s'au verificat amănunțit de noi, și s'au format în Dosar șnuruit și sigilat cu sigiliul d-rei Casieră, iar deosebit sunt trecute detailat în anexatul aci Tablou Lit. C. ce s'au încheet cu totalul de:

2,661 81 Cari după cum am zis mai sus deducându-se din totalul veniturilor rezultă în casă:

9 54 Acest escendent împreună cu un exemplar de acest proces-verbal, însoțit de toate actele enumerate până aici, s'au încredințat nouii casieră d-ra Weitzseker iar un exemplar însoțit numai de borderouri se va pastra de d-ra Emilian, semnate aceste procese-verbale pentru primire și predare, iar de subsemnații ca membri acestei dări de samă.

Am predat, Casieră: *C. S. Emilian.*

Am primit, Casieră: *L. A. Weitzseker.*

Membri: *N. Culianu, W. Humpel, C. Arhiri. M. Pompiliu, Ant. Sc. Savul, Ioan N. Roman.*

Ar fi de dorit ca amicii și admiratorii lui Eminescu, cari au primit liste luându-și sarcina de a le acoperi cu nume, să grăbească a le înainta d-șoarei Weitzseker, casiera amintitului comitet, mai cu samă că starea poetului reclamă grabnice ajutoare.

Liberalul No. 204, 20 Septembre 1887.

Iubite prietene,

Intr'o zi frumoasă de primavară, pe când pomii prind să înflorească, se răspândise în Botoșani vestea, că poetul Eminescu s'a întors de la Monastirea Neamțului și că e pe deplin sănătos.

Fie-care se grăbea să-l vadă. L'am văzut și eu pentru întâia oară într'un colț de stradă, strângând cu multă căldură mâna lui Scipione Bădescu.

Iera voinic și vioi. Fără barbă, fără musteți, părea foarte tânăr și parcă nu-mi venea a crede, că acesta e omul, că această e poetul, care a suferit atâta.

Respundea zimbînd și fuma cu multă poftă un capăt de țigară.

Purta îmbrăcăminte de om nevoș. Strae groase de șiac—deși era cald—în cap o pălărie naltă neagră și veche.

Poetul râdea! era sănătos, vesel mulțămît. Câte-o dată se primbla pe stradă, întovărășit de biata lui soră, care-l iubea atît de mult. Dânsa era bolnavă de picioare și mergea foarte anevoe sprijinindu-se de el...

Din când în când se opreau în fața vre-unei prăvălii și rugau să li se aducă un scaun. Poposeau.

Dânsa era ca și el de naltă, cu fața searbădă, bolnăvicioasă, ochii ei de o adîncă suferință cătau trist, dar dulce—era dulce și privirea și zimbetul ei...

Une ori îl stăpânea o adîncă melancolie. Călca încet și rar; capul mereu lăsat în jos.

Îi plăcea să rătăcească prin locuri părăsite, să nu-l însoțească nimeni. Se furișa în singurătatea aleelor din grădina Vărnăv.*) Se oprea în loc și asculta cîntecul păsărilor... apoi se pleca de culegea cărăbuși, îi pune pe palmă și stătea cu mîna 'ntinsă, pînă ce ei își luau sborul, în vreme ce deasupra lui tremurau liniștit florile albe, pe cari el atît de mult le iubise, și cădeau molcom peste dînsul, cădeau lacrimile primăverei...

Intr'o zi ploioasă de toamnă, poetul—îmbrăcat într'un palton terfelit și cu aceeași pălărie în cap, cu care venise de la monastirea Neamțului—se învîrtea de jur îm-

*) Grădina publică din Botoșani.

prejurul *casei de economie*. Iera foarte neliniștit. Trebuia să intre înlăuntru pentru a primi, pare-mi-se, oare-care sumă de bani.

A stat mult în ploae. De câte-va orî a dat să între... De câte-va orî s'a întors de la ușă...

Nu mult după aceia auzi, că poetul a plecat la București, de unde nu s'a mai întors...

Câte-va luni de la moartea poetului, într'o dimineață pe strada teatrului din Botoșani, se scoteau în vânzare câte-va lucruri: o canapea, vre-o două sofe și niscaiva cărți. Iera mobilierul lui Eminescu. Nefericita lui soră murise și ea, și acuma aceste câteva lucruri, toate vechi toate hârbuite, grăiau lunei de serăcia, de mizeria în care au trăit cei, care le-au avut...

Și canapeua și sofele erau de culoare roșie:

Noaptea potolit și vânător arde focul în cămin
Dintr'un colț pe-o *sofă roșă* eu în fața lui privesc
Pân'ce mintea îmi adoarme, pân'ce genile-mi clipesc
Luminarea-î stinsă'n casă, somnu-î cald, molatec, lin.

Pincio (I. Păun).

Lumea Nouă, 22 Ianuarie 1895.

Botoșani 10 Noemvrie 1887.

Mult stimată amice.*).

Boala îndelungată de care am suferit, m'a împiedicat de la ținerea unei corespondenței regulate. Acum, fiind intru câțva mai restabilit, vin a vă ruga să v'aduceți aminte de mine, de lipsa aproape absolută de mijloace de subsistență, în care mă aflu.

Dacă vă este cu putință de-a-mi veni în ajutor, vă rog a o face cât de curând, căci cea mai neagră mizerie mă amenință.

În așteptarea unui răspuns rămân al D-voastră,

devotat amic

M. Eminescu.

*) Cătră D. V. G. Morțun.

INMORMÎNTAREA.

După cu am amintit în numărul trecut, Eminescu a murit după multe suferinți în casa de sănătate a doctorului Suțu. Chiar a doua zi, Vineri după dorința d-lui Maiorrescu, s'a făcut autopsia la spitalul Brâncovenesc și s'a constatat între altele că creierul lui Eminescu, cu toate că se găsea în stare de înmuire (ramoliție), totuși a avut o greutate de 1400 de grame, o greutate mai mare chiar de cât creierul lui Schiller.

Sâmbătă după amiază corpul reposatului a fost espus în biserica Sf. Gheorghe, fiind așezat pe un catafalc simplu împodobit cu ramuri verzi. Figura era cu desăvârșire schimbată. Jur împrejur se vedeau mai multe

coroane și anume: din partea presei, din partea amicilor, din partea ziarului *Constituționalul* din partea societății studenților universitari *Unirea*, din partea Academiei române. Lângă sfeșnicul de la catafalc erau depuse *Poiesiile* poetului, *Convorbiri literare* și *Fântâna Blandusiei*.

Pe la oarele 4 și jum. d. a. s'a început slujba de înmormântare. Publicul venise în număr destul de mare. A fost de față d-nii Lascar Catargiu, T. Rosetti, M. Cogălniceanu, T. Maiorescu, N. Mandrea, Colonel Algiu, D. Laurian, St. Mihăilescu și o mulțime de ziariști și studenți. Corul, condus de d. C. Bărcănescu, a mișcat foarte mult pe asistenți când a cântat poesia reposatului *Maî am un singur dor*, pe care o publicăm și noi mai la vale.

După terminarea serviciului divin d. Gr. Ventura de la *Adevărul*, a pronunțat un discurs făcând elogiul lui Eminescu ca poet și ca ziarist.

Pe la orele 6 sicriul a fost ridicat din biserică și pus într'un car funebru, simplu, îmbrăcat întreg în negru și tras de doi cai. Cortejul, având în frunte un singur preot, se pune apoi în mișcare luând drumul prin strada Colței la universitate. Aci d. D. Laurian, cu lacrimile în ochi pronunță următorul discurs:

Prietenî, confrăți și tinerime,

E dureroasă datoria pe care ne-o îndeplinim astăzi; și e cu atât mai dureroasă, cu cât nu ducem la groapă numai pe un om, ducem la groapă o glorie națională.

Eminescu n'a fost numai un confrate de talent în presă, n'a fost numai un prieten statornic la zile grele, Eminescu a fost un rod genial al țării, un poet care spinteca norii cu gândul și găsea dincolo de stele forme noi pentru cugetarea românească.

L'am cunoscut pe Eminescu și la bine, și la rău; mai mult la rău, decât la bine; cu binele rare ori se întâlnea sêrmanul. Fire de poet, el nesocotea miseria. Nicî odată nu l'am văzut îngrijindu-se de ceea ce turmentă restul oamenilor. Adăpost, foc în sobă, hrană regulată,

la dănsul erau niște accidente. Ba încă atunci, când neajunsurile păreau că'l birue gândul lui Eminescu lua sbor de vultur, iar trupul lui tremurând și nemâncat, uita de frîg și de foame, pentru a petrece în lumea fantasiei. *Sărmănuțul Dionisie* este o copie din viața lui Eminescu. Și când te gîndești că omul ăsta, în luptă zilnică cu mizeria, a împodobil cu atâtea nestimate literatură românească, nu știi ce să admiri mai întâiu, disprețul filosofului, care nesocotește nimicurile vieții, ori avinturile îndrăznețe ale poetului care te răpesc în alte lumi.

Academia Română și tinerimea universitară, una cu judecata rece a criticei, cealaltă cu avîntul inimei au depus coroane de neuitare pe seciul poetului. Aceste coroane vorbesc în destul cine a fost Eminescu.

Iară noi, confrății lui din presă, care l'am văzut zi și noapte, lucrând cu voe bună, înflăcărandu-se pentru o idee, pasionându-se în luptele condeiului. — Știm ce polemist energic, cu forme proprii ale cugetării, era Eminescu.

Cariere sa de jurnalist este afirmată la *Timpuț*. Aci începu cam sficioș, mai mult melancolic, înfățișându-ne cu fantasia sa *icoane vechi și icoane noui* din viața Statului român. Incetul cu incetul însă, Eminescu intră în arena luptelor de partid și aci se distinse prin vigoarea condeiului.

Tot ce scria dănsul, isvora dintr'o adincă convicțiune. Nimic nu era fals, nimic nu era formă goală ori ipocrizie la acest uvrier al cugetării. Pentru nimic în lume nu s'ar fi prefăcut Eminescu. Era franc în ură ca și în iubire.

Și în aceste lupte ale condeiului, nu ne-a lăsat numai amintirile unui stilist eminent, ce se încălzea în polemică și concentra într'o imagine nouă o bogăție de idei, — Eminescu ne-a mai lăsat unele teorii, ce poartă pecetea creierului lui.

Eșit din popor, era pasionat de talpa casei românești; iar ideea națională la dănsul, era imaginea cea mai sfîntă a cugetării. Adversar al *pătorelor suprapuse*, Emi-

nescu ținea c'o dragoste din cele mai înflăcărate la *pă-tura românească* a statului român.

El găsea un frate în ori-ce român. Poate că creșterea lui la Cernăuți, la Blaj și la Viena, în cercul Ardelenilor, contribuise mult la desvăluirea acestui sentiment, care la Eminescu luase expresiuni energice. Nu tot așa privea pe străin.

Cât despre țărâtime, Eminescu era un entusiast. Iar față cu nedreptățile ce le vedea prin unele localități, el devenea socialist. Simțirea lui de poet se impresiona repede și din graiul său eșiau accente de revoltă.

Așa l'am cunoscut pe Eminescu în luptele condeiului. Și era modest, retras de lume, mulțumit cu puțin. Dacă ar fi fost tulburat de vr'o ambițiune zadarnică, Eminescu avea într'insul mute resorturi care să legitimizeze ambițiunna. El era filosof și poet. Trăia mai mult cu dînsul și în lumea gândirilor. Sgomotul lumii reale rare ori îl putea răpi.

Traiul lui și munca lui i-au slăbit însă puterile de rezistență față cu neajunsurile, pe care el le desprețuia. Intr'o zi a căzut biruit. Prietenii lui l'aă putut scăpa atunci. Cu ce bucurie am salutat atunci întoarcerea lui Eminescu la viață.

Dar legile firii sunt neîmplănzite. Acum nu mai avem dinaintea noastră decât un cadavru în care a trăit o comoară de gândiri. Materia își urmează prefacerea sa în nesfârșit. Prietenii lui Eminescu n'aă vrut să se despartă de poet, până nu i-aă văzut și creierii și inima. Ce organism puternic avusese Eminescu!

Acum ființa vie, care purta numele poetului, nu mai există. Cine știe mâne ce amestecătură chimică se va face din cărnurile în descompunere ale aceluia care ne-a dat atâtea satire nervoase, care ne-a fermecat cu *Mortua est* și ne-a entusiasmat cu *Epigoni*, și țărîna care 'l va coplesi?

Materie! urmează transformările tale! Din procesul de distrucțiune este scăpat *ceva*, pe care nici groapa nu'l va înghiți, nici intemperiele nu'l vor nimici. Acel *ceva* este quintesența cugetărilor lui Eminescu, prinsă în poeziile lui și fixată de tipar, care bravează legile

prefacerii. În această quintesență vei trăi veșnic în neamul românesc, iubite prietino. Și generația tinăra care înconjură cu atâta jale carul tău de moarte este chezașia nemuririi tale.

Te-ai stins prea de vreme, prietino. Dar te-ai stins, după ce ai revărsat valuri de lumină în cugetarea românească. În această lumină va sta veșnic la pomenire.

După d. Laurian, un tânăru student anume Calmusky zice, cu o voce tremurândă :

Făclie de veghe pe unezi morminte,
Un sunet de clopot în oarele sfinte,
Un vis, ce își imoae aripa 'n amar
Ast-fel trecut-ai de-al lunei hotar...

Ai trecut hotarul lunei, blând luceafer, inecat de amărăciunile ei, zdrobit de mizerii și de suferință. Cu cât durerea îți era mai mare, cu atât te înălțai mai mult ; cu cât cerca să te repună, cu atât accentele tale triste pătrundeau îninele mai adânc ; cu cât ai fost mai nenorocit și mai desgustat de viață, cu atâta apari mai mare în cadrul rece al morții.

Să lăsăm să curgă durerea în valuri, să scâldăm cu lacrimi mormântul lui Eminescu ; să nu încercăm nici să le oprim, nici să le punem stavilă, căci va fi cu neputință ; moartea lui, întristata lui viață, vor fi un isvor viu și veșnic de durere și de lacrimi.

Noi, tinerimea universitară, care simțiam și plângeam împreună cu dinsul, citindu-l și recitindu-l care învățam de la el a ne aprofunda în meditare și a ne înălța în gândire, rămânem astăzi de piatră, când vedem figura cea mai măreață a poeziei noastre, fără suflare și rece, înlinsă în acest sicriu ; și avem drept să zicem, cum zicea el când-va :

A fi ? Nebunie și tristă și goală,
Urechea te minte și ochiul te 'nșeală...

Acum scapi de lumea, de care erai așa de desgustat, găsești mult căutată ta pace, în liniștea și odihna de

veci. Ți s'a împlinit ultima dorință, ți-a fost ascultat singurul dor ce mai avea: Crengelile teiului 'și scutură plângând floarea pe fruntea ta uscată, obosită de dureri și de lume. Nu te va mai necăji nimeni, vei fi în pace, cât timpul va toarce la caerul său; luceferii 'ți vor face pe plac, să privească mormântul tău. fără de noroc și fără de prieten, iar freametul frunzelor se va îngăna cu cântarea buciului în amurgul serei la căpătâiul tău.

Și noi care te-am iubit și te-am prețuit atât de mult, 'ți vom desmerda cu lacrimi multă vreme mormântul tău, și'l vom corona cu flori de tei, pronunțând numele Eminescu, care conține în el așa de mult, cât o lume întreagă.

Te-ai dus!

De-asupra cripei negre a sfântului mormânt
Se scutură salcâmi de toamnă și de vînt,
Și bat încet din ramuri, îngână glasul tău...
Mereu se vor tot bate, tu vei dormi mereu!...

Iar când ne uităm la această buză, pe care par'că a încremenit un ultim suris de dispreț către trecut și de nepăsare către viitor, când privim această cutie ușoară unde când-va se închidea o gândire așa de arzătoare, în care se topeau miile de patemi și din care se nașteau note ce aveau să sguđue miile de inimi și când ne gândim că peste câte-va minute vom auzi uruind bulgării de țărână, ce vor cădea peste sicriul seú, fără să vreți 'i repeți versurile:

Poți zidi o lume 'ntreagă, poți s'o sfărmi, ori-ce ai spune
Peste toate o lopată de țărână se depune.
Mâna care-a dorit sceptrul universului, și gânduri
Ce-au cuprins tot universul, încap bine în patru scânduri.

Eminescu a fost un luceafăr, care, ca să mă servesc de o idee a lui, s'a suit încet pe cer, exista până ce noi nu'l zărisem. și astă-zí, de și apus, îl vedem și 'l vom vedea mereu.

Intr'o poezie zicea că e scris să trecem prin lume, «ca

visul unei umbre și umbra unui vis». O, da ! Ai fost un vis ce ai trecut așa de iute, însă în scurta ta trecere ai lăsat atâta farmec și ai răspândit raze așa de multe și de strălucitoare, în cât ele au orbit mai pe toți, cari au trăit și s'au adăpat din izvoarele literaturii noastre, și mai 'nainte de tine, și odată cu tine ; iar umbra acestui vis e așa de mare, în cât veacuri multe se va simți plutind și influențând asupra celor ce te vor studia și te vor slăvi.

De la universitate cortegiul apucă Calea Victoriei, Calea Rahovei, câmpia Filaretului și la oarele 7 jumătate ajunse la cimitirul Șerban Vodă.

Aci patru studenți ai școlii Normale duseră sicriul până la mormânt.

În fața mormântului deschis d. dr Neagoe, amic din tinerețe și coleg de școală cu poelul, cu o voce înecată în lacrimi rosti acest discurs :

*«Advenite ! nam et hic Dii sunt !»
Soților de jale !*

E mic numărul acelor cari ne găsim azi aci, în jurul mărețelor rămășițe ale lui Eminescu, dar mare este jalea și durerea pe care azi o simte toată suflarea românească mare și nemărginită precum a fost sufletul acestui nemuritor — Unde numai resonă vorba dulce românească, unde se citește slova românească, azi este o jale înfrângătoare, căci am pierdut — din cei mai buni unii.

E oțelită inima românului, oțelită din negre veacuri de suferințe, ca și care alt popor în lume greu va mai fi suferit, oțelită, dar tâmpită nu este

Nu este tâmpită pentru că ne-am conservat cu dragoste, dulceață și firea limbei, nu este tâmpită pentru că ne-am conservat simțirea falnică națională, nu este tâmpită fiind-că sufletul nostru românesc a fost și va fi tot-d'auna numai românesc. «Sînt ut sint, aut non sint» !

Și care este cauza de noi, mica insulă latină din răsărit, încă n'am perit ? Inconjurată de streini și duș-

manî, aceştia nu ne-au cruţat, ci năpădind în casele noastre, pe pământul nostru, în biserica noastră, se opintea cu nesecate puteri ca să ne cotopească. Cauza este, că din când în când D-zeu ne trimitea câte o făclie de vecinică lumină, care ne lumina calea întunecată, ne încălzea inimele amorţite de atâta groază de suferinţă, şi la falnica lumină care, precum a zis un amic al repausatului «*spinteca nemărginirea*», noi românii, din toate unghiurile, ne simţeam mândri şi fericiţi că ne-am născut români.

O ast-fel de făclie Dumnezeuască înmormântăm noi azi aci.

«Advenite ! nam et hic Dii sunt» !

Dar înmormântăm trupul, sufletul nu !

Sufletul lui Eminescu rămâne vecinic între noi, rămâne ca se fie chiar şi strănilor o vecinică înălturie doveditoare a destoiniciei românilor din răsărit, rămâne ca să încălzească şi întărească inima bătrînului şi să rîdice sufletul şi inima tineretului.

Pentru ideile şi nu pentru materie, trăeşte tineretul nobil şi sănătos. Şi că tineretul român încă urmează aceste devize străvechi, dovadă este numărul care se găseşte aci în jurul lui Eminescu, care între tinerii neamului său a fost cel mai înalt preot al acestei măreţe devize. Dar Eminescu mai avea încă o măreaţă deviză, în cadrul căreia a trăit toată viaţa sa. El zicea : «românul trăeşte în lume pentru neamul său şi nu individual pentru sine, căci de-ar fi trăit românii ast-fel, de mult n'ar mai fi !»

Trăind după legea aceasta, amarul vieţii nu l'a putut răni nici-odată, foamea şi miseria nu l'a putut învoia, ci din potrivă l'a uşălit.

Aşa ai trăit tu Eminescule !

De 27 de ani de cât te cunosc, tu ai despreţuit viaţa materială precum ai despreţuit şi prea deseale tale neajunsuri, par'că ştia — tu cel mai modest dintre toţi — că în lume n'ai altă misiune decât a reprezenta idea măririi neamului tău

Tu în pruncie — n'ai fost prunc, tu în junie, — n'ai

foşt june, ai foşt neschimbat în viaţă, precum este ideea în veacuri.

Atunci ce durere ai putut tu simţi în viaţă ?

Ce durere ai putut simţi în ultimile clipite, când sufletul vede că trupul îl părăseşte ?

Nici una ?

Ba da ! una ai simţit-o Eminescule ! Ai simţit în ultimele clipite o straşnică durere : — durerea d'a nu mai putea munci pentru mărirea neamului tău ; durerea d'a fi oprit ca să mai semenî în lume, în românlme, florile nemărginit de frumoase ale Dumnezeiescului tău geniū, ca şi care altul — cu greu se va naşte.

Dar să'ţi fie mângăiate umbrele . . . aibe pace şi linişte cenuşa ta, căci aceia ce tu ne ai lăsat nouă ajunge ca să rodească bogată roadă.

Chizeşie îi este gloată tineritului din jurul mormântului tău, care prin jalea lui îi spune, că e sănătos simburile în neamul românesc. Şi odată, când poporul tău va fi ajuns la liniştea mult dorită, linişte în care se clădesc templele zeilor. atunci românii din toate unghiurile vor veni aci la sfântul tău mormânt, ca să ţi'l încununeze şi să se închine măreşelor tale umbre, atunci 'ţi vor face înmormântarea care ţi se cuvine ție, pentru că i-ai învăţat a străbate prin atâta străinătate.

Sieriul fu apoi scoborit în mormânt, lăsând celor de faţă o puternică şi tristă amintire. Este de notat că o parte din *ultimul dor* al poetului s'a realizat : mormântul se află lângă un tei şi un brad.

No. 24, Fântăna Blanduziei 25 Iunie 1889.

Memoriu asupra lui Eminescu

Am promis că vom publica un memoriu asupra lui Eminescu. Acum venim să ne împlinim promisiunea și putem să asigurăm pe onor cititori că cele ce înaintăm în privința lui Eminescu sunt culese din izvoarele cele mai sigure. Mult avem de a mulțami în această privință fratelui lui Eminescu, d-lui căpitan Matei Eminovici, care cu o bună voință îndatoritoare ne-a dat toate lămuririle de care am putut avea nevoie. Nu vom să zicem că ceea ce scrim noi despre Eminescu este o operă complexă și bună, dar această scriere poate servi ca material pentru acela care s'ar apuca să vorbească mai pe larg despre Eminescu. Iată ce avem noi de zis:

Mihaî Eminescu era fiul căminarului George Eminovici și al d-nei Raluca (Rarița), născută Iurașca, a văzut lumina în satul Dumbrăveni, județul Botoșani la anul 1848, luna Noemvrie 8, în ziua de sfinții Arhanghelii, pentru care i s'a și dat numele de Mihaî din botez. Tatăl său era nepot de fiu al unui invalid ofițer de cavalerie din armata lui Carol al XII, regele Suediei, care ofițer scapase din catastrofa de la Pultava și se stabilise în orașul Suceava (Bucovina) pe lângă familia Mustăț. După îndemnul unui membru din familia Mustăț, ofițerul s'a căsătorit cu o româncă din Suceava, și avu un singur fiu pe bunicul reposatului Mihaî. Acesta căsătorindu-se și el la rândul său tot în Suceava, a avut doi fi, pe George Eminovici, tatăl lui Eminescu, născut la 1812 și un alt fiu Stefan, mort de holeră.

Unul dinfre fiii lui Mustăț, anume Ion, ajunsese prin avere și poate și prin meritile sale, la rangul de baron, și stabilindu-se în Botoșani, zidi biserica Vovidenia din

acest oraș, (cea mai bogată și mai frumoasă dintre toate) și luă în arendă moșia Dumbrăveni de la un boier Velit anume Balș.

Începând baronul Ion Mustăță a exploata Dumbrăveni, și aduse din Suceava ca scriitoras pe G. Eminovici, care terminase școala acolo la un anume, dascălul Ioniță. În urmă baronul intrând în neînțelegere cu Balș, a plecat din Dumbrăveni, iar G. Eminovici a trecut în serviciul lui Balș și ajunsese cu timpul, sub Constantin Balș Dumbrăveanu poreclit Tăbăltoc (era scurt și gros), administratorul moșiei.

La anul 1840 G. Eminovici s'a căsătorit cu cea d'a patra fată a stolnicului Vasile Iurașcă din satul Ioldești (locul unde a fost bătălia între Ștefan cel Mare și Petru Aron Vodă), iar la anul 1841 a fost înaintat la gradul de *căminar*. Iată textul decretului:

Cu mila lui Dumnezeu.

Noi

Mihail Grigore Sturza, Voevod, Domn al
Țării Moldovei

Dumnealui sulgerului Gheorghe Eminovici.

Luând în bagare de seamă slujbele ce a săvârșit patriei în diferite vremi, dar mai ales sub vremelniceasca cărmuire, noi găsim de cuviință a'i face cuvenita răsplătire și dar după prerogativa ce avem, iată prin acest al nostru domnesc decret îi hărăzim rangul de *căminar*, dându'i dreptate a se iscăli și a se face cunoscut cu acest rang, pentru care poruncim sfatului ca să'l treacă prin acturile cărmuirii cu rangul de *căminar*.

Semnat, *M. G. Sturza V. V.*

L. S.

No. 1325.

1841, Mai 12 zile,

Când a fost făcut *sulger* G. Eminovici nimene din familia acestuia nu știe.

Căminarul a avut 5 feciori și 2 fete. Cel mai mare a fost Șerban, care era doctor în medicină de la Universitatea din Erlangen și a murit la 1874. Al doilea a fost Nicu, care a studiat Dreptul și mai pe urmă s'a făcut agricultor. Acesta s'a sinucis la 1884. Al treilea Gheorghe era locotenent în armata română și a murit de oftică la 1873. După Gheorghe a urmat Mihaî și după acesta Matei, care este în vîrstă de 34 de ani și actualminte căpitan de dorobanți în Mizil. Dintre fete cea mai mare este Aglaia și a doua Enrieta: cea dintîi a fost măritată după un profesor din Cernăuți Ion Drogli, (astăzi este văduvă) iar a doua Enrieta este domnișoară și trăește pe lângă mătușile sale de pe mamă Fevronia și Olimpiada de la Mănăstirea Agafton, județul Botoșani. (Aceasta din urmă este stărița mănăstirei).

După moartea lui Constantin Balș de Carboncă, G. Eminovici a intrat în discordie cu Hurmuzachi, camaraderul lui Balș, și eșind de la moșia Dornești din județul Dorohoiu și mai pe urmă, cu ajutorul de 1000 galbeni dați de maica Fevronia Jurașca a cumparat de veci jumătate din moșia Ipotești, adică vr'o 400 de făci, în județul Botoșani.

Din venitul acestei moșii G. Eminovici a întreținut copiii la școală, urmînd mai toți școalele din străinătate.

Mihail Eminescu și-a început studiile în Cernăuți în vîrstă de șese ani. unde chiar după al treilea an, la indemnul reposatului profesor Aron Pumnul, și a schimbat numele din Eminovici în Eminescu. Aci merită să relevăm pentru a putea să ne dăm seamă de caracterul lui Eminescu, că pe cînd băiatul Mihaî era în clasa II-a primară, a fugit din Cernăuți și s'a dus pe jos pînă la Ipotești, cale de 120 kilometri, lucru care a pus pe gînduri pe părinții lui. În urmă dînsul fu dus din nou la Cernăuți și acolo a urmat apoi la școală neîntrerupt pînă cînd a terminat clasa III a gimnasială.

Tatăl lui Mihaî, după indemnul unora și altora, convingînduse și dînsul pe deplin că este băiatul inteligent, după terminarea celor 3 clase gimnasiale l'a luat acasă

și l'a făcut funcționar la comitetul permanent din Botoșani.

În calitate de funcționar, prin hărnicia și concepțiile sale atrase atențiunea tuturor oamenilor cu greutate din județul Botoșani. Dar un talent ca Mihaï nu putea rămâne îngropat între actele plictisitoare și puțin instructive ale unui județ mai cu seamă pe vremurile acelea. Sosind în timpul vacanțelor fratele cel mai mare Șerban care pe atunci era student în anul II la universitatea din Erlangen, muștră pe tatăl său că a făcut funcționar dintr'un om cu perspectivă foarte frumoasă. Vorbele lui nu fură spuse în pustiu, și Mihaï fu trimis în anul 1864 în Ardeal. Aci a studiat în Sibiu și în Blaj. 'Mi pare rău că n'am putut afla mai amănunțit cum, în ce clase și cât timp a urmat gimnaziul în Ardeal. Destul că după un timp poate de vr'o trei ani, tatăl lui Eminescu se pomenește că gropul cu banii, ce îi trimitea lunar, se întoarce înapoi, fiind că fiul său nu mai era la școală. Mihaï intrase ca în pământ.

După vr'o doi ani și jumătate Mihaï fu găsit ca sufler în trupa reposatului Pascaly, care pe atunci se afla în Botoșani. Mihaï mai fusesă sufler și în trupa artistului Caragiale. După multe stăruințe bătrânul Eminovici isbutește să înduplece pe tânărul actor ca să meargă până la Ipotești. Apucat aci, Eminescu n'a mai putut scăpa ca să se întoarcă la postul său; dânsul a fost sechestrat formal, ținut numai în cămașe și în ismene până ce a plecat trupa lui Pascaly din Botoșani. Morala și multele muștrări ce se descărcău neconținut de la toți ai familiei, l'au determinat în fine pe Mihaï să renunțe la viața de actor și să declare că dorește să studieze filosofia.

În toamna anului 1869, dânsul după ce se văzu asigurat în traiul lui, obținând 18 galbeni pe lună de la tată-sau precum și toate celelalte trebuințioase, plecă la Viena și se înscrie la facultatea de filosofie. În anul 1870, în al doilea an de studiu în Viena, a apărut poezia sa *Epigonii*, care a făcut mare sgomot în cercurile literare românești. În timpul acesta Eminescu a mai scris

și alte poiesii, pe care le-a publicat în *Convorbiri Literare* atrăgând tot mai mult asupra sa atențiunea oamenilor de valoare. În 1871 însă s'a îmbolnăvit greu la Viena și de aceea fu luat de fratele său Șerban, care tocmai terminase studiul, și dus acasă la Ipotești; unde după o cură mai îndelungată și îngrijit de aproape de fratele seu, s'a restabilit pe deplin. Acum Mihail n'a voit să mai meargă la Viena, ci a stăruit după consiliile altora ca să meargă la Jena, pentru care scop pe lângă suma lunară de bani, ce primea de acasă, 'și a mai asigurat și un ajutor din partea societății «Junimea», probabil prin dl. Pogor. La Jena n'a stat de cât un an adică până în vara anului 1872 când s'a dus la Berlin unde d'asemenea a stat un an și apoi iar a dispărut fără ca familia să'î știe de urmă.

La 1874 fiind Ministru al instrucțiunei publice d. Maiorescu, fu numit mai întâi revisor și apoi director al bibliotecii din Iași, ocupând în acelaș timp și o catedră de profesor la Liceul nou. Schimbându-se guvernul la 1876, căzu și Eminescu victimă relelor deprinderi cu care s'au obicinuit oamenii noștri conducători în trebile administrative. Eminescu fu îndepărtat din slujbă fără nici un motiv, ceea ce îl făcu să s'arunce pe tărâmul plin de neajunsuri și amărăciuni al politiceii. A intrat ca redactor la ziarul conservator *Timpu*, unde în curând pana lui a ajuns să insufle respect și teamă adversarilor. De la 1878 și până în ultimile zile, dânsul a suferit foarte mult din cauza unor bube ce-î eșiseră pe picioare. A căutat în mai multe rânduri să se tămăduască dar fără vr'un folos mai îndelungat și sigur.

În anul 1883 fiind inaugurarea statuei lui Ștefan cel Mare la Iași, s'a dus și Eminescu acolo și a compus cu această ocasiune cunoscuta sa doină populară:

De la Nistru pîn' la Tisa
Tot Românul plânsu mî-s'a
Că nu mai poate străbate
D'atîta străinătate

. . . . .

Această poezie când a fost citită în societatea «Junimea»

a produs adevărate tunete de aplause și o mare mulțime dintre membrii să grăbiră să felicite pe poet. Curând însă după publicarea acestei poezii, după ce s'a reîntors în București, poate a mai trecut vr'o lună de zile, și Eminescu fu isbit de cruda boală care în anul acesta i-a fost atât de fatală. În fața stăreii nenorocite în care se găsea marele poet, d. Maiorescu a luat în 1883 inițiativa pentru strângerea unei sume cu care Eminescu să poată fi întreținut în institutul de alienați din Döbling, lângă Viena. La Döbling nu peste mult s'a vindecat și apoi a întreprins o călătorie prin Italia. Când s'a reîntors în țară se găsea într'o stare destul de bună. Soarta n'a voit însă ca buna stare să-i fie de lungă durată căci mai târziu s'a îmbolnăvit iar, încât nimenea nu credea că va mai putea scăpa. Cu toate acestea a scăpat și anul trecut se făcuse bine de tot. Cu ocasiunea boalei d'a doua, neobosită a fost în a colecta ajutoare pentru Eminescu, Doamna Cornelia Emilian. A treia cădere în boală, de astă iarnă, i-a adus sfârșitul sbuciumatei sale vieți.

Fântâna Blanduziei No. 27, din 1889.

S F I R Ș I T

TABLA DE MATERIE

Pagina

Prefața de I. L. Caragiali	
În Nirvana	III
Ironie	IX
Două note	XV
Revista externă	1
Influența Austriacă	37
Observații critice	60
Încă o dată recenziunea logicei Maiorescu	70
O Scriere critică	76
Repertoriul nostru teatral	88
Fântâna Blanduziei	96

DIFERITE ACTE

Consultatie	102
Lista de subscripție	102
Eminescu	103
Convocare	107
Proces-Verbal	107
Eminescu	108
Scrisori de I. Paun (Pincio)	111
Scrisoare către dl. V. G. Morțun	113
Înmormântarea	113
Memoriu asupra lui Eminescu	122

N O T A

Influența Austriacă este luată din Convorbiri Literare No. 5, 1876

Încă o dată recenziunea logicei Maiorescu luată din Convorbiri Literare 1877.

OPERILE LUI M. EMINESCU

apărute în

COLECȚIA ȘARAGA

Poezii (Complete)	1 volum
Nuvele	1 „
Diverse	1 „
